

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2022*”
materiāli
(2022. gada 14.–15. oktobris)

III DAĻA. EKONOMIKAS AKTUALITĀTES



PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2022*”
(14th–15th October, 2022)

PART III. ISSUES OF ECONOMICS

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2023

Apstiprināts DU Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2023. gada 14. februārī, protokols Nr. 3.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences "Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2022" materiāli. III daļa. Ekonomikas aktualitātes.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2023. 118 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
Vadošā pētniece, Dr. oec. **V. Šipilova** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
Prof., PhD **Dz. Iliško** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
Prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)
Prof., Dr. hab. paed., Dr. hab. psych. **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
Asoc. prof., Dr. oec. **L. Aleksejeva** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Doc., Dr. iur. **N. Jefimovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Vadošā pētniece, Dr. oec. **V. Komarova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Vadošā pētniece, Dr. oec. **O. Lavriņenko** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. hab. sc. soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo Pētījumu Centrs, Lietuva)
Prof., Dr. **M. Piotrowska-Trybull** (Kara pētījumu universitāte Varšavā, Polija)
Asoc. prof., Dr. iur. **J. Neimanis** (Latvijas Republikas Satversmes tiesa, Latvija)
Pētniece, Dr. psych. **M. Ņesterova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Doc., Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. sc. soc. **M. J. Šoutena** (Beira *Interior* universitāte, Portugāle)
Pētniece, Dr. oec. **O. Ruža** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Recenzenti:

Profesors., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Vadošā pētniece, Dr. oec. **V. Šipilova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Vadošā pētniece, Dr. oec. **V. Komarova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes un Humanitāro un sociālo zinātņu institūta starptautiskās zinātniskās konferences (2022. gada 14.–15. oktobris) materiāli: universitātes zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātnieku raksti ekonomikas nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:
Electronic Journals Library of University of Regensburg.

ISSN 2255-8853

ISBN 978-9984-14-989-9

© Daugavpils Universitāte, 2023

SATURS / CONTENTS

<i>Jānis Balodis</i> (Latvija)	
TERITORIJAS TRANSPORTA ATTĪSTĪTĪBAS NOVĒRTĒŠANAS METODOLOĢIJA	5
Методология оценки транспортной развитости территории	
<i>Jevgenij Gladevich</i> (Latvia)	
CLUSTER ANALYSIS OF INNOVATION POTENTIAL RESOURCES OF REGIONS OF LATVIA, LITHUANIA AND BELARUS IN 2017–2018	25
Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas reģionu inovācijas potenciāla resursu klasteranalīze 2017.–2018. gados	
<i>Lienīte Eglīte, Solvita Kozlovskā</i> (Latvija)	
FINANŠU ANALĪZES LOMA SIA “GB KOKS” KONKURĒTSPĒJAS PAAUGSTINĀŠANĀ	42
The role of financial analysis in increasing the competitiveness of SIA “GB Koks”	
<i>Iveta Katelo</i> (Latvija)	
ADMINISTRATĪVO PAKALPOJUMU KVALITĀTES NOVĒRTĒŠANAS MODELIS	52
Quality assessment model of administrative services	
<i>Inguna Lazdina, Andra Zvirbule</i> (Latvija)	
POLICENTRISMA STRATĒGISKĀ PLĀNOŠANA: VIETA UN LOMA REĢIONĀLAJĀ ATTĪSTĪBĀ	66
Strategic planning of polycentrism: Place and role in regional development	
<i>Viktorija Šipilova, Vladimirs Meņšikovs, Jurijs Baltgailis</i> (Latvija)	
INSTITUCIONĀLĀS VIDES ĪPATNĪBAS BANKU STABILITĀTES KONTEKSTĀ: PĒTĪJUMU APSKATS	81
Characteristics of the institutional environment in the context of soundness of banks: A research review	
<i>Мурман Кварацхелия</i> (Грузия)	
ЗНАЧЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ	92
The role of investment policy in economic growth	
<i>Светлана Кучеренко, Людмила Леваева</i> (Украина)	
ОСОБЕННОСТИ СТИМУЛИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ	104
Peculiarities of stimulating sustainable regional development	
Viņas par autoriem / About authors	113
Vispārīgās prasības zinātniskam rakstam	114
General requirements for the paper	116

TERITORIJAS TRANSPORTA ATTĪSTĪBAS NOVĒRTĒŠANAS METODOLOĢIJA¹

Savā iepriekšējā publikācijā autors, pamatojoties uz zinātniskās literatūras un pieejamo statistisko datu analīzi, piedāvāja jebkuras teritorijas (bet galvenokārt pasaules valstu teritorijas) transporta attīstību novērtēt pēc trim komponentiem: teritorijas transportizācijas līmenis, teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis un transporta kvalitāte teritorijā. Autors atsevišķi novērtēja katru no trim teritorijas transporta attīstības komponentiem, iekļaujot tos tālākajā empīriskajā analīzē. Iepriekšējās empīriskās izpētes gaitā radās nepieciešamība pilnveidot teritorijas transporta attīstības novērtēšanas metodoloģiju. Šī pētījuma mērķis ir izstrādāt vienotu teritorijas transporta attīstības mērīšanas instrumentu – indeksu – un aprobēt to uz Eiropas Savienības valstu piemēra. Pētījumā izmantotās metodes: teritorijas transporta attīstības konceptuālās būtības loģiskā analīze un sintēze; indeksa metode – minimālajās un maksimālajās vērtībās balstīta kvantitatīvā metodika teritorijas transporta attīstības novērtēšanai. Pētījuma informatīvo bāzi veido Globālās konkurētspējas pārskata dati, kā arī *GlobalEconomy.com* un Pasaules faktu grāmatas dati par Eiropas Savienības valstīm. Pētījuma rezultātā autors piedāvāja jaunu Teritorijas transporta attīstības indeksu (TTAI), kas ietver nevis trīs, bet četrus komponentus: teritorijas transportizācijas līmenis, teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis, transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā, transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā. No iepriekš piedāvātajiem teritorijas transporta attīstības komponentiem jaunizstrādātā Indeksa četri komponenti atšķiras ar to, ka pamatojoties uz Rīgas Tehniskās universitātes (RTU) zinātnieku veikto pētījumu, kas rezultāti apstiprina transporta infrastruktūras nozīmīgumu teritorijas resursu izmantošanā, trešais komponents (transporta kvalitāte teritorijā) tika sadalīts uz diviem atsevišķiem komponentiem: transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā un transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā; pirmais no tiem tika papildināts ar dažiem rādītājiem. Autors aprobēja jaunizstrādāto Indeksu, novērtējot Eiropas Savienības valstu teritorijas transporta attīstību un salīdzinot tās savā starpā.

Atslēgas vārdi: teritorijas transporta attīstība, novērtēšanas metodoloģija, Teritorijas transporta attīstības indekss (TTAI), Eiropas Savienības valstis.

¹ Šī raksta paplašināta versija krievu valodā tika publicēta 2022. gadā žurnālā “Sociālo Zinātņu Vēstnesis” (Komarova et al. 2022).

Ievads

Savā iepriekšējā publikācijā (Balodis 2022) autors, pamatojoties uz zinātniskās literatūras un pieejamo statistisko datu analīzi, piedāvāja jebkuras teritorijas (bet galvenokārt pasaules valstu teritorijas) transporta attīstītību novērtēt pēc trim komponentiem: teritorijas transportizācijas līmenis, teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis un transporta kvalitāte teritorijā. Autors atsevišķi novērtēja katru no trim teritorijas transporta attīstītības komponentiem, iekļaujot tos tālākajā empīriskajā analizē. Empīriskās izpētes (Balodis 2022) gaitā radās nepieciešamība pilnveidot teritorijas transporta attīstītības novērtēšanas metodoloģiju. Tātad, šī pētījuma mērķis ir izstrādāt vienotu teritorijas transporta attīstītības mērīšanas instrumentu – indeksu – un apbērt to uz Eiropas Savienības valstu piemēra.

Lai sasniegtu šī pētījuma mērķi, autors izmantoja empīriskus datus no Pasaules ekonomikas foruma (angļu val.: *World Economic Forum*) Globālās konkurētspējas pārskata (angļu val.: *Global Competitiveness Report*) (World Economic Forum 2019), kā arī *GlobalEconomy.com* (GlobalEconomy.com 2022a, 2022b, 2022c) un Centrālās izlūkošanas pārvaldes (angļu val.: *Central Intelligence Agency*) Pasaules faktu grāmatas (angļu val.: *World Factbook*) (Central Intelligence Agency 2021) datus par 27² Eiropas Savienības valstu teritoriju transporta attīstītību 2019. gadā.

Pētījuma mērķa sasniegšanai tika izmantotas sekojošās metodes: teritorijas transporta attīstītības konceptuālās būtības loģiskā analīze un sintēze; indeksa metode – minimālajās un maksimālajās vērtībās balstīta kvantitatīvā metodika (Aivazian 2005; Ribalkin et al. 2021), kas ir piemērojamā teritorijas transporta attīstītības novērtēšanai.

Pētījuma teorētiskais pamatojums un metodoloģija

Kā jau tika minēts šī raksta Ievadā, savā iepriekšējā publikācijā (Balodis 2022) autors, pamatojoties uz zinātniskās literatūras un pieejamo statistisko datu analīzi, piedāvāja jebkuras teritorijas (bet galvenokārt pasaules valstu teritorijas) transporta attīstītību novērtēt pēc trim komponentiem: teritorijas transportizācijas līmenis, teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis un transporta kvalitāte teritorijā, bet autora veiktās empīriskās izpētes (Balodis 2022) gaitā radās nepieciešamība pilnveidot

² Malta nav iekļauta empīrisko datu analizē savas ļoti mazās teritorijas (316 km²) dēļ.

teritorijas transporta attīstības novērtēšanas metodoloģiju galvenokārt divu iemeslu dēļ:

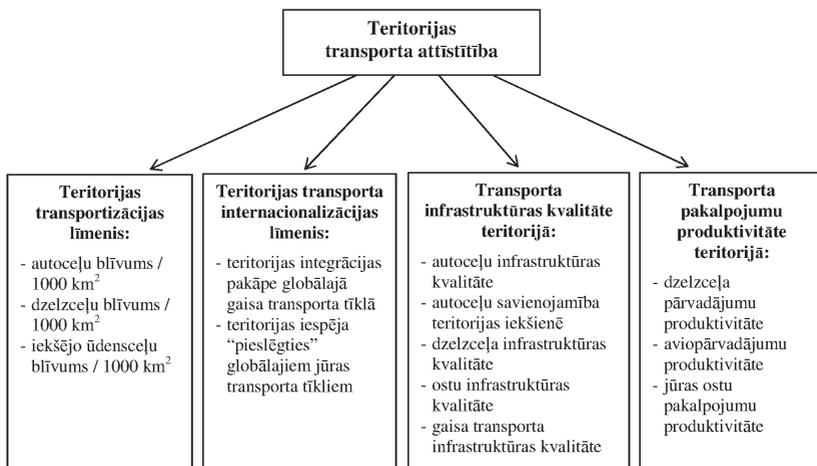
- analizējot vairāk zinātnisko publikāciju par pētījuma tēmu, autors saprata, ka teritorijas transporta attīstības konceptuālajā izpratnē nepietiek komponentu, kas raksturotu pētāmo fenomenu vispusīgāk;
- novērtējot atsevišķi katru no teritorijas transporta attīstības komponentiem, autoram radās nepieciešamība izstrādāt vienotu teritorijas transporta attīstības mērīšanas instrumentu – indeksu, kas ļautu vieglāk salīdzināt teritorijas savā starpā un sekot līdzi teritorijas transporta attīstības dinamikai attiecībā pret sevi.

Rīgas Tehniskās universitātes (RTU) zinātnieki I. Niedole un D. Averjanovs veica pētījumu uz Kuldīgas novada piemēra, kas rezultāti apstiprināja transporta infrastruktūras nozīmīgumu teritorijas resursu izmantošanā (Niedole, Averjanovs 2011). I. Niedole un D. Averjanovs empīriski pierādīja, ka teritorijas resursu izmantošana ir funkcija no tās transporta infrastruktūras attīstības. Līdz ar to autors iekļāva transporta infrastruktūras kvalitāti teritorijā, kā nepieciešamo komponentu teritorijas transporta attīstības konceptuālajā izpratnē. Tas rezultātā teritorijas transporta attīstība ietver sekojošos četrus komponentus ar atbilstošajiem rādītājiem:

- 1) teritorijas transportizācijas³ līmenis (angļu val.: *transportization level of a territory*):
 - autoceļu blīvums (angļu val.: *road density*) / 1000 km²;
 - dzelzceļu blīvums (angļu val.: *railroad density*) / 1000 km²;
 - iekšējo ūdensceļu blīvums (angļu val.: *inner waterways density*) / 1000 km².
- 2) teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis (angļu val.: *transport internationalization level of a territory*):
 - teritorijas integrācijas pakāpe globālajā gaisa transporta tīklā (angļu val.: *airport connectivity*);
 - teritorijas iespēja “pieslēgties” globālajam jūras transporta tīklam (angļu val.: *liner shipping connectivity*).
- 3) transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā (angļu val.: *quality of the transport infrastructure in a territory*):
 - autoceļu infrastruktūras kvalitāte (angļu val.: *quality of road infrastructure*);

³ Detalizētāko starpības analīzi starp terminiem “transportizācija” un “transportēšana” skatiet Balodis 2022.

- autoceļu savienojamība teritorijas iekšienē (angļu val.: *road connectivity*);
 - dzelzceļa infrastruktūras kvalitāte (angļu val.: *quality of railroad infrastructure*);
 - ostu infrastruktūras kvalitāte (angļu val.: *quality of port infrastructure*);
 - gaisa transporta infrastruktūras kvalitāte (angļu val.: *quality of air transport infrastructure*).
- 4) transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā (angļu val.: *efficiency of the transport services in a territory*):
- dzelzceļa pārvadājumu produktivitāte (angļu val.: *efficiency⁴ of train services*);
 - aviopārvadājumu produktivitāte (angļu val.: *efficiency in air transport services*);
 - jūras ostu pakalpojumu produktivitāte (angļu val.: *efficiency of seaport services*).



1. attēls. Teritorijas transporta attīstības struktūra

Piezīme: no iepriekš piedāvātajiem (Balodis 2022) teritorijas transporta attīstības komponentiem šīs shēmas četri komponenti atšķiras ar to, ka pamatojoties uz Rīgas Tehniskās

⁴ Šajā pētījumā angļu termins *efficiency* tiek pārtulkots uz latviešu valodu, kā "produktivitāte", pamatojoties uz J. Koršenkova (*E. Коршенок*), S. Ignatjeva (*С. Игнатьев*) un V. Dembovska (*В. Дембовский*) veikto terminu "ražīgums", "produktivitāte" un "efektivitāte" tulkošanas un lietošanas sistēmisko analīzi (Korshenkov et al. 2019).

universitātes (RTU) zinātnieku veikto pētījumu (Niedole, Averjanovs 2011), kas rezultāti apstiprina transporta infrastruktūras nozīmīgumu teritorijas resursu izmantošanā, trešais komponents (transporta kvalitāte teritorijā) tika sadalīts uz diviem atsevišķiem komponentiem: transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā un transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā, pirmo papildinot ar dažiem rādītājiem.

Avots: autora izveidota shēma, pamatojoties uz Balodis 2022; Niedole, Averjanovs 2011.

Visi teritorijas transporta attīstības komponenti – teritorijas transportizācijas līmenis, teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis, transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā un transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā – tiek izvēlēti turpmākai empīriskajai analīzei divu galveno iemeslu dēļ:

- 1) tie raksturo teritorijas transporta attīstītību;
- 2) par tiem ir empīriskie dati par Eiropas Savienības valstīm.

Nākamajā tabulā tiek piedāvātā teritorijas transporta attīstības komponentu un rādītāju sistēma, kas ietver komponentu un rādītāju nosaukumus, to empīrisko interpretāciju, mērvienību un skalu, kā arī empīrisko datu avotu katram rādītājam.

1. tabula

Teritorijas transporta attīstības komponentu un rādītāju sistēma

Rādītāja nosaukums	Rādītāja empīriskā interpretācija	Rādītāja mērvienība un skala	Empīrisko datu avots
1	2	3	4
Teritorijas transportizācijas līmenis			
Autoceļu blīvums / 1000 km ²	Autoceļu garums kilometros uz 1000 kvadrātkilometriem teritorijas platības	Absolūtajos lielumos	<i>World Factbook 2021</i>
Dzelzceļu blīvums / 1000 km ²	Dzelzceļu garums kilometros uz 1000 kvadrātkilometriem teritorijas platības	Absolūtajos lielumos	<i>Global Competitiveness Report 2019</i>
Iekšējo ūdensceļu blīvums / 1000 km ²	Iekšējo ūdensceļu garums kilometros uz 1000 kvadrātkilometriem teritorijas platības	Absolūtajos lielumos	<i>World Factbook 2021</i>

1	2	3	4
Teritorijas transporta internacionalizācijas limenis			
Teritorijas integrācijas pakāpe globālajā gaisa transporta tīklā	Lidostu starptautiskās savienojamības rādītājs, kas mēra teritorijas integrācijas pakāpi globālajā gaisa transporta tīklā	Baļļu skala no 0 līdz 100 (logaritmiski transformētais svērts apkaltopotu pasažieru skaits)	<i>Global Competitiveness Report 2019</i>
Teritorijas iespēja “pieslēgties” globālajam jūras transporta tīklam	Jūras ostu starptautiskās savienojamības rādītājs, kas mēra teritorijas savienojamību ar globālo jūras transporta tīklu	Atvērtā baļļu skala ar etalona punktu skaitu 100, kas atbilst visvairāk globāli savienotajai valstij 2004. g. (Ķīna)	<i>Global Competitiveness Report 2019</i>
Transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā			
Autoceļu infrastruktūras kvalitāte	Ekspertu vidēji svērtā atbilde jautājumam: “Kā Jūs novērtētu autoceļu infrastruktūras kvalitāti (plašumu un stāvokli) savā valstī?”	Vērtējumu skala no 1 (ārkārtīgi slikta) līdz 7 (ārkārtīgi laba)	<i>Global Competitiveness Report 2019</i>
Autoceļu savienojamība teritorijas iekšienē	Rādītājs, kas mēra braukšanas maršruta vidējo ātrumu un taisnumu starp 10 vai vairāk lielākajām pilsetām, kas [maršruts] aptver vismaz 15% no valsts iedzīvotāju skaita	Baļļu skala no 0 līdz 100 (izcili)	<i>Global Competitiveness Report 2019</i>
Dzelzceļa infrastruktūras kvalitāte	Ekspertu vidēji svērts novērtējums	Vērtējumu skala no 1 (zema kvalitāte) līdz 7 (augsta kvalitāte)	<i>GlobalEconomy.com</i>
Ostu infrastruktūras kvalitāte	Ekspertu vidēji svērts novērtējums	Vērtējumu skala no 1 (zema kvalitāte) līdz 7 (augsta kvalitāte)	<i>GlobalEconomy.com</i>
Gaisa transporta infrastruktūras kvalitāte	Ekspertu vidēji svērts novērtējums	Vērtējumu skala no 1 (zema kvalitāte) līdz 7 (augsta kvalitāte)	<i>GlobalEconomy.com</i>

1	2	3	4
Transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā			
Dzelzceļa pārva- dājumu produk- tivitāte	Ekspertu vidēji svērtā atbilde jautājumam: “Cik produktīvi (t.i., biežums, punktualitā- tāte, ātrums, cena) ir dzelzceļa transporta pakalpojumi Jūsu valstī?”	Vērtējumu skala no 1 (ārkārtīgi neproduktīvi) līdz 7 (ārkārtīgi produktīvi)	<i>Global Competi- tiveness Report 2019</i>
Aviopārvadājumu produktivitāte	Ekspertu vidēji svērtā atbilde jautājumam: “Cik produktīvi (t.i., biežums, punktualitā- tāte, ātrums, cena) ir gaisa transporta pakal- pojumi Jūsu valstī?”	Vērtējumu skala no 1 (ārkārtīgi neproduktīvi) līdz 7 (ārkārtīgi produktīvi)	<i>Global Competi- tiveness Report 2019</i>
Jūras ostu pakal- pojumu produkti- vitāte	Ekspertu vidēji svērtā atbilde jautājumam: “Cik produktīvi (t.i., biežums, punktualitā- tāte, ātrums, cena) ir jūras ostu pakalpo- jumi (prāmji, laivas) Jūsu valstī?”	Vērtējumu skala no 1 (ārkārtīgi neproduktīvi) līdz 7 (ārkārtīgi produktīvi)	<i>Global Competi- tiveness Report 2019</i>

Avots: autora sastādītā tabula, pamatojoties uz World Economic Forum 2019; Central Intelligence Agency 2021; GlobalEconomy.com 2022a, 2022b, 2022c.

Pamatojoties uz visiem teritorijas transporta attīstības struktūrā iekļautajiem komponentiem un rādītājiem (skat. 1. attēlu un 1. tabulu), autors tālāk izstrādās vienotu teritorijas transporta attīstības mērišanas instrumentu – indeksu – un aprobežēs to uz Eiropas Savienības valstu piemēra. Atšķirībā no atsevišķajiem komponentiem, kas tika empīriski analizēti iepriekšējā autora pētījumā (Balodis 2022), sintētiskais indekss ļauj pētāmo fenomenu attiecīgajās valstīs izvērtēt visaptveroši un salīdzināt Eiropas Savienības valstis pēc tajās sasniegtā progresa transporta attīstības ziņā.

Lai iegūtu indeksa kopējo vērtību katrai pētāmajai teritorijai, turpmāk tiek veikti aprēķini ar visu teritorijas transporta attīstības rādītāju kopu par Eiropas Savienības valstīm 2019. gadā. Šie dati veido pētījuma empīrisko bāzi, kas tiek apstrādāta ar indeksa metodi – minimālajās un maksī-

mālajās vērtībās⁵ balstītu kvantitatīvo metodiku (Aivazian 2005; Ribalkin et al. 2021), kas ir piemērojamā teritorijas transporta attīstītības novērtēšanai.

$$x' = a + \frac{(x - \min(x))(b - a)}{\max(x) - \min(x)}$$

kur:

- x' – rādītāja standartizētā vērtība;
- x – rādītāja sākotnējā vērtība;
- min(x) – rādītāja minimālā vērtība izlasē;
- max(x) – rādītāja maksimālā vērtība izlasē;
- a – lietotāja definēts minimums;
- b – lietotāja definēts maksimums.

Avots: Aivazian 2005.

Tālāk katrs indeksa komponenta standartizētā vērtība tiek aprēķināta, kā aritmētiskais vidējais no tajā ietilpstošo rādītāju standartizētajām vērtībām, bet indeksa kopējā vērtība tiek aprēķināta ar četru teritorijas transporta attīstītības komponentu standartizēto vērtību aritmētisko vidējo:

$$\text{Ind} = (x'_1 + x'_2 + x'_3 + x'_4)/4$$

kur:

- Ind – indeksa kopējā vērtība;
- x'₁ – indeksa komponenta “teritorijas transportizācijas līmenis” standartizētā vērtība;
- x'₂ – indeksa komponenta “teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis” standartizētā vērtība;
- x'₃ – indeksa komponenta “transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā” standartizētā vērtība;
- x'₄ – indeksa komponenta “transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā” standartizētā vērtība.

Avots: autora izstrādātā formula, pamatojoties uz Aivazian 2005.

Tātad, jaunizstrādātais indekss ietver visus četrus teritorijas transporta attīstītības komponentus: teritorijas transportizācijas līmenis, teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis, transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā, transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā. Jauniz-

⁵ Minimālo un maksimālo vērtību metode saglabā attiecības starp sākotnējām vērtībām, vienlaikus pārvēršot vērtības skalā starp lietotāja norādītajām minimālajām un maksimālajām vērtībām (Aivazian 2005).

strādāto Indeksu autors piedāvā saukt par Teritorijas transporta attīstības indeksu (TTAI) (angļu val.: *Territory Transport Development Index, TTDI*), ko var izmantot Eiropas Savienības valstu (kā arī citu valstu) transporta attīstības novērtēšanai un salīdzināšanai.

Pētījuma rezultāti un diskusija

Pētījuma rezultātu analīze sākas ar TTAI komponentu nestandartizēto vērtību aprēķināšanu Eiropas Savienības valstīs 2019. gadā. Pirmais ir teritorijas transportizācijas līmenis, kas ietver autoceļu, dzelzceļu un iekšējo ūdensceļu blīvumu uz 1000 km² (skat. 2. tabulu).

2. tabula

Teritoriju transportizācijas līmenis Eiropas Savienībā,
n = 27 valstis,* 2019. gads

ES valstis**	Teritorijas transportizācijas līmeņa rādītāji			Teritorijas transportizācijas līmenis kopumā***
	Autoceļu blīvums, km/1000 km ²	Dzelzceļu blīvums, km/1000 km ²	Iekšējo ūdensceļu blīvums, km/1000 km ²	
1	2	3	4	5
Beļģija	5027.8	119.0	66.9	5213.7
Nīderlande	3338.3	89.4	171.0	3598.7
Ungārija	2222.8	80.0	17.4	2320.2
Francija	1920.6	53.4	15.5	1989.5
Vācija	1806.7	95.9	20.9	1923.5
Čehija	1646.8	121.8	8.1	1776.7
Dānija	1675.2	50.2	9.3	1734.7
Lielbritānija	1626.3	67.2	13.1	1706.6
Austrija	1465.2	60.0	4.3	1529.5
Īrija	1394.4	27.4	13.6	1435.4
Polija	1355.9	60.5	12.8	1429.2
Spānija	1353.3	31.1	2.0	1386.4
Kipra	1363.7	Nav dzelzceļu	Nav iekšējo ūdensceļu	1363.7
Lietuva	1295.9	30.5	7.0	1333.4
Igaunija	1300.6	23.8	7.1	1331.5
Luksemburga	1119.3	113.2	14.3	1246.8

1	2	3	4	5
Slovēnija	986.7	60.0	172.7	1219.4
Latvija	901.6	29.9	4.6	936.1
Portugāle	897.3	27.8	2.3	927.4
Grieķija	886.5	17.4	Nav iekšējo ūdensceļu	903.9
Itālija	825.9	57.1	8.0	891.0
Slovākija	798.2	75.4	3.5	877.1
Horvātija	520.2	46.6	12.9	579.7
Zviedrija	473.3	23.8	4.6	501.7
Rumānija	362.7	46.8	7.3	416.8
Bulgārija	372.0	37.1	4.2	413.3
Somija	310.9	19.5	23.2	353.6

* Malta nav iekļauta empīrisko datu analizē savas teritorijas ļoti mazas platības (316 km²) dēļ.

** Valstis tiek ranžētas pēc teritorijas transportizācijas līmeņa kopumā.

*** Teritorijas transportizācijas līmeņa rādītāju vērtību summa.

Avots: autora sastādīts un aprēķināts pēc datiem no World Economic Forum 2019; Central Intelligence Agency 2021.

Kā redzams 2. tabulas datos, visvairāk transportizētās Eiropas Savienības valstis, pēc visu veidu transportceļu blīvuma uz 1000 km², ir Beļģija, Nīderlande un Ungārija, bet vismazāk transportizētās – Rumānija, Bulgārija un Somija.

Nākamajā tabulā tiek piedāvātās otrā TTAI komponenta – teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis – nestandardizētās vērtības Eiropas Savienības valstīs 2019. gadā. Šis komponents ietver tādus rādītājus, kā teritorijas integrācijas pakāpe globālajā gaisa transporta tīklā un teritorijas iespēja “pieslēgties” globālajam jūras transporta tīklam (skat. 3. tabulu).

3. tabula

**Teritoriju transporta internacionalizācijas līmenis Eiropas Savienībā,
n = 27 valstis,* 2019. gads**

ES valstis**	Teritorijas transporta internacionalizācijas līmeņa rādītāji		Teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis kopumā***
	Teritorijas integrācijas pakāpe globālajā gaisa transporta tīklā, baļļu skala no 0 līdz 100	Teritorijas iespēja “pieslēgties” globālajam jūras transporta tīklam, atvērta baļļu skala ar etalona punktu skaitu 100	
1	2	3	4
Vācija	100.0	97.1	98.6
Lielbritānija	100.0	95.6	97.8
Spānija	100.0	90.1	95.1
Francija	95.8	84.0	89.9
Nīderlande	77.0	98.0	87.5
Itālija	97.1	67.2	82.2
Beļģija	62.0	91.1	76.6
Portugāle	72.0	65.1	68.6
Grieķija	77.2	59.4	68.3
Austrija	65.3	Nav datu	65.3
Polija	64.7	63.1	63.9
Zviedrija	66.9	59.7	63.3
Dānija	66.3	58.5	62.4
Čehija	56.5	Nav datu	56.5
Ungārija	52.5	Nav datu	52.5
Horvātija	55.2	38.4	46.8
Rumānija	54.5	29.8	42.2
Īrija	68.1	10.7	39.4
Luksemburga	37.8	Nav datu	37.8
Somija	59.4	13.4	36.4
Kipra	50.9	19.5	35.2
Slovēnija	30.4	39.3	34.9
Lietuva	36.1	21.0	28.6
Bulgārija	49.0	6.8	27.9
Slovākija	27.5	Nav datu	27.5

1	2	3	4
Latvija	40.1	8.1	24.1
Igaunija	33.3	7.2	20.3

* Malta nav iekļauta empirisko datu analizē savas teritorijas ļoti mazas platības (316 km²) dēļ.

** Valstis tiek ranžētas pēc teritorijas transporta internacionalizācijas līmeņa kopumā.

*** Teritorijas transporta internacionalizācijas līmeņa rādītāju vērtību aritmētiskais vidējais.

Avots: autora sastādīts un aprēķināts pēc datiem no World Economic Forum 2019.

Kā redzams 3. tabulas datos, teritorijas transporta internacionalizācijas ziņā līderpozīcijas Eiropas Savienībā 2019. gadā ieņēma Vācija, Lielbritānija un Spānija, bet pēdējās vietas ir Slovēnijai, Latvijai un Igaunijai.

Nākamajā tabulā tiek piedāvātās trešā TTAI komponenta – transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā – vērtības (viens no šī komponenta rādītājiem tika standartizēts pēc skalas no 1 līdz 7) Eiropas Savienības valstīs 2019. gadā. Šis komponents ietver tādus rādītājus, kā autoceļu infrastruktūras kvalitāte, autoceļu savienojamība teritorijas iekšienē, dzelzceļa, ostu un gaisa transporta infrastruktūras kvalitāte (skat. 4. tabulu).

4. tabula

**Transporta infrastruktūras kvalitāte Eiropas Savienībā,
n = 27 valstis, * 2019. gads**

ES valstis**	Transporta infrastruktūras kvalitātes rādītāji					Transporta infrastruktūras kvalitāte kopumā***
	1.	2.***	3.	4.	5.	
1	2	3	4	5	6	7
Nīderlande	6.4	4.9	5.7	6.4	6.4	6.0
Spānija	5.7	7.0	5.4	5.4	5.6	5.8
Somija	5.3	5.4	5.5	6.4	6.3	5.8
Francija	5.4	6.3	5.0	5.2	5.5	5.5
Vācija	5.3	6.1	4.9	5.2	5.5	5.4
Zviedrija	5.3	6.2	4.0	5.3	5.7	5.3
Dānija	5.6	4.4	4.5	5.8	5.8	5.2
Portugāle	6.0	5.9	4.2	4.9	5.0	5.2
Beļģija	4.4	5.3	4.1	5.6	5.6	5.0
Lielbritānija	4.9	5.3	4.3	5.2	5.3	5.0
Lietuva	4.8	5.1	4.6	4.8	4.9	4.8

1	2	3	4	5	6	7
Austrija	6.0	3.5	5.3	3.7	5.2	4.7
Īrija	4.4	4.8	4.0	5.0	5.5	4.7
Latvija	3.6	4.9	4.6	4.9	5.7	4.7
Igaunija	4.7	4.5	3.1	5.6	4.6	4.5
Itālija	4.4	4.3	4.1	4.7	4.9	4.5
Čehija	3.9	5.5	4.5	3.2	5.0	4.4
Luksemburga	5.5	1.5	5.0	4.4	5.6	4.4
Polija	4.3	4.7	3.9	4.5	4.8	4.4
Horvātija	5.6	2.9	2.4	4.7	4.8	4.1
Grieķija	4.6	2.4	3.0	4.8	5.4	4.0
Ungārija	4.0	4.4	3.8	3.2	4.6	4.0
Kipra	5.1	1.0	Nav dzelzceļu	4.3	5.1	3.9
Slovēnija	4.9	2.1	3.1	4.7	4.6	3.9
Slovākija	4.0	3.8	4.0	3.1	3.8	3.7
Bulgārija	3.4	2.5	3.1	4.3	4.5	3.6
Rumānija	3.0	3.0	2.8	3.9	4.6	3.5

* Malta nav iekļauta empīrisko datu analizē savas teritorijas ļoti mazas platības (316 km²) dēļ.

** Valstis tiek ranžētas pēc transporta infrastruktūras kvalitātes kopumā.

*** Sākotnēji dati tiek standartizēti pēc skalas no 1 līdz 7, pielietojot minimālo un maksimālo vērtību metodi.

**** Transporta infrastruktūras kvalitātes rādītāju vērtību aritmētiskais vidējais.

1 – autoceļu infrastruktūras kvalitāte, vērtējumu skala no 1 līdz 7.

2 – autoceļu savienojamība teritorijas iekšienē, baļļu skala no 0 līdz 100.

3 – dzelzceļa infrastruktūras kvalitāte, vērtējumu skala no 1 līdz 7.

4 – ostu infrastruktūras kvalitāte, vērtējumu skala no 1 līdz 7.

5 – gaisa transporta infrastruktūras kvalitāte, vērtējumu skala no 1 līdz 7.

Avots: autora sastādīts un aprēķināts pēc datiem no World Economic Forum 2019; GlobalEconomy.com 2022a, 2022b, 2022c.

Kā redzams 4. tabulas datus, transporta infrastruktūras kvalitātes ziņā liderpozīcijas Eiropas Savienībā 2019. gadā ieņēma Nīderlande, Spānija un Somija, bet pēdējās vietas ir Slovākijai, Bulgārijai un Rumānijai.

Nākamajā tabulā tiek piedāvātās ceturttā TTAI komponenta – transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā – nestandardizētās vērtības Eiropas Savienības valstīs 2019. gadā. Šis komponents ietver tādas rādītājus, kā dzelzceļa pārvadājumu un aviopārvadājumu produktivitāte, kā arī jūras ostu pakalpojumu produktivitāte (skat. 5. tabulu).

5. tabula

Transporta pakalpojumu produktivitāte Eiropas Savienībā,
n = 27 valstis,* 2019. gads

ES valstis**	Transporta pakalpojumu produktivitātes rādītāji			Transporta pakalpojumu produktivitāte kopumā***
	Dzelzceļa pārvadājumu produktivitāte, vērtējumu skala no 1 līdz 7	Avio-pārvadājumu produktivitāte, vērtējumu skala no 1 līdz 7	Jūras ostu pakalpojumu produktivitāte, vērtējumu skala no 1 līdz 7	
Nīderlande	5.5	6.3	6.3	6.0
Somija	5.5	6.2	6.2	6.0
Vācija	5.5	5.6	5.3	5.5
Spānija	5.4	5.6	5.2	5.4
Dānija	4.3	5.8	5.7	5.3
Francija	5.1	5.5	5.0	5.2
Zviedrija	4.4	5.8	5.5	5.2
Lielbritānija	4.6	5.7	5.4	5.2
Beļģija	4.1	5.6	5.6	5.1
Igaunija	4.7	4.6	5.6	5.0
Portugāle	4.6	5.4	5.0	5.0
Latvija	4.5	5.5	4.8	4.9
Luksemburga	4.9	5.5	4.4	4.9
Īrija	3.9	5.4	5.0	4.8
Austrija	5.3	5.1	3.6	4.7
Kipra	Nav dzelzceļu	5.1	4.2	4.7
Lietuva	4.5	4.6	4.6	4.6
Čehija	4.7	5.2	3.5	4.5
Itālija	3.9	4.8	4.5	4.4
Polija	4.0	4.8	4.4	4.4
Grieķija	3.0	5.2	4.6	4.3
Slovēnija	3.2	4.6	4.7	4.2
Bulgārija	3.3	4.4	4.2	4.0
Horvātija	2.7	4.6	4.5	3.9
Rumānija	3.1	4.7	3.9	3.9
Slovākija	4.1	3.9	3.3	3.8
Ungārija	3.8	4.1	3.3	3.7

* Malta nav iekļauta empirisko datu analizē savas teritorijas ļoti mazas platības (316 km²) dēļ.

** Valstis tiek ranžētas pēc transporta pakalpojumu produktivitātes kopumā.
 *** Transporta pakalpojumu produktivitātes rādītāju vērtību aritmētiskais vidējais.

Avots: autora sastādīts un aprēķināts pēc datiem no World Economic Forum 2019.

Kā redzams 5. tabulas datos, transporta pakalpojumu produktivitātes ziņā liderpozīcijas Eiropas Savienībā 2019. gadā ieņēma Nīderlande, Somija un Vācija, bet pēdējās vietas ir Rumānijai, Slovākijai un Ungārijai.

Nākamajā tabulā tiek piedāvātās TTAI standartizētās vērtības Eiropas Savienības valstīs 2019. gadā.

6. tabula

**Teritorijas transporta attīstības indekss (TTAI) Eiropas Savienībā,
 n = 27 valstis,* 2019. gads**

ES valstis**	Teritorijas transporta attīstības indeksa (TTAI)				TTAI kopumā***
	Teritorijas transportizācijas līmenis***	Teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis	Transporta infrastruktūras kvalitāte***	Transporta pakalpojumu produktivitāte***	
1	2	3	4	5	6
Nīderlande	67.1	87.5	100.0	100.0	88.7
Beļģija	100.0	76.6	61.6	59.8	74.5
Vācija	33.0	98.6	77.5	75.6	71.2
Spānija	22.0	95.1	94.5	72.7	71.1
Francija	34.3	89.9	81.4	64.1	67.4
Lielbritānija	28.6	97.8	62.2	65.6	63.5
Dānija	29.1	62.4	70.9	67.0	57.4
Somija	1.0	36.4	92.8	97.1	56.8
Zviedrija	4.0	63.3	74.0	65.6	51.7
Portugāle	12.7	68.6	69.8	55.5	51.6
Austrija	25.0	65.3	51.8	41.2	45.8
Itālija	11.9	82.2	41.2	29.7	41.3
Īrija	23.0	39.4	51.4	45.5	39.8
Čehija	30.0	56.5	38.9	32.6	39.5
Polija	22.9	63.9	39.7	29.7	39.0
Luksemburga	19.2	37.8	38.1	52.7	36.9
Lietuva	21.0	28.6	55.3	36.9	35.4
Latvija	12.9	24.1	51.8	52.7	35.4
Igaunija	20.9	20.3	42.1	54.1	34.3

1	2	3	4	5	6
Grieķija	12.2	68.3	23.5	24.0	32.0
Ungārija	41.1	52.5	21.8	1.0	29.1
Kipra	21.6	35.2	17.2	40.5	28.6
Slovēnija	18.6	34.9	17.2	19.7	22.6
Horvātija	5.6	46.8	25.4	9.6	21.8
Slovākija	11.7	27.5	12.2	2.4	13.4
Rumānija	2.3	42.2	1.0	8.2	13.4
Bulgārija	2.2	27.9	4.8	11.0	11.5

* Malta nav iekļauta empīrisko datu analizē savas teritorijas ļoti mazas platības (316 km²) dēļ.

** Valstis tiek ranžētas pēc TTAI kopumā.

*** Sākotnēji dati (skat. 2., 4. un 5. tabulu) tiek standartizēti pēc skalas no 1 līdz 100, pielietojot minimālo un maksimālo vērtību metodi.

**** Teritorijas transporta attīstības indeksa (TTAI) komponentu vērtību aritmētiskais vidējais.

Avots: autora sastādīts un aprēķināts pēc 2.–5. tabulas datiem.

Kā redzams 6. tabulas datos, teritorijas transporta attīstības ziņā līderpozīcijas Eiropas Savienībā 2019. gadā ieņēma Nīderlande, Beļģija un Vācija, bet pēdējās vietas ir Slovākijai, Rumānijai un Bulgārijai.

Nākamajā tabulā tiek apkopotās Eiropas Savienības valstis ar līderpozīcijām pēc Teritorijas transporta attīstības indeksa (TTAI) un tā atsevišķiem komponentiem 2019. gadā.

7. tabula

Eiropas Savienības valstis ar līderpozīcijām pēc Teritorijas transporta attīstības indeksa (TTAI) un tā komponentiem, 2019. gads

TTAI kopumā	Teritorijas transporta attīstības indeksa (TTAI) komponenti			
	Teritorijas transportizācijas līmenis	Teritorijas transporta internacionālizācijas līmenis	Transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā	Transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā
1	2	3	4	5
Nīderlande (88.7)	Beļģija (100.0)	Vācija (98.6)	Nīderlande (100.0)	Nīderlande (100.0)
Beļģija (74.5)	Nīderlande (67.1)	Lielbritānija (97.8)	Spānija (94.5)	Somija (97.1)
Vācija (71.2)	Ungārija (41.1)	Spānija (95.1)	Somija (92.8)	Vācija (75.6)

1	2	3	4	5
Spānija (71.1)	Francija (34.3)	Francija (89.9)	Francija (81.4)	Spānija (72.7)
Francija (67.4)	Vācija (33.0)	Nīderlande (87.5)	Vācija (77.5)	Dānija (67.0)

Avots: autora sastādīts pēc 6. tabulas datiem.

Kā redzams 7. tabulas datos, Nīderlande ir teritorijas transporta attīstības līdervalsts Eiropas Savienībā, kas ieņem līderpozīcijas pēc diviem no četriem TTAI komponentiem – transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā un transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā, kā arī pēc TTAI kopumā.

Kas attiecas uz Latviju, tās pozīcija Eiropas Savienības valstu vidū teritorijas transporta attīstības ziņā kopumā ir vērtējamā kā nedaudz zemākā par vidējo, jo Latvija ieņem 18. vietu pēc TTAI 27 ES valstu vidū, par vienu pozīciju atpaliekot no Lietuvas un par vienu pozīciju apsteidzot Igauniju (skat. 6. tabulu). Visstiprākā Latvijas puse teritorijas transporta attīstības ziņā ir tās transporta pakalpojumu produktivitāte – 12. vieta 27 ES valstu vidū (Igaunijai ir 10. vieta, Lietuvai – 17. vieta) (skat. 5. tabulu). Savukārt visvājākā Latvijas puse teritorijas transporta attīstības ziņā ir tās transporta internacionalizācijas līmenis – 26. vieta 27 ES valstu vidū (Igaunijai ir 27. vieta, Lietuvai – 23. vieta) (skat. 3. tabulu), kas ir visu Baltijas valstu transporta attīstības visvājākā puse.

Secinājumi

Jebkuras pasaules teritorijas transporta attīstību var novērtēt, izmantojot autora jaunizstrādāto Teritorijas transporta attīstības indeksu (TTAI), kas ietver četrus komponentus: teritorijas transportizācijas līmenis, teritorijas transporta internacionalizācijas līmenis, transporta infrastruktūras kvalitāte teritorijā, transporta pakalpojumu produktivitāte teritorijā. Šī indeksa izmantošana ļauj visaptveroši izvērtēt un salīdzināt teritorijas pēc tajās sasniegtā progresa transporta attīstības ziņā, kā arī izvērtēt konkrētās teritorijas progresu attiecībā pret sevi.

Eiropas Savienības valstu vidū līderpozīciju teritorijas transporta attīstības ziņā ieņem Nīderlande ar TTAI vērtību 88.7 balles 2019. gadā pēc baļļu skalas no 0 līdz 100, bet viszemākā pozīcija ir Bulgārijai ar 11.5 ballēm. Latvijas pozīcija Eiropas Savienības valstu vidū teritorijas transporta attīstības ziņā kopumā ir vērtējamā kā nedaudz zemākā par

vidējo. Visstiprākā Latvijas puse teritorijas transporta attīstītības ziņā ir tās transporta pakalpojumu produktivitāte, bet visvājākā – transporta internacionalizācijas līmenis, kas ir visu Baltijas valstu transporta attīstītības visvājākā puse salīdzinājumā ar Eiropas Savienības lideriem transporta internacionalizācijas jomā – Vāciju, Lielbritāniju un Spāniju.

Pētījuma ierobežojumu veido empīriskās analīzes ierobežošanās ar vienu gadu, bet, ņemot vērā, ka raksta mērķis bija galvenokārt metodoloģiskais – izstrādāt vienotu teritorijas transporta attīstītības mērīšanas instrumentu, šis ierobežojums nebija kritisks pētījuma mērķa sasniegšanai šī raksta ietvaros. Turklāt vairumam teritorijas transporta attīstības rādītāju specifika ir tāda, ka tie praktiski nemainās (jo īpaši teritorijas transportizācijas līmenis) īstermiņā.

References

- Aivazian S.A. (2005) *Razrabotka i analiz integralnykh indikatorov kachestva zhizni naseleniia Samarskoi oblasti*. Moskva: TsEMI RAN. (In Russian)
- Balodis J. (2022) Pasaulē valstu ražīguma un produktivitātes atkarība no transporta attīstības. Meņšikovs V. (zin. red.) *Starptautiskās zinātniskās konferences “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2021” materiāli. III daļa. Ekonomikas aktualitātes*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 5.–20. lpp. (In Latvian)
- Central Intelligence Agency. (2021) Roadways. *The World Factbook*. Available: <https://www.cia.gov> (accessed 14.10.2022).
- GlobalEconomy.com. (2022a) *Railroad infrastructure quality: European Union, 2019*. Available: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/railroad_quality/European-union/ (accessed 14.10.2022).
- GlobalEconomy.com. (2022b) *Port infrastructure quality: European Union, 2019*. Available: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/seaports_quality/European-union/ (accessed 14.10.2022).
- GlobalEconomy.com. (2022c) *Air transport infrastructure quality: European Union, 2019*. Available: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/air_transport_infrastructure/European-union/ (accessed 14.10.2022).
- Komarova V., Balodis Ia., Chizho E., Kokarevicha A., Selivanova-Fiodorova N. (2022) Razrabotka Indeksa transportnoj razvitosti territorii dlia stran mira. *Socialo Zinatnu Vestnesis = Vestnik sotsial'nykh nauk*, № 2(35), str. 37–58. DOI: [https://doi.org/10.9770/szv.2022.2\(2\)](https://doi.org/10.9770/szv.2022.2(2)) (In Russian)
- Korshenkov E., Ignatjeva S., Dembovskij V. (2019) Teoreticheskoe i metodologicheskoe obosnovanie izuchenii proizvoditelnosti i produktivnosti v regional'noj ekonomike. *Socialo Zinatnu Vestnesis=Vestnik sotsial'nykh nauk*, № 2(29), str. 25–64. DOI: [https://doi.org/10.9770/szv.2019.2\(2\)](https://doi.org/10.9770/szv.2019.2(2)) (In Russian)

- Niedole I., Averjanovs D. (2011) Transporta infrastruktūras attīstības nozīme teritorijas resursu izmantošanā. *Ilgspējīga telpiska attīstība*, Nr. 3, 20.–25. lpp. Available: <https://ortus.rtu.lv/science/lv/publications/12593> (accessed 14.10.2022). (In Latvian)
- Ribalkin O., Lavrinenko O., Ignatjeva S., Danilevica A. (2021) Introduction of EEPSE Green Economy Index for the analysis of regional trends. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, Vol. 9, Issue 1, pp. 415–435. DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1\(26\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1(26))
- World Economic Forum. (2019) *The Global Competitiveness Report 2018–2019*. Geneva.

Методология оценки транспортной развитости территории

Резюме

В своей предыдущей публикации автор на основе анализа научной литературы и имеющихся статистических данных предложил оценивать транспортную развитость любой территории (но в основном территорий стран мира) по следующим трём компонентам: уровень транспортизации территории, уровень транспортной интернационализации территории и качество транспорта на территории. Автор оценивал три компонента транспортной развитости территории каждый в отдельности, включая их в дальнейший эмпирический анализ. В ходе предыдущего эмпирического исследования возникла необходимость совершенствования методологии оценки транспортной развитости территории. Целью данного исследования является разработка единого инструмента измерения транспортной развитости территории – индекса – и его апробация на примере стран Европейского Союза. Методы, использованные в исследовании: логический анализ и синтез концептуальной сущности феномена «транспортная развитость территории»; индексный метод – основанная на минимальных и максимальных значениях, количественная методика оценки транспортной развитости территории. Информационную базу исследования составляют данные Отчёта о глобальной конкурентоспособности, а также данные *GlobalEconomy.com* и Всемирной книги фактов по странам Евросоюза. В результате исследования автор представил новый Индекс транспортной развитости территории (ИТРТ), включающий не три, а четыре компонента: уровень транспортизации территории, уровень транспортной интернационализации территории, качество транспортной инфраструктуры на территории, продуктивность транспортных услуг на территории. Эти четыре компонента разработанного автором Индекса отличаются от ранее предложенных компонентов транспортной развитости территории тем, что на основании исследования, проведённого учёными Рижского Технического университета (РТУ), результаты которого подтверждают значимость транспортной инфраструктуры в использовании

ресурсов территории, третий компонент (качество транспорта на территории) был разделён на два отдельных компонента: качество транспортной инфраструктуры на территории и продуктивность транспортных услуг на территории; в первый из них были включены дополнительные показатели. Автор апробировал новый Индекс, оценив транспортную развитость территорий стран Европейского союза и сравнив их между собой.

Ключевые слова: транспортная развитость территории, методология оценки, Индекс транспортной развитости территории (ИТРТ), страны Европейского Союза.

Jevgenij Gladevich (Latvia)

CLUSTER ANALYSIS OF INNOVATION
POTENTIAL RESOURCES OF REGIONS OF LATVIA,
LITHUANIA AND BELARUS IN 2017–2018

Today, the potential role of innovation in national and regional development issues is becoming more and more relevant. By developing its innovation potential, the region uses existing resources more efficiently, increases its competitiveness in the world markets, creates products with high added value. The purpose of the given study is to evaluate the innovation potential resources of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus in 2017–2018 and divide them into clusters. To achieve the goal, the author sets several tasks: to evaluate the innovation potential resources of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus, their structure, divide the regions into clusters and determine the profile and location of the innovation potential resources of the given regions. The research problem is related to the fact that most of the research on innovation potential has been carried out at the level of the country or large regions, and the resources of innovation potential are practically not studied at the level of small regions (NUTS3). The scientific novelty of the research is related to the research of the profile of the resources forming the innovation potential, which provides a deeper study of the development aspects of the innovation potential of the regions. The author identifies the existing problems of the interaction of resources of the innovation potential of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus and offers ways to solve them. The author finds a shortage of labor in the regions of Latvia and Lithuania, which creates additional opportunities for the implementation of cross-border development policy (Latvian-Lithuanian-Belarusian cross-border cooperation program, creation of a unified system of business support and establishment of business contacts for stable cross-border cooperation between Latvia, Lithuania and Belarus, creation of an interdisciplinary consortium to ensure investment climate monitoring), the need for universities to improve training programs for qualified employees in the field of innovation (Latvian-Lithuanian-Belarusian cross-border cooperation program, European Neighbourhood Relations Instrument).

Key words: innovation potential, resources, cluster analysis, resource profile.

In today's world, research related to the development of innovation potential is becoming more and more relevant. This is explained by the fact that innovation potential is a very important element in ensuring the development and competitiveness of the country, and especially of the regions. The analysis of innovation potential resources provides an oppor-

tunity to determine the weak points of regional development and to find opportunities for solving the given problems.

The purpose of the study: to assess the innovation potential resources of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus, to divide them into clusters.

Period of study: 2017–2018.

To achieve the given goal, the following research tasks have been set:

- to assess the innovation potential resources of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus;
- to divide the regions of Latvia, Lithuania and Belarus into clusters;
- to determine the resource profile and location of the innovation potential of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus.

The scientific novelty of the study: a profile of the resources forming the innovation potential of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus has been determined, which allows for a deeper analysis of the aspects of the development of the innovation potential, to identify existing problems and to find ways to solve them.

The practical application in the national economy is significant. The evaluation methodology offered within the article can be used in practice at various levels of state structures to develop policies that would stimulate the introduction and development of innovations in specific regions. The regions of Latvia, Lithuania and Belarus are divided into clusters according to the analysis of innovation potential resource factors, regions with an abundance/lack of various resources have been identified, recommendations have been made for the implementation of cooperation and development programs at the regional and national level.

European Union programs for strengthening cross-border cooperation:

- Latvian-Lithuanian-Belarusian cross-border cooperation program within the framework of the European Neighbourhood Relations Instrument;
- Creation of a unified system of business support and establishment of business contacts for stable cross-border cooperation between Latvia, Lithuania and Belarus;
- Creation of an interdisciplinary consortium to ensure investment climate monitoring.

The author studies the innovation potential of the region according to the following resources (J. Schumpeter (Schumpeter 1939), S. Kuznets

(Kuznets 1971), A. Smith, G. Seyfang (Smith, Seyfang 2007), J. Condorcet (Condorcet 1936), C. Freeman (Freeman 2017), N. Kondratyev (Kondratyev 1925), K. Fukuda, C. Watanabe (Fukuda, Watanabe 2012), B. Santo (Santo 1990), S. Yemelyanov (Yemelyanov 2006), N. Yastreba (Yastreba 2012), etc.):

- scientifically technical and educational resources, which include the number of scientific research centers and the number of people employed in them, the number of students in secondary schools of general education, the number of students enrolled in vocational schools and universities, etc. (indicators in relative units of measurement);
- labor force resources, which include population density, population up to working age, at the working age, above working age, natural increase, migration rate, level of demographic burden, economic activity, etc. (indicators in relative units);
- economic investment resources, which include GDP, value-added indicators by types of activity, distribution of companies by main types of activity, volumes of accumulated direct foreign investments, volumes of non-financial investments, inflation, average wages, number of companies, etc. (indicators in relative units);
- infrastructure resources, which include the relative indicators of the region's territorial area, distribution of the territory by land type, road density, computer and Internet availability, purposes of Internet use, provision of passenger cars, etc. (indicators in relative units);
- ecological resources, which include indicators of emissions of harmful substances into the atmosphere (kg per capita), relative indicators of the chemical composition of harmful substances.

The author divides the regions of Latvia, Lithuania and Belarus into clusters according to the resource structure of the regions' innovation potential (see Figure 1).

The resource structure of the innovation potential of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus according to the integral normalized values of the objective indicators (see Figure 1) shows that these regions can be divided into two clusters. In the first cluster, ecological resources have the highest value with an absolute value of 7.58, while infrastructure resources (3.16) and labor resources have the lowest values (3.00). In the second cluster, labor resources are in first place with an absolute value of 7.32, which greatly exceeds the values of the other resources: the absolute

values of infrastructure resources are three times lower, scientific, technical and educational resources – 5 times, ecological resources – 6 times, and the absolute value of economic investment resources is almost 10 times lower.

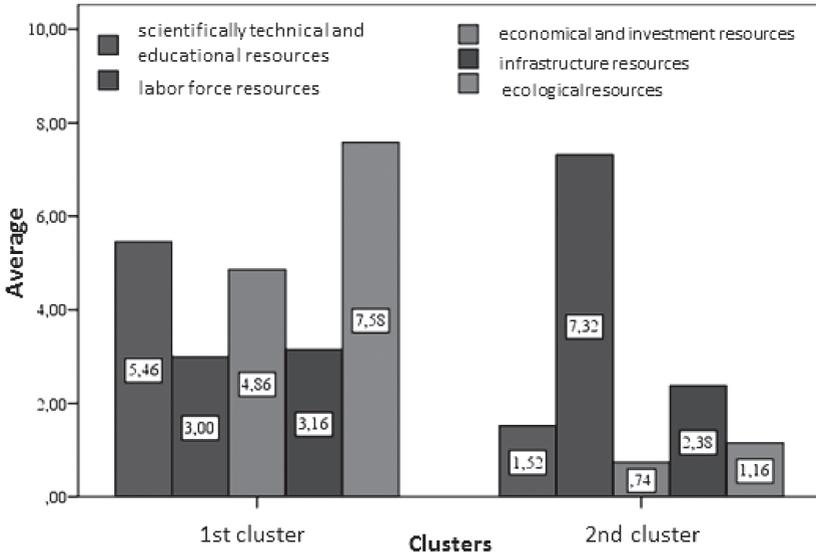


Figure 1. The structure of innovation potential clusters in the regions of Latvia, Lithuania and Belarus according to the integral normalized values of the objective indicators

Source: Gladevich 2022.

The distribution of regions in clusters is as follows:

- 1st cluster:
 - Riga region,
 - Pieriga region,
 - Vidzeme region,
 - Kurzeme region,
 - Zemgale region,
 - Latgale region,
 - Vilnius county,
 - Alytus county,
- Kaunas county,
 - Klaipeda county,
 - Marijampole county,
 - Panevežus county,
 - Siauliai county,
 - Taurage county,
 - Utena county,
 - Minsk city.

- 2nd cluster: – Telšiai county, – Grodno oblast,
– Brest oblast, – Minsk oblast,
– Vitebsk oblast, – Mogilev oblast.
– Gomel oblast,

The first cluster includes all regions and counties of Latvia and Lithuania, except for the Telšiai county, which is included in the second cluster, and Minsk city – the capital of Belarus, and the second cluster – all oblasts of Belarus, except for the capital of the country.

According to the author, it would be useful to develop cooperation between the regions of the two clusters by attracting labor resources from the second cluster to the regions of the first cluster, because there is a large surplus of them in the second cluster and they are not used fully, but the regions of the second cluster have a rather low level of infra-structural resources and absolutely certainly – the level of other resources is extremely insufficient.

Despite the increasingly deteriorating situation of cross-border cooperation, there are opportunities to develop the interaction of factors influencing cross-border innovation potential (European Neighbourhood Relations Instrument, creation of a unified system of business support and establishment of business contacts for stable cross-border cooperation between Latvia, Lithuania and Belarus, creation of an interdisciplinary consortium to ensure investment climate monitoring, etc).

By combining resources, the development of the studied regions would reach a new level of development.

Analyzing the relationship between labor and economic investment resources (see Figure 2), it can be seen that Minsk has a relatively high assessment of economic investment resources (absolute value – 5.76), with high evaluation of labor force resources (10.00). Riga region and Vilnius county have a much higher level of economic investment resources (10.00 and 8.93 respectively) than Minsk with a much lower level of labor resources (Riga region – 4.75, Vilnius county – 4.68). All regions of Belarus have a low level of economic investment resources with a high level of labor resources. In the regions of Latvia and Lithuania, the level of economic investment resources is average, but the level of labor resources is below average. There is a large shortage of labor resources in the regions of Latvia and Lithuania, but there is an abundance of it in the oblasts of Belarus.

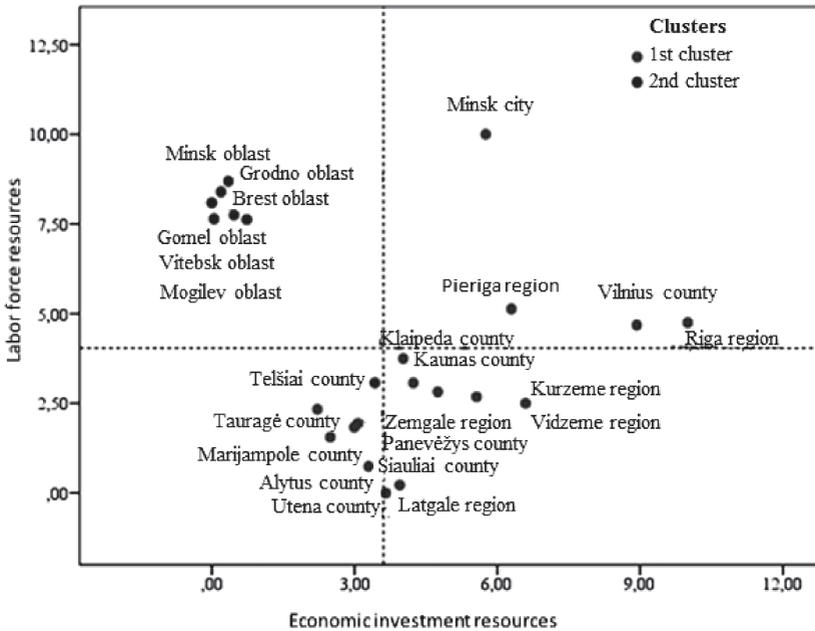


Figure 2. Location of regions of Latvia, Lithuania, Belarus according to integral normalized values of objective indicators of innovation potential resources according to labor and economic investment resources

Source: created by the author according to Centrala statistikas parvalde 2017, Database of Central Statistical Bureau 2018, Lietuvos statistikos departamentas 2018, Natsional'nyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus' 2018a, Natsional'nyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus' 2018b, Gladevich 2022.

Analyzing the relationship between economic investment and infrastructure resources (see Figure 3), it can be seen that the regions of Belarus have a very low level of infrastructure resources with a rather low level of economic investment resources. In the regions of Latvia and Lithuania, the level of infrastructure and economic investment resources is approaching average values. Capital regions have quite high indicators of infrastructure and economic investment resource assessment. Riga region has a high level of economic investment resources (with absolute value – 10.00) and high level of infrastructure resources (7.19). Vilnius county has a high level of economic investment resources (8.93) and an average

level of infrastructure resources (4.08). Minsk has average level of economic investment resources (5.76) and a high level of infrastructure resources (10.00).

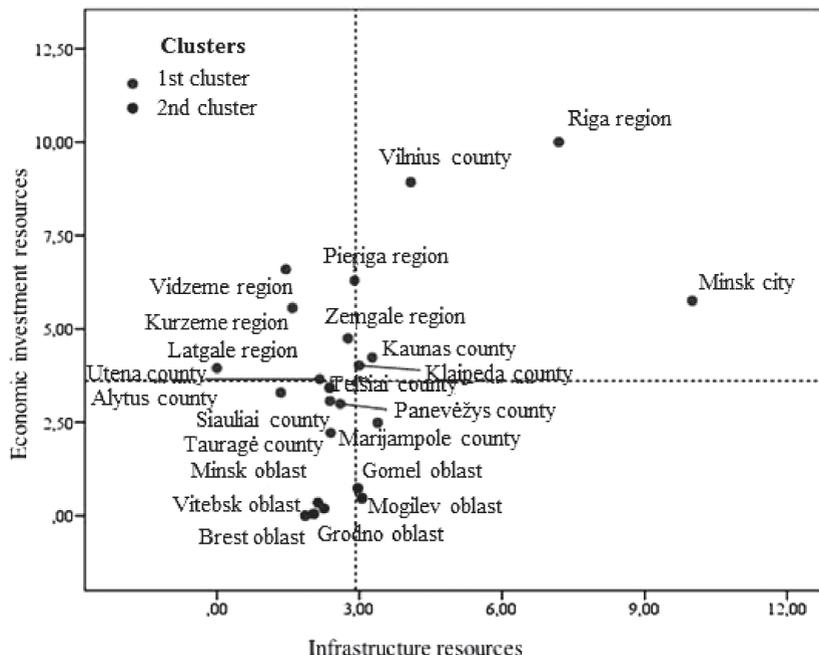


Figure 3. Location of regions of Latvia, Lithuania, Belarus according to integral normalized values of objective indicators of innovation potential resources according to economic investment and infrastructure resources

Source: created by the author according to Centrala statistikas parvalde 2017, Database of Central Statistical Bureau 2018, Lietuvos statistikos departamentas 2018, Natsional'nyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus' 2018a, Natsional'nyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus' 2018b, Gladevich 2022.

The resource analysis of the innovation potential of the first cluster regions is reflected in Table 1.

Table 1

Analysis of the innovation potential resources of the first cluster regions

	Scientifically technical and educational resources	Labor force resources	Economic investment resources	Infrastructural resources	Ecological resources
Riga region	8.40	4.75	10.00	7.19	10.00
Pierigas region	5.35	5.13	6.29	2.89	7.61
Vidzeme region	9.40	2.50	6.59	1.45	5.08
Kurzeme region	6.65	2.68	5.56	1.59	6.43
Zemgale region	7.51	2.82	4.75	2.76	6.08
Latgale region	8.31	0.22	3.95	0.01	7.91
Alytus county	3.44	0.74	3.29	1.35	7.60
Kaunas county	10.00	3.07	4.23	3.27	6.47
Klaipeda county	4.12	3.75	4.02	2.99	7.75
Marijampole county	1.73	1.56	2.49	3.38	7.67
Panevežys county	1.92	1.83	2.99	2.60	6.58
Siauliai county	2.95	1.94	3.07	2.38	6.50
Taurage county	0.01	2.33	2.22	2.40	9.07
Utena county	2.54	0.01	3.66	2.16	7.17
Vilnius county	8.97	4.68	8.93	4.08	9.47
Minsk city	6.00	10.00	5.76	10.00	9.96
Average	5.46	3.00	4.86	3.16	7.58
Median	5.68	2.59	4.13	2.68	7.60
Standard deviation	3.14	2.41	2.23	2.39	1.43

Source: Gladevich 2022.

In the regions of the first cluster, after evaluating the scientific, technical and educational resources, the highest value is obtained by the Kaunas county (10.00 normalized values), and the lowest by the Tauragė county (0.01), after evaluating labor resources, the highest value is obtained by Minsk (10.00), and the lowest by Utena county (0.01), according to the assessment of economic investment resources, the highest value is for the Riga region (10.00), and the lowest – for the Tauragė county (2.22), after assessing the infrastructure resources, the highest value is obtained by Minsk (10.00), and the lowest by the Latgale region (0.01), after evaluating ecological resources, the highest value is for the Riga region (10.00), and the lowest for the Vidzeme region (5.08).

The analysis of the innovation resources of the regions of the second cluster is shown in Table 2.

Table 2
Analysis of innovation potential resources of the second cluster regions

Region	Scientifically technical and educational resources	Labor force resources	Economic investment resources	Infrastructural resources	Ecological resources
Telšiai county	0.59	3.07	3.43	2.37	0.01
Brest oblast	1.36	8.09	0.01	1.86	4.28
Vitebsk oblast	2.09	7.64	0.05	2.04	0.11
Gomel oblast	2.26	7.62	0.73	2.97	0.14
Grodno oblast	1.23	8.40	0.19	2.25	0.11
Minsk oblast	0.38	8.69	0.35	2.13	1.16
Mogilev oblast	2.76	7.75	0.46	3.05	2.32
Average	1.52	7.32	0.74	2.38	1.16
Median	1.36	7.75	0.35	2.25	0.14
Standard deviation	0.88	1.92	1.21	0.46	1.62

Source: Gladevich 2022.

In the regions of the second cluster, after evaluating scientific, technical and educational resources, the highest value is obtained by the Mogilev oblast (2.76), and the lowest by the Minsk oblast (0.38), after evaluating labor resources, the highest value is obtained by the Minsk oblast (8.69), and the lowest by the Telšiai county (3.07), according to the assessment of economic investment resources, Telšiai county has the highest value (3.43), and Brest oblast has the lowest value (0.01), after evaluating infrastructure resources, Mogilev oblast gets the highest value (3.05), and the lowest goes to Brest oblast (1.86), after evaluating ecological resources, the highest value is for Brest oblast (4.28), and the lowest – for Vitebsk (0.11) and Grodno (0.11) oblasts.

The author's analysis shows that the standardized values of innovation potential resources in the regions of the second cluster are very low for all resources, except for the labor resource, which also determines the low level of the innovation potential of the regions of the second cluster.

In order to more accurately analyze the reasons for the creation of innovation potential clusters in the regions of Latvia, Lithuania, Belarus and their structure, the author studies the profile of each innovation potential resource by cluster.

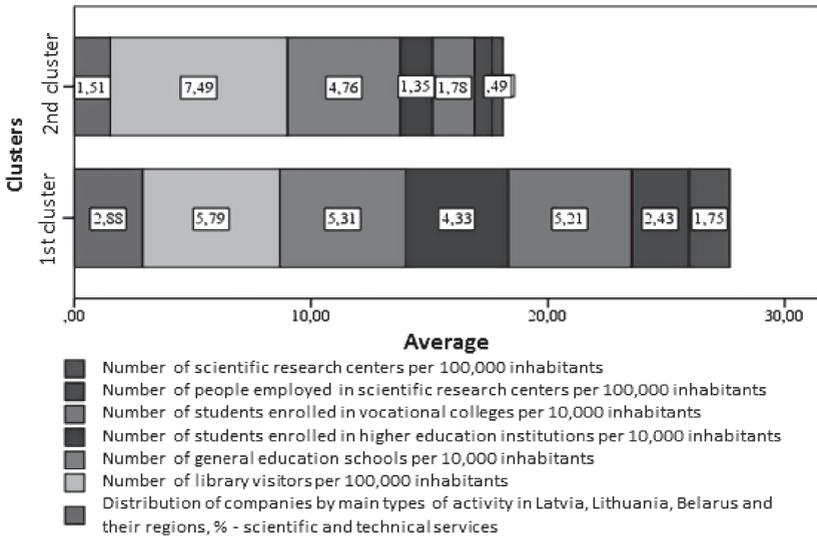


Figure 4. Profile of the scientific, technical and educational resources of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus according to the integral normalized values of objective indicators

Source: Gladevich 2022.

In both clusters, the following indicators generally have the same influence on the creation of scientific, technical and educational resources (see Figure 4): “number of general education schools per 10,000 inhabitants” and “number of library visitors per 100,000 inhabitants”. In the first cluster, “the number of students enrolled in vocational colleges per 10,000 inhabitants”, “the number of students enrolled in higher education institutions per 10,000 inhabitants” and “the distribution of companies by main types of activity in Latvia, Lithuania, Belarus and their regions, % – scientific and technical services” have a great influence. In the formation of the first cluster, all indicators have a rather high importance compared to the second cluster, where some indicators, such as “the number of scientific research centers per 100,000 inhabitants”, “the number of people employed in scientific research centers per 100,000 inhabitants” have a very weak importance.

The formation of labour resources of the first cluster (see Figure 5) is largely influenced by an indicator such as “population of working age,

”), but practically has no effect on “population density (person/sq.km)”, the other indicators have almost the same effect.

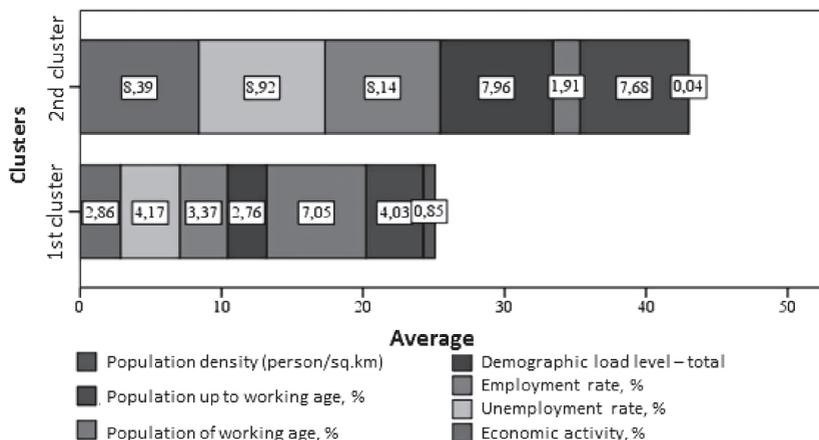


Figure 5. Profile of labor resources of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus according to the integral normalized values of the objective indicators

Source: Gladevich 2022.

The formation of the second cluster is influenced by the following indicators: “population up to working age, %”, “demographic load level – total”, “employment rate, %”, “unemployment rate, %”, “economic activity, %”, the level of influence of which is practically the same. The influence of the indicator “population of working age, %” is much weaker than the other indicators, which is due to the fact that the regions of the second cluster have an abundance of labor potential.

In the first cluster, in the creation of economic investment resources (see Figure 6), the indicator “purposes of inhabitants’ Internet use – for internet banking use, %” has the greatest impact, indicators such as “average wage (gross), euro”, “inflation”, “GDP per 1 inhabitant, euro” also have a great influence, as well as the average impact of indicators such as “total number of companies (micro (small), small, medium, large) per 1000 inhabitants”, “distribution of companies by main types of activity in Latvia, Lithuania, Belarus and their regions, % – information and communication”, “distribution of companies by main types of activity in Latvia, Lithuania, Belarus and their regions, % – power industry”. Indica-

tors such as “volume of non-financial investments, in act. prices, in the region relative to the total volume of the country, %”, “the amount of accumulated foreign direct investment in the region relative to the total amount of the country, %,” “distribution of companies by main types of activity in Latvia, Lithuania, Belarus and their regions,% – education, healthcare, social work”.

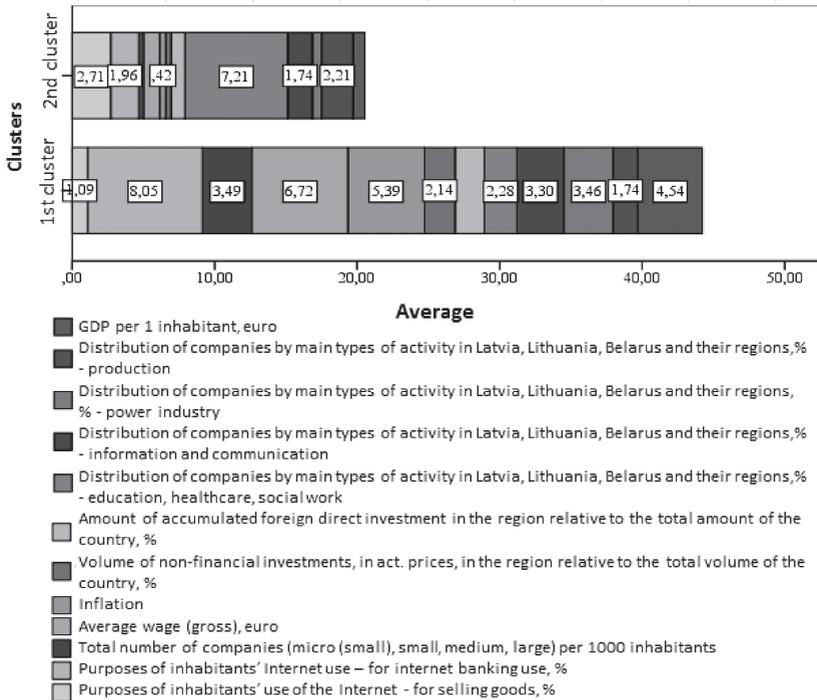


Figure 6. Profile of economic investment resources of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus according to the integral normalized values of objective indicators

Source: Gladevich 2022.

In the second cluster, the indicator “distribution of companies by main types of activity in Latvia, Lithuania, Belarus and their regions,% – education, health care, social work” has the greatest impact”, lower than average is for the indicators “purposes of inhabitants’ use of the Internet –

for selling goods, %”, “purposes of inhabitants’ use of the Internet – for Internet banking use, “distribution of companies by main types of activity in Latvia, Lithuania, Belarus and their regions,% – production”, %”, “distribution of companies by main types of activity in Latvia, Lithuania, Belarus and their regions,% – information and communication”.

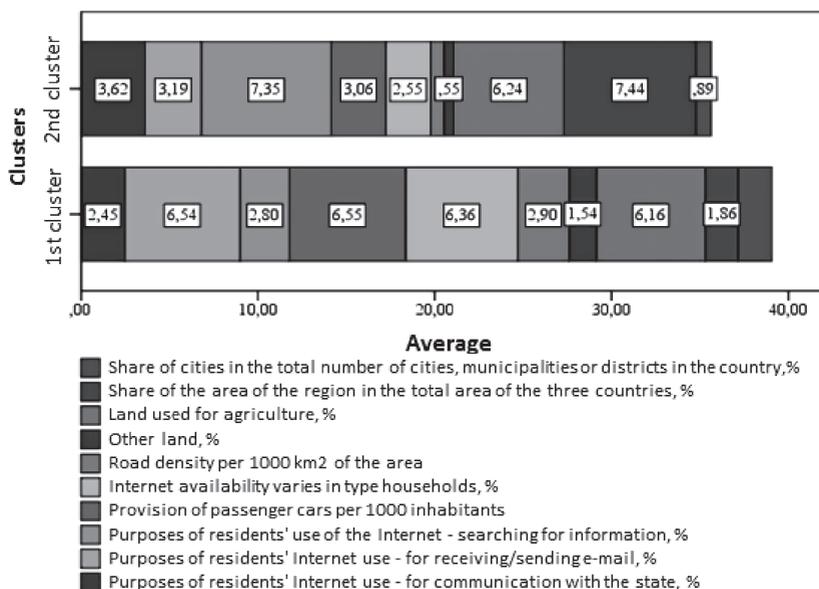


Figure 7. Profile of the infrastructure resources of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus according to the integral normalized values of the objective indicators

Source: Gladevich 2022.

Indicators such as “provision of passenger cars per 1000 inhabitants”, “purposes of residents’ Internet use – for receiving/sending e-mail, %” are of great importance in the creation of infrastructure resources of the first cluster (see Figure 7), “internet availability varies in type households, %”, “land used for agriculture, %”, which are evenly distributed between each other. In the second cluster, the following factors have a great influence: “the share of the area of the region in the total area of the three countries, %”, “purposes of residents’ use of the Internet – searching for information, %”, “land used for agriculture, %”. The distribution of the

indicators of the first cluster is more even, the quantitative and structural differences of the indicators affecting the regions of the second cluster are clearly expressed.

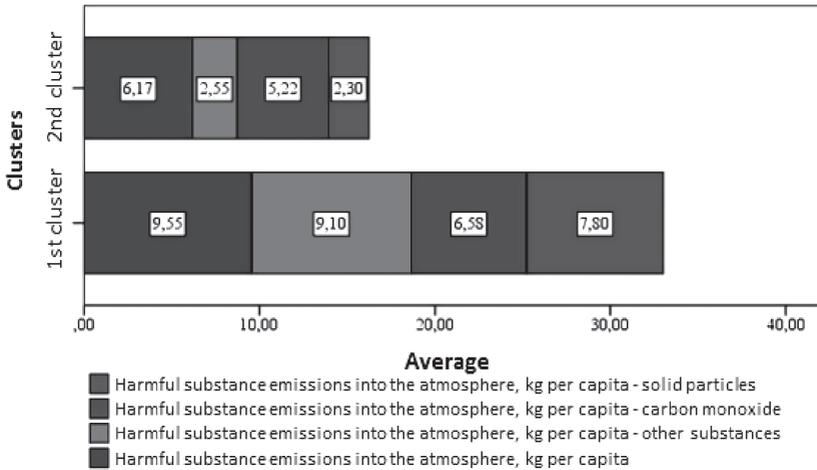


Figure 8. Profile of the ecological resources of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus according to the integral normalized values of the objective indicators

Source: Gladevich 2022.

In the creation of ecological resources of the first cluster (see Figure 8), the following indicators have the greatest influence: “harmful substance emissions into the atmosphere, kg per capita” and “harmful substance emissions into the atmosphere, kg per capita – other substances”. The indicators “harmful substance emissions into the atmosphere, kg per capita – solid particles” and “harmful substance emissions into the atmosphere, kg per capita – carbon monoxide” also have a great influence. In the second cluster, the following producers have the greatest impact: “harmful substance emissions into the atmosphere, kg per capita” and “harmful substance emissions into the atmosphere, kg per capita – carbon monoxide”. The influence of indicators “harmful substance emissions into the atmosphere, kg per capita – solid particles”, “harmful substance emissions into the atmosphere, kg per capita – other substances” is lower than the average. The indicators of the first cluster are evenly distributed,

but the second cluster shows large regional quantitative and structural differences of the influencing creators.

Summary

The regions of Latvia, Lithuania and Belarus can be divided into two clusters according to the integral normalized values of the objective indicators. The first cluster consists of regions of Latvia and Lithuania (except Telšiai county) and Minsk. The second cluster includes Telšiai county and all oblasts of Belarus except Minsk. In the first cluster, the level of labor resources is too low and the values of other resources are relatively high. The regions of the second cluster have a very high level of labor resources and a low level of other resources. There are a little more infrastructure resources, but their level is certainly not sufficient either. The first cluster is more homogeneous in terms of scientific and technical, education, economic investment, infrastructure, ecological resources, while the second cluster is in terms of workforce potential. Thus, the author recommends developing cross-border cooperation, compensating insufficient resources and attracting resources from other regions (Latvian-Lithuanian-Belarusian cross-border cooperation programs, European Neighbourhood Relations Instrument, creation of a unified system of business support and establishment of business contacts for stable cross-border cooperation between Latvia, Lithuania and Belarus, creation of an interdisciplinary consortium to ensure investment climate monitoring).

Taking into account the very complicated international situation, opportunities for cross-border cooperation are increasingly narrowing. Some of the 42 concluded cooperation agreements between Latvia and Belarus have been cancelled. However, it is necessary to use the available instruments for the development of the region and increase competitiveness.

*The article was developed within the ESF project
No.8.2.2.0/2011/003 “Strengthening the Professional Competence
of the Academic Staff in the Fields of Strategic Specialization of
Daugavpils University, Round 3”.*

References

- Centrālā statistikas parvalde. (2017) *Vides rādītāji Latvijā*. Rīga. (In Latvian)
- Condorcet J. (1936) *Eskiz istoricheskoi kartiny progressa chelovecheskogo razuma*. (I. Shapiro, Perv.) Moskva.
- Database of Central Statistical Bureau. (2018) *Iedzīvotāju skaits un raksturojošie rādītāji*. Available: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits> (accessed 27.09.2022). (In Latvian)
- Freeman C. (2017) *The Economics of Industrial Innovation*. Abingdon: Routledge.
- Fukuda K., Watanabe C. (2012) Innovation Ecosystem for Sustainable Development. *Sustainable Development – Policy and Urban Development – Tourism, Life Science, Management and Environment*, No. 478. DOI: 10.5772/26626
- Gladevich J. (2022) Assessment of the innovation potential of the regions of Latvia, Lithuania and Belarus. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, Vol. 10, Issue 1, pp. 293–327. DOI: [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1\(16\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1(16))
- Kondratyev N. (1925) *Bol'shie tsikly kon'unktury*. Moskva. (In Russian)
- Kuznets S. (1971) *Nobel Prize Lecture*. Stockholm.
- Lietuvos statistikos departamentas. (2018) *General statistics*. Available: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?region=all#/> (accessed 27.09.2022). (In Lithuanian)
- Natsional'nyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus'. (2018a) O nauchnoy i innovatsionnoy deyatel'nosti v Respublike Belarus' v 2017 godu. *Statisticheskiy sbornik*. Minsk. (In Russian)
- Natsional'nyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus'. (2018b) *Regiony Respubliki Belarus'. Sotsial'no-ekonomicheskiye pokazateli*. Minsk. (In Russian)
- Schumpeter J.A. (1939) *Business Cycles: a Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. Oxford: Oxford University Press.
- Santo B. (1990) *Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya*. Moskva: Progress. (In Russian)
- Smith A., Seyfang G. (2007) Grassroots innovations for sustainable development: towards a new research and policy agenda. *Environmental Politics*, Vol. 16, No. 4, p. 584–603. DOI: 10.1080/09644010701419121
- Yastrebn N. (2012) Konvergentnaya model' nauchno-innovatsionnogo protsessa. *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya*, No. 12, str. 54–57. (In Russian)
- Yemelyanov S. (2006) Metodologicheskiye osnovy issledovaniya innovatsionnogo potentsiala regiona. *Innovatsii*, No. 2, str. 20–32. (In Russian)

Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas reģionu inovācijas potenciāla resursu klasteranalīze 2017.–2018. gados

Kopsavilkums

Mūsdienās inovācijas potenciāla loma valsts un reģionu attīstības jautājumos kļūst arvien aktuālākā. Reģions, attīstot savu inovācijas potenciālu, efektīvāk izmanto esošos resursus, palielina savu konkurētspēju pasaules tirgos, rada produktus ar augstu pievienoto vērtību. Dotā pētījuma mērķis ir novērtēt Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas reģionu inovācijas potenciāla resursus 2017.–2018. gados un iedalīt tos klasteros. Mērķa sasniegšanai autors nosaka vairākus uzdevumus: novērtēt Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas reģionu inovācijas potenciāla resursus, sadalīt reģionus klasteros un noteikt doto reģionu inovācijas potenciāla resursu profilu un izvietojumu. Pētījuma problēma saistīta ar to, ka lielākā daļa inovācijas potenciāla pētījumu ir veikti valsts vai lielo reģionu līmenī un praktiski netiek pētīts inovācijas potenciāls tieši nelielo reģionu (NUTS3) līmenī. Pētījuma zinātniskā novitāte ir saistīta ar inovācijas potenciālu veidojošo resursu profila izpēti, kas nodrošina reģionu inovācijas potenciāla attīstības aspektu dziļāku izpēti. Autors identificē esošās Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas reģionu inovācijas potenciāla resursu mijiedarbības problēmas un piedāvā veidus to risināšanai. Autors konstatē darbaspēka trūkumu Latvijas un Lietuvas reģionos, kas rada papildus iespējas pārrobežu attīstības politikas īstenošanai (Latvijas-Lietuvas-Baltkrievijas pārrobežu sadarbības programma, uzņēmējdarbības atbalsta vienotas sistēmas izveide un lietišķo kontaktu dibināšana stabilai Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas pārrobežu sadarbībai, starpdisciplinārā konsorcijs izveidošana investīciju klimata monitoringa nodrošināšanai), nepieciešamību augstskolām uzlabot kvalificētu darbinieku sagatavošanas programmas inovācijas darbības jomā (Latvijas-Lietuvas-Baltkrievijas pārrobežu sadarbības programma, Eiropas Kaimiņattiecību instruments).

Atslēgas vārdi: inovācijas potenciāls, resursi, klasteranalīze, resursu profils.

Lienīte Eglīte, Solvita Kozlouska (Latvija)

FINANŠU ANALĪZES LOMA SIA “GB KOKS” KONKURĒTSPĒJAS PAAUGSTINĀŠANĀ 2017.–2021. GADOS

Pētījums demonstrē finanšu darbības rādītāju analīzes nozīmi uzņēmuma konkurētspējas paaugstināšanā. Raksta ietvaros ir veikts pētījums mikro līmenī par SIA “GB Koks”. Analīze tika balstīta uz uzņēmuma SIA “GB Koks” datiem. Pētījuma mērķis – aprēķināt un analizēt finanšu darbības rādītājus, ar mērķi uzņēmuma konkurētspējas paaugstināšanai. Pētījuma uzdevumi – veikt uzņēmuma SIA “GB Koks” saimnieciskās darbības raksturojumu, aprēķināt, novērtēt un analizēt uzņēmuma SIA “GB Koks” finanšu darbības rādītājus, sniegt priekšlikumus SIA “GB Koks” konkurētspējas paaugstināšanai, izvērtējot uzņēmuma finansiālo situāciju. Pētījumā izmantotās metodes: monogrāfiskā analīzes metode, finanšu koeficientu (rādītāju) aprēķināšana. SIA “GB Koks” ar pašu kapitālu veic investīcijas jaunu iekārtu iegādē. Jauno iekārtu iegāde, palīdzētu efektīvīzēt produkcijas ražošanas procesu, samazinātu cilvēkresursu skaitu vai samazinātu fizisko slodzi vienam darbiniekam, palīdzētu atrast jaunus tirgus, uzlabotu produktivitāti un konkurētspēju. SIA “GB Koks” uzņēmumam būtu jāturpina finanšu rādītāju analīze arī turpmāk, lai efektīvāk sekotu līdzīgu finanšu rādītājiem un uzņēmuma iespējām palielināt konkurētspēju. Arvien augoša produktivitāte ir vienīgais ceļš uz konkurētspējīgu valsti ekonomiku un labklājības attīstību.

Atslēgas vārdi: konkurence, finanšu analīze, likviditāte, rentabilitāte.

Ievads

Uzņēmums SIA “GB Koks” ir dibināts 29.11.2007. Saimnieciskās darbības vieta ir Murmastiene, Varakļānu novads, Vidzemes reģions (Lursoft 2022a). Uzņēmums kopumā nodarbina līdz 50 darbiniekiem. Uzņēmuma galvenais darbības virziens ir koka taras dēļu ražošana un tirdzniecība (16.24, versija 2.0) (Lursoft 2022b), kā arī koka taras dēļu ražošanā radušos blakusproduktu – skaidas un šķeldas pārdošana. Koku taras dēļu ražošana sastāda aptuveni 70% no kopējiem ieņēmumiem. Atlikušos 30% ieņēmumu, veido blakusprodukta (skaidas, šķeldas) tirdzniecība. Kokmateriālu tirdzniecības galvenie sadarbības partneri ir Latvijas uzņēmumi, bet SIA “GB Koks” ir pieejama informācija par pārdotās produkcijas gala piegādes valstīm, piemēram, Holandi, Norvēģiju, Dienvidkoreju.

1. tabula

**Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošanas uzņēmumi (gab.)
Vidzemes reģionā un Varakļānu novadā no 2017.–2020. gadam**

Nodarbināto skaits (darbinieki)	Varakļānu novads				Vidzemes reģions			
	Gads				Gads			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
0–9	1	1	0	1	260	256	234	244
10–19	1	1	2	1	33	28	29	33
20–49	5	5	6	5	49	44	46	47
50–249	1	1	0	2	22	25	22	25
250 un vairāk	0	0	0	0	1	1	1	1

Avots: Oficiālais statistikas portāls. Datu bāze. (n/d).

Lai uzlabotu uzņēmuma konkurētspēju ir jāsaprot, cik liela konkurence ir tuvākajā reģionā un novadā. 1. attēlā ir redzama informācija par tiešajiem konkurentiem Vidzemes reģionā un Varakļānu novadā. SIA “GB Koks” tiek nodarbināti līdz 50 darbiniekiem. Apskatot 1. attēla informāciju, darba autori secina, ka Varakļānu novadā, SIA “GB Koks” ir vislielākā konkurence.

Pētījuma mērķis – aprēķināt un analizēt finanšu darbības rādītājus, ar mērķi uzņēmuma konkurētspējas paaugstināšanai. Pētījuma uzdevumi – veikt uzņēmuma SIA “GB Koks” saimnieciskās darbības raksturojumu, aprēķināt, novērtēt un analizēt uzņēmuma SIA “GB Koks” finanšu darbības rādītājus, sniegt priekšlikumus SIA “GB Koks” konkurētspējas paaugstināšanai, izvērtējot uzņēmuma finansiālo situāciju. Pētījumā izmantotās metodes: monogrāfiskā analīzes metode, finanšu koeficientu (rādītāju) aprēķināšana.

Metodoloģija

Rakstā tika aprēķināti finanšu rādītāji. Aprēķiniem ir izmantotās formulas (1–6) no avota (Mietule, Jackaniča 2013).

$$\text{Kopējās likviditātes koeficients} = \frac{\text{Apgrozāmie līdzekļi}}{\text{Īstermiņa saistības}} \quad (1)$$

$$\text{Tekošās likviditātes koeficients} = \frac{\text{Apgrozāmie līdzekļi-Krājumi}}{\text{Īstermiņa saistības}} \quad (2)$$

$$\text{Absolūtās likviditātes koeficients} = \frac{\text{Naudas līdzekļi} + \text{Īstermiņa vērtspāpīri}}{\text{Īstermiņa saistības}} \quad (3)$$

Realizācijas rentabilitāte (ROS) (%) = (Neto peļņa/Neto apgrozījumu) * 100 (4)

Bruto peļņas rentabilitāte (%) = (Bruto peļņa/Neto apgrozījumu) * 100 (5)

Pašu kapitāla rentabilitāte (ROE) (%) = (Neto peļņa/Pašu kapitāla gada vidējā summa) * 100 (6)

Saskaņā ar Mietules un Jackaničas (2013) veikto pētījumu aprēķinātiem finanšu rādītājiem ir sekojoša būtība:

1. Kopējās likviditātes aprēķinātais koeficients parāda spēju segt īstermiņa saistības izmantojot visus uzņēmumā esošos apgrozāmos līdzekļus, kā arī atspoguļo uzņēmuma maksātspēju īstermiņā;
2. Tekošās likviditātes koeficients vērtē uzņēmuma spēju segt īstermiņa saistības, izmantojot apgrozāmos līdzekļus, neieskaitot krājumus. Tas arī parāda, kā uzņēmums var dzēst saistības tuvākajā laikā;
3. Absolūtā likviditāte parāda uzņēmuma spēju segt īstermiņa saistības, izmantojot naudas līdzekļus un īstermiņa finanšu ieguldījumus;
4. Realizācijas rentabilitāte parāda, cik peļņas procentus dod katra neto apgrozījuma vienība;
5. Bruto peļņas rentabilitāte parāda uzņēmuma ražošanas atdevi;
6. Pašu kapitāla rentabilitāte parāda, cik efektīva ir uzņēmumā investētā kapitāla izlietošana.

SIA “GB Koks” finanšu darbības rādītāju analīze

Pētījuma autori veica uzņēmuma SIA “GB Koks” SVID analīzi.

Stiprās puses koku taras ražošanā:

1. pieejami materiālie resursi Latvijas teritorijā,
2. prasmīgs un stabils darba kolektīvs,
3. 15 gadu pieredze koku taras ražošanā,
4. stabili un ilggadēji klienti,
5. vēlme attīstīties un palielināt produktivitāti.

Iespējas uzņēmumā piesaistīt:

1. jaunas investīcijas ražošanas iekārtu atjaunošanā,
2. Latvijas valstī izsludinātās energoefektivitātes atbalsta sistēmas ražošanas uzņēmumiem,
3. piesaistīt jaunus klientus,
4. palielināt produkta daudzveidību.

Vājās puses uzņēmumam:

1. nolietojušās ražošanas iekārtas,
2. novitātes trūkums.

Draudi uzņēmumam:

1. kokmateriālu cenu straujais kāpums,
2. energoresursu cenu svārstības,
3. saražotā produkta pārprodukcija esošajiem klientiem.

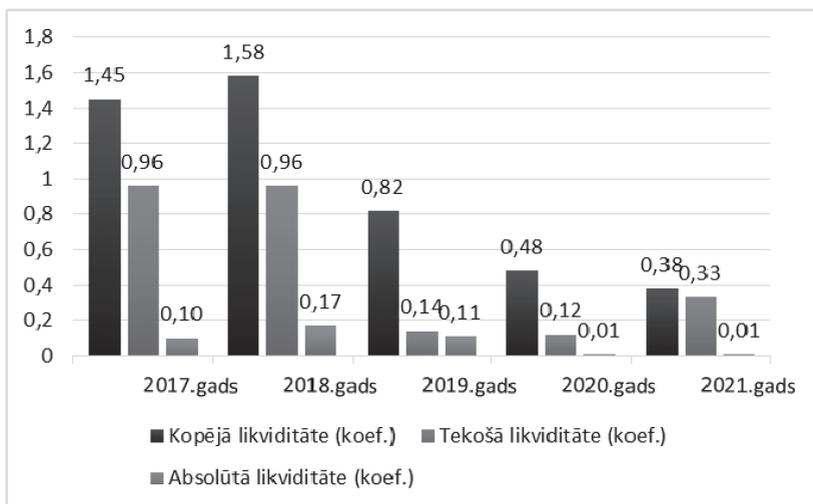
Konkurētspēja – uzņēmumā SIA "GB Koks" ir skaidri zināma uzņēmuma stratēģija – uzņēmumā patstāvīgi tiek domāts par augstas produktivitātes sasniegšanu. Konkurētspēju uzņēmumā nosaka arī ražošanas faktora pieejamība. SIA "GB Koks", sadarbojas ar AS "Latvijas valsts meži" un citiem koku taras piegādātājiem Latvijā, kuri spēj nodrošināt ražošanas materiālu pieejamību. SIA "GB Koks" nav savas koku taras kaltēšanas iekārtas, līdz ar to, uzņēmums ir palielinājis savu sadarbību ar citiem koku taras ražošanas uzņēmumiem Vidzemes reģionā, kuri veic koku taru kaltēšanu.

Konkurētspēju ietekmē vairāki faktori gan ārējie, gan iekšējie faktori. Raksta apjoma ierobežojuma dēļ darba autori analizēja, pētāmā uzņēmuma konkurētspējas iekšējos faktoros (Glebova, Vasiljeva 2010).

Raksta autori ir veikuši uzņēmuma SIA "GB Koks" finanšu rādītāju analīzi ar mērķi izprast un palielināt uzņēmuma konkurētspēju. Konkurētspēju raksturojošie finanšu analīzes rādītāji ir likviditāte un rentabilitāte (Mietule, Jackaniča 2013).

1. attēlā ir redzama informācija par uzņēmuma kopējo likviditāti, tekošo likviditāti un absolūto likviditāti. Kopējās likviditātes koeficienta robežas ir no 1 līdz 3. Analizējot 2017. gadu un 2018. gadu, kopējās likviditātes rādītājs ir lielāks nekā 1. Tas nozīmē, ka uzņēmums spēj nosegt savas īstermiņa saistības ar apgrozāmajiem līdzekļiem. Savukārt, vērtējot 2019. gada, 2020. gada un 2021. gada rādītājus, raksta autori secina, ka kopējās likviditātes koeficients ir zem normas 1, tas nozīmē, ka uzņēmuma finansiālais stāvoklis atrodas uz kritiskās robežas, jo ar apgrozāmajiem līdzekļiem tas nevar nosegt savas īstermiņa saistības.

Tekošās likviditātes koeficienta normas robeža ir lielāka par 1. Analizējot uzņēmuma datus, var redzēt, ka šis rādītājs ir zem robežas. Tas nozīmē, ka uzņēmums pārāk daudz līdzekļu ir ieguldījis krājumos, lai gan 2017. gada un 2018. gada koeficients ir gandrīz sasniedzis minimālo tekošās likviditātes koeficienta normu 1. Papildus analizējot uzņēmuma bilances datus, var secināt, ka krājumi veido lielāko daļu no apgrozāmo līdzekļu summas, kas ietekmē tekošās likviditātes koeficienta zemo vērtību.



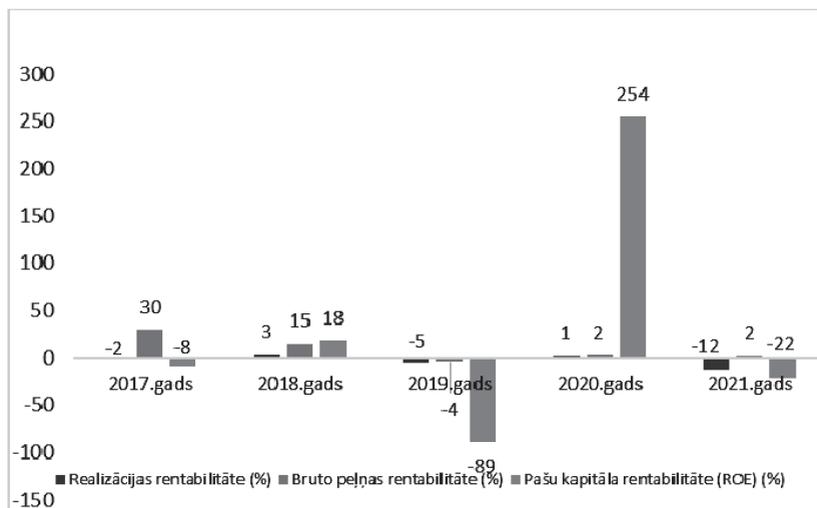
1. attēls. SIA “GB Koks” likviditātes rādītāji (koeficients) no 2017. gada līdz 2021. gadam

Avots: autores L. Eglītes aprēķini, izmantojot SIA “GB Koks” bilances datus.

Absolūtās likviditātes koeficienta normas robežas ir 0.1–0.5; 0.7. Izvērtējot datus, raksta autori secina, ka 2017. gadā un 2019. gadā absolūtās likviditātes koeficients ir sasniedzis minimālo sliekšni, kas norāda, ka uzņēmums spēj kādu daļu no īstermiņa saistībām segt nekavējoties, jo naudas līdzekļi ir likvidi. Vislabākais absolūtās likviditātes rādītājs tika sasniegts 2018. gadā, jo naudas līdzekļi, salīdzinot ar 2017. gadu, palielinājās par 73.61 %, kaut arī īstermiņa saistības arī ir palielinājušās, bet aptuveni par 1.62 %. Var secināt, ka īstermiņu saistību pieaugums īpaši neietekmē absolūtās likviditātes koeficienta iespēju sasniegt normas robežas. 2020. gada un 2021. gada naudas līdzekļu samazinājums ir ietekmējis arī absolūtās likviditātes koeficientu un šis koeficients nesasniedz pat noteiktās normas.

Kopvērtējumā raksta autori secina, ka pētāmā uzņēmuma pēdējo pārskatu gadu laikā, likviditātes rādītāji ir samazinājušies kritiski. Likviditātes rādītāju kritums ietekmē arī uzņēmuma spēju palielināt savu produktivitāti. Ja likviditātes rādītājus uzlabotu, tad uzņēmums ātrāk varētu realizēt plānu par jaunu ražošanas iekārtu iegādi, jo investori nebaidītos ieguldīt finanšu līdzekļus stabilā uzņēmumā. Jaunas ražošanas iekārtas palīdzētu uzņēmumam sasniegt lielākus ražošanas apjomus, saražotās

produkcijas daudzveidību un kvalitāti. Uzlabojot kvalitāti un daudzveidību, uzņēmums spēs piesaistīt jaunus klientus un palielināt eksportu, kas palīdzētu ātrāk realizēt lielo kokmateriālu krājumu uzkrājumus koku taras laukumā.

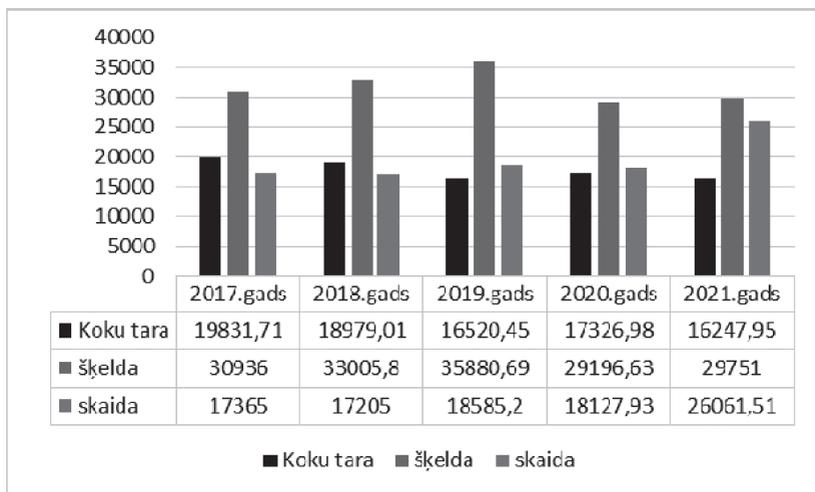


2. attēls. SIA “GB Koks” rentabilitātes rādītāji (koeficients) no 2017. gada līdz 2021. gadam

Avots: autores L. Eglītes aprēķini, izmantojot SIA “GB Koks” bilances un PZA datus.

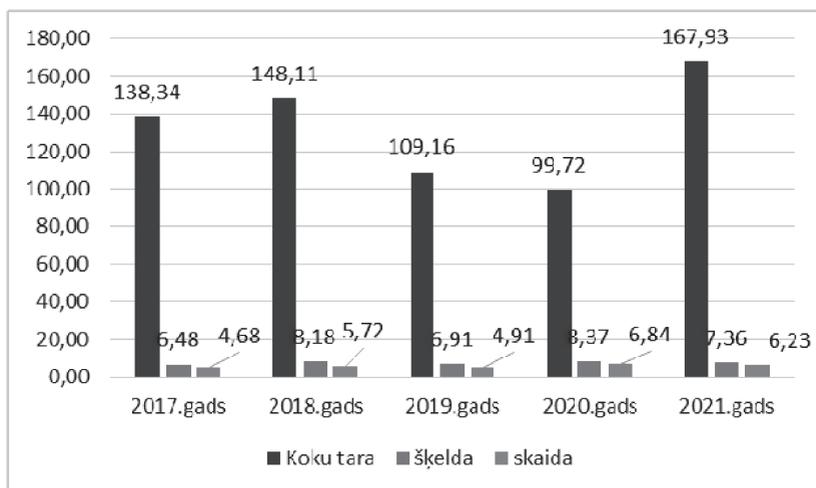
Otrs no svarīgākajiem konkurētspējas finansiālajiem rādītājiem ir rentabilitāte. 2. attēlā redzama informācija par uzņēmuma realizācijas rentabilitāti, bruto peļņas rentabilitāti, pašu kapitāla rentabilitāti.

Realizācijas rentabilitāte parāda, cik peļņas procentus dod katra neto apgrozījuma vienība (Mietule, Jackaniča 2013). Bruto rentabilitāte parāda uzņēmuma ražošanas atdevi. Pašu kapitāla rentabilitāte parāda, cik efektīva ir uzņēmumā investētā kapitāla izlietošana. Analizējot uzņēmuma peļņas un zaudējuma datus var secināt, ka uzņēmuma rentabilitāte, gluži kā likviditāte, nav stabila. Realizācijas rentabilitāte norāda, ka uzņēmums strādā vienu gadu ar zaudējumiem otru gadu ar peļņu un tā periodiski atkarojas no 2017. gada līdz 2021. gadam. Tas nozīmē, ka uzņēmumam ir papildus izmaksas produkcijas ražošanā, kā arī produkcijas pieprasījums pasaules tirgū un produkta cena ir svārstīga.



3. attēls. SIA “GB Koks” pārdotās produkcijas apjoms (m³) no 2017. gada līdz 2021. gadam

Avots: autores L. Eglītes aprēķini, izmantojot SIA “GB Koks” bilances un PZA datus.



4. attēls. SIA “GB Koks” pārdotās produkcijas vidējā cena (euro/m³) no 2017. gada līdz 2021. gadam

Avots: autores L. Eglītes aprēķini, izmantojot SIA “GB Koks” bilances un PZA datus.

3. attēlā var redzēt SIA "GB Koks" pārdotās produkcijas apjomus m³ un 4. attēlā SIA "GB Koks" pārdoto produktu vidējo cenu. Salīdzinot visus datus, raksta autori secina, ka 2018. gads uzņēmumam bija visrentablākais, jo pie saražotā produkcijas daudzuma un vidējās cenas uzņēmums spēja gūt peļņu un šo peļņu sākt investēt uzņēmuma labiekārtošanā.

2018. gadā uzņēmums sāka investēt apaļkoka laukuma izbūvē un skaidu mājas būvniecībā. 2019. gadā uzņēmums turpināja investēt 2018. gadā uzsāktajos projektos, nepiesaistot papildus investorus. Līdz ar to uzņēmuma rentabilitātes rādītāji strauji kritās, jo izmaksas bija lielākas nekā peļņa. Peļņas kritumu ietekmēja arī vidējās cenas kritums un saražotā apjoma kritums.

2020. gads uzņēmumam bija visgrūtākais, jo COVID-19 vīruss, koku taras ražošanā radīja krīzi. Cenas strauji kritās, produkta ražošanas izmaksas pieauga. Piemēram, kravu pārvadājumu izmaksas palielinājās vidēji par 69% – kravas pārvadājumi uz Holandi 2019. gadā bija 900 euro, bet 2020. gadā izmaksas pieauga līdz 1300 euro. Pateicoties sadarbības partnerim Latvijā, kurš iepirkto materiālu no SIA "GB Koks" pārdeva tālāk uz Dienvidkorejas tirgu par augstāko cenu nekā Eiropā (vidējā cena par SIA "GB Koks" pārdoto koka taru bija 114.00 euro, Eiropā vidējā cena bija 88.00 euro), uzņēmums spēja gadu noslēgt ar nelielu peļņu un investēt jaunas iekārtas iegādē. Iegādātā iekārta atviegloja darbinieku fizisko slodzi un uzlaboja produkta kvalitāti. Kokapstrādes nozarē 2021. gads bija veiksmīgs, jo cenas strauji kāpa un pie mazāk saražotās produkcijas daudzuma varēja iegūt lielāku peļņu nekā iepriekšējos gadus.

Secinājumi

SIA "GB Koks" uzņēmumam arī turpmāk būtu jāturpina finanšu rādītāju analīze, lai nostabilizētu un attīstītu uzņēmējdarbību Vidzemes reģionā.

Zemo likviditātes koeficientu rādītājus ietekmē lieli krājumi, kurus, galvenokārt, veido izejvielas (apaļkoks). Apaļkoku krājumu likviditāte ir augsta, ņemot vērā, ka apaļkoku laukums atrodas brīvā dabā, to iespējamā krājumu pārdošanas cena samazinās.

Uzņēmumam ir jāpiesaista ārējais finansējums jeb investori, piemēram, līdzekļi no Eiropas Savienības atvērtiem atbalsta projektiem, lai uzlabotu ražošanas iekārtas, kuras, savukārt, palielinātu produkta kvalitāti un būtu iespējams piesaistīt jaunus klientus, kas palīdzētu ātrāk sama-

zināt uzkrātos krājumus, kā arī palielināt ražošanas apjomus, un uzlabot likviditātes, rentabilitātes rādītājus, kā arī palielinātu konkurenci Vidzemes reģionā.

References

- Glebova A., Vasiljeva L. (2010) Ražošanas uzņēmumu konkurētspējas nodrošināšana Latvijā. *Ekonomiskie pētījumi uzņēmējdarbībā*. Nr. 8. lpp. 51.–63. Pieejams: <https://ortus.rtu.lv/science/lv/publications/11759/fulltext> (skat. 04.10.2022). (In Latvian)
- Lursoft. (2022a) *GB Koks, Sabiedrība ar ierobežotu atbildību*. Pieejams: <https://company.lursoft.lv/gb-koks/45403020531> (skat. 10.10.2022). (In Latvian)
- Lursoft. (2022b) *Saimniecisko darbību statistiska klasifikācija NACE 2. redakcija*. Pieejams: <https://nace.lursoft.lv/16.2/koka-korka-salmu-un-pito-izstradajumu-razosana> (skat. 10.10.2022). (In Latvian)
- Mietule I., Jackaniča A. (2013) *Uzņēmuma finanšu analīze. Teorija un praktiska pielietošana*. Rēzekne. Rēzeknes Augstskola. (In Latvian)
- Oficiālais statistikas portāls. Datu bāze. (n/d) *Tirgus sektora ekonomiski aktīvi uzņēmumi reģionos, republikas pilsētās un novados sadalījumā pa uzņēmumu lieluma grupām un nodarbināto skaita un galvenajiem darbības veidiem (NACE 2. red.) – Darbības veids (NACE 2. red.), Lieluma grupa (pēc nodarbināto skaita), Teritoriāla vienība un Laika periods*. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__ENT__UZ__UZS/UZS030/table/tableViewLayout1/ (skat. 10.10.2022). (In Latvian)

The role of financial analysis in increasing the competitiveness of SIA “GB Koks”

Summary

The research demonstrates the importance of analysis of financial performance indicators in increasing the company’s competitiveness. The research on SIA “GB Koks” is conducted at the micro level. Analysis is carried out on the basis of the company’s data. Objective of the research – to calculate and analyse financial performance indicators, with the aim of increasing the company’s competitiveness. Research tasks: to make a description of the economic activity of the company SIA “GB Koks”; to calculate, evaluate and analyse the financial performance indicators of SIA “GB Koks”, to provide proposals for increasing the competitiveness of SIA “GB Koks” after evaluating the company’s financial situation. Methods used in the research: monographic method, calculating of financial indicators. SIA “GB Koks” makes investments for the purchase of new equipment with its own capital. The purchase of new equipment would help to

improve the efficiency of the produced products, to reduce human resources or to reduce the physical load of the employee, to find new markets, to improve productivity and competitiveness. The analysis of financial indicators allows one to follow the company's financial stability, development and opportunities to increase the company's competitiveness. Ever-growing productivity is the way to a competitive national economy and welfare development.

Key words: competition, financial analysis, liquidity, profitability.

ADMINISTRATĪVO PAKALPOJUMU KVALITĀTES NOVĒRTĒŠANAS MODELIS

Analizējot zinātnisko literatūru, jāsecina, ka pēdējās desmitgadēs pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeļi ir bijuši praktiķu, uzņēmumu vadītāju un zinātnieku uzmanības lokā, jo sniegto pakalpojumu kvalitātei ir liela ietekme uz uzņēmumu darbību. Teorētiskā apskata mērķis ir aprakstīt dažādus pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeļus un piedāvāt savu pakalpojumu kvalitātes uzlabošanas risinājumu. Pētījumā izmantota analītiskā teorētisko avotu izpētes metode. Aprakstītas mūsdienu vadībzinātnes teorijā izstrādātās sistēmas, lai novērtētu organizācijas darbības kvalitāti. Analizējot šīs sistēmas, autore izveidojusi savu pakalpojumu novērtēšanas modeli. Autores piedāvātais pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modelis ļauj uzņēmuma vai iestādes vadībai identificēt pakalpojumu kvalitātes problēmas, izveidot pakalpojumu kvalitātes uzlabošanas programmu, tādējādi uzlabojot efektivitāti un kopējo sniegumu.

Atslēgas vārdi: pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modelis, kvalitāte, serviss.

Ievads

Pakalpojumu sniegšanas kvalitāte un efektivitāte ir svarīgs priekšnosacījums publisko pakalpojumu sniegšanas procesa uzlabošanai. Lai ieguvumi no kvalitātes uzlabošanas kļūtu būtiski, tieši prasību pamatotības un pakalpojumu kvalitātes kritiska izvērtēšana potenciāli var dot daudz lielāku efektu uz administratīvā sloga samazināšanu un valsts pārvaldes uzlabošanu (VARAM 2013).

Pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas procesa modeļi, pakalpojumu kvalitātes saistība ar klientu apmierinātību un lojalitāti, uzņēmuma rentabilitāti analizēta Gronroos (1984), Parasuraman, Zeithaml, Berry (1985), Lynch, Cross (1995), Cronin, Taylor (1992), Kaplan, Norton (1992), Maisel (1992), Adams, Roberts (1993), Rampersad (2005) un citu pētnieku darbos. Vairāki pētījumi liecina, ka publisko pakalpojumu kvalitāte būtiski ietekmē iedzīvotāju apmierinātību ar šiem pakalpojumiem, tas savukārt pastiprina sabiedrības uzticēšanos valsts pārvaldei (Wilantika, Wibisono 2021). Publisko pakalpojumu novērtēšanai jāklūst par nepieciešamu uzdevumu turpmākajām darbībām, kas var pozitīvi ietekmēt valsts iestāžu sniegto pakalpojumu kvalitāti (de Menezes et al. 2022).

Latvijā pie kvalitātes nodrošināšanas sistēmas izveides strādājis J. Eglītis (Eglītis 2003). Kvalitātes novērtēšanas modeli lauku konsultācijas centru

izglītības pakalpojumu nodrošināšanai izstrādājusi G. Grinberga-Zālite (Grinberga-Zālite 2011). Pakalpojumu kvalitātes ekonomisko nodrošinājumu mazos un vidējos uzņēmumos analizējusi R. Greitāne (Greitāne 2011). Klientorientētas pieejas nozīmi valsts pārvaldes attīstībā Latvijā pētījis R. Putāns (Putāns 2016).

Administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeļa izstrāde un aprobācija publiskās pārvaldes iestādēs Latvijā līdz šim nav veikta. Tāpēc svarīgs jautājums šobrīd ir ne tikai teorētiski, bet arī praktiski izstrādāt valsts pārvaldes sniegto pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeli, kas palīdzētu uzlabot publiskās pārvaldes sniegumu. Administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeļa izveide un attīstība publiskajā pārvaldē Latvijā var dot pamatotu ieguldījumu sabiedrības dzīves kvalitātes uzlabošanā, tās stratēģisko mērķu sasniegšanā, pilnveidot publiskās pārvaldes iestāžu darbību un līdz ar to arī ekonomisko vidi.

Pētījuma mērķis – izanalizēt sistēmiskās pieejas un organizācijas darbības rādītāju sistēmu teorētiskos aspektus un izstrādāt administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeli. Raksts balstīts uz promocijas darba ietvaros veikto pētījumu (Katelo 2022).

Sistēmiskās pieejas un organizācijas darbības rādītāju sistēmu analīzes teorētiskie aspekti

Dabas vai sabiedrības objekti paši par sevi nav sistēmas, mēs tos attēlojam sistēmiski vai nepiešķiram tiem šādu atveidojumu atkarībā no izvirzītajiem pētījuma mērķiem un uzdevumiem. Izmantojot sistēmisko pieeju, jebkurš pētījumu objekts tiek apskatīts kā sistēma (Bertalanffy 1969). Sistēmas konfigurācijas un struktūras izvēle, kādā veidā tiks analizēts pētījuma objekts, ir atkarīga no pētījuma un paša pētnieka uzdevuma. Pieeja jebkura objekta kā sistēmas izpētei ir tāda, ka pētnieks neaprobežojas tikai ar sistēmas shēmas iegūšanu, tās dažādu aspektu izskatīšanu un aprakstīšanu, bet arī veic tā informatīvo aspektu izpēti: pēta mērķus, informācijas plūsmas, vadību utt.

Sistēmu teorijas sākotnējās idejas radās no pētījumiem socioloģijā (Banati 1968), ekoloģijā (Odum 2000), organizācijas un vadības teorijā (Senge 1990), starpdisciplināriem pētījumiem tādās jomās kā “personāla vadības izpēte” (Swanson 2006). Sistēmteorija kā zinātnes virziens īpaši attīstījās pēc Otrā pasaules kara L. Bertalanfi (Bertalanffy 1969), V. Ašbija (Ashby 1957), R. Vīnera (Wiener 1961), un citu darbos 20. gs. 50. gados.

Sistēmu teorijas koncepcija balstīta uz vairākām fundamentālām idejām.

Pirmkārt, jebkuru parādību var uzskatīt par savstarpējo saišu tīklu starp tās elementiem vai kā sistēmu.

Otrkārt, visām sistēmām, neatkarīgi no tā, vai tās ir bioloģiskas vai sociālas, ir kopīgi modeļi, kopīga uzvedība un kopīgas īpašības, un šo kopību var pētīt, izmantot, lai iegūtu plašāku ieskatu sarežģītu parādību būtībā un attīstītu zinātnes jomu vienotību.

Sistēmu var definēt kā noteiktu elementu konfigurāciju, kas savstarpēji saistīti ar noteiktu attiecību (saišu) palīdzību. Sākotnēji sistēma tika definēta kā saistība starp daļām, kas darbojas kā veselums (Bertalanffy 1969). Bertalanfi (Bertalanffy 1969) definēja sistēmu kā “elementus savstarpējā savienojumā.”

Sistēmu teorija novirzīja pētnieka skatījumu no elementiem uz to organizāciju, pētot sistēmas elementu mijiedarbību, kas nav statisks un nemainīgs, bet ir dinamisks process. Sistēmiskā pieeja ir organizācijas teorijas pamats, jo organizācijās tiek veikti sarežģīti dinamiski, uz mērķi vērsti procesi. Sistēmiskais skatījums uz organizāciju ir starpdisciplinārs un integrāls. Sistēmiskā pieeja koncentrējas ne tikai uz sistēmu elementiem, bet arī uz to mijiedarbību. No tā izriet dinamiska mijiedarbība kā jauna organizācijas sistēmas īpašība. Šajā sakarā sistēmu teorijas ieviešana organizāciju izpētē tiek uzskatīta par dabaszinātņu teorijas paplašinājumu (Senge 1990).

Sistēmu teorija organizāciju uzskata par sarežģītu, savstarpēji mijiedarbīgu elementu sistēmu. Lai izolētu sistēmu, tiek noteiktas tās robežas, un sistēmas elementi tiek atdalīti no ārējās vides. Pēc tam tiek izveidots sistēmas modelis, kas ļauj izprast tās īpašības un struktūru un paredzēt tās uzvedību. Sistēmu izpēte apvieno daudzus aspektus. Lai aprakstītu un attēlotu visus šos aspektus, ir nepieciešams sistēmas modelis. Modelis ir sistēmas apraksts, kas atspoguļo noteiktu tās īpašību kopumu. Organizācijas sistēmas izpēte ietver sistēmas modeļa izveidi, kas ļauj analizēt un prognozēt tās uzvedību noteiktā apstākļu diapazonā, atrisināt reālas sistēmas analīzes un sintēzes problēmas. Atkarībā no modelēšanas mērķiem un uzdevumiem to var veikt dažādos abstrakcijas līmeņos. Pētot makrolīmeni, galvenā uzmanība tiek pievērsta sistēmas mijiedarbībai ar ārējo vidi. Mikrolīmenī par galvenajiem kļūst sistēmas iekšējās īpašības, elementu savstarpējās mijiedarbības raksturs, to īpašības un darbības apstākļi (Senge 1990).

Viens no fundamentālajiem sistēmiskās pieejas postulātiem ir nepieciešamība aplūkot objektu tikai tā attīstībā, kad ar pētāmā objekta – organizācijas attīstību, tiek saprastas virzītas, regulāras izmaiņas.

Sistēmiskā pieeja un sistēmu modelēšana efektīvi tiek pielietota sociālajās zinātnēs un ir izmantota arī autores pētījumā. Pētījumā, aprakstot modeli, izmantots morfoloģiskais sistēmas apraksts. Tas izmantots tādēļ, ka morfoloģiskais apraksts sniedz priekšstatu par sistēmas struktūru (Bertalanffy 1969). Tā konfigurācija ir norādīta tik daudzos līmeņos, cik nepieciešams, lai attēlotu sistēmas pamatīpašības.

Organizācija ir sarežģīta, atvērta, sociāli-ekonomiska sistēma, kas darbojas pēc sistēmiskās pieejas likumiem. Tomēr jāņem vērā, ka organizācijas galvenie elementi ir cilvēki (Katelo 2016).

Tādēļ tai jāklūst par gudru apmācošo sistēmu, kas spēj noteikt tās ilgtspējīgas, efektīvas darbības kritērijus vai indikatorus kā arī mērķus un attīstības virzienus. Kādas tad ir galvenās mūsdienu vadībzinātnes teorijā izstrādātās sistēmas, lai novērtētu organizācijas darbības kvalitāti un efektivitāti? Lai saprastu šo sistēmu izmantošanas iespējas, nepieciešams tās izanalizēt.

R. Lunča, K. Krosa efektivitātes piramīda (Lynch, Cross 1995). Autori prezentē metodi, ko nosauc par efektivitātes piramīdu. Metodes galvenā koncepcija ir klientorientētas korporatīvās stratēģijas saistība ar finanšu rādītājiem, kas tiek papildināti ar galvenajiem kvalitātes (nefinanšu) rādītājiem. Vadības informācijai jānāk tikai no augstākā vadības līmeņa. Efektivitātes piramīda veidota izmantojot kvalitātes vadības principu, grāmvadības, rūpniecisko tehnoloģiju un klientu apkalpošanas novērtējumu.

Roberta S. Kaplana un Davida P. Nortona sabalansētā rādītāju sistēma (Kaplan, Norton 1992). Šī sistēma radās, veicot pētniecisku projektu 12 kompānijās. To veido finanšu un nefinanšu rādītāji. Klasiskā modeli sabalansētā rādītāju sistēma pēta uzņēmuma darbību pēc 4 kritērijiem: finanses, attiecības ar klientiem, iekšējie biznesa procesi, personāla apmācība un izaugsme. Kompānija var izvēlēties sev prioritāros rādītājus vai arī palielināt rādītāju skaitu, iekļaujot arī, piem., inovācijas un servisu. Īstermiņa rādītāji tiek sabalansēti ar ilgtermiņa rādītājiem. Ārējie rādītāji – finanses un attiecības ar klientiem, tiek sabalansēti ar iekšējiem – iekšējie biznesa procesi un personāla apmācība. Sistēmā ietilpst gan objektīvs vērtējums – finanses, gan subjektīvs – klientu un personāla apmierinātība. Saistībā ar uzņēmuma stratēģiju, lai novērtētu darbību pēc 4 augšminētajiem kritērijiem, katram no tiem tiek izvēlēti 5–6 rādītāji.

Tomēr popularitāti šī sistēma guvusi tāpēc, ka stratēģiskie mērķi un indikatori, kas nosaka to izpildi, ir savstarpēji saistīti cēloņsakarību ķēdē

un veido tā saucamās stratēģiskās kartes. Par “stratēģiskajām kartēm” zinātnieki ieteica saukt cēloņu un seku sakarības starp organizācijas stratēģijas atsevišķiem elementiem.

L.S. Maisela sabalansētā indikatoru sistēma (Maisel 1992). Tai ir tāds pats nosaukums kā R.S. Kaplana-D.P. Nortona modelim. L.S. Maisels arī definē četrus kritērijus, pēc kuriem būtu jāvērtē uzņēmums. Personāla apmācības un izaugsmes vietā zinātnieks piedāvā novērtēt cilvēkresursu izaugsmi. Šeit tiek novērtētas inovācijas, kā arī izglītība un apmācības, produktu attīstība, kompetence un korporatīvā kultūra. Atšķirības no R.S. Kaplana-D.P. Nortona modeļa ir nelielas. Lielāka uzmanība tiek pievērsta personāla kompetenču un ieguldījuma novērtējumam.

Kristofera Adamsa un Petera Robertsas modelis (Adams, Roberts 1993). Autori piedāvāja modeli, kuru nosauca EP2M – *Effective progress and performance measurement* – Efektīvas attīstības un izaugsmes novērtējums.

Modeli par svarīgāko novērtēšanā tiek uzskatīts tas, ko uzņēmums dara:

- klientu apkalpošanā un tirgus pieprasījuma īstenošanā;
- iekšējo biznesa procesu uzlabošanā (efektivitāte, rentabilitāte);
- pārmaiņu un stratēģiskajā vadībā;
- īpašumu pārvaldībā un rīcības brīvībā.

Sistēmas mērķis ir ne tikai veikt pārmaiņas uzņēmumā, bet izstrādāt tādu korporatīvo kultūru, kad pārmaiņas kļūtu par regulāru parādību.

Huberta K. Rampersada universālā rādītāju sistēma (Rampersad 2005). Balstoties uz R.S. Kaplana-D.P. Nortona modeli, H.K. Rampersads (Rampersad 2005) radīja savu universālo rādītāju sistēmu.

Universālā rādītāju sistēma sastāv no pieciem galvenajiem elementiem:

1. Personīgā sabalansēto rādītāju sistēma;
2. Organizācijas sabalansēto rādītāju sistēma;
3. Vispārējais kvalitātes menedžments;
4. Pārmaiņu vadība un kompetenču vadība;
5. D. Kolba apmācību cikls (Kolb 1984);
6. R.S. Kaplana-D.P. Nortona (Kaplan, Norton 1992) sistēma tiek izmantota tikai kā viens no elementiem.

Personīgajā sabalansēto rādītāju sistēmā ietilpst tādi rādītāji kā darbinieka misija, vīzija, lomas, mērķi, panākumu faktori, rezultatīvie rādītāji, iespējas darbības uzlabošanai. Organizācijas sabalansēto rādītāju sistēmā tiek iekļauti tādi rādītāji kā organizācijas misija, vīzija, pamatvērtības, kritiskie veiksmes faktori, mērķi, rezultatīvie rādītāji un soļi, kuru mērķis ir uzlabot organizācijas darbību. Vispārējais kvalitātes menedžments ir

organizācijas vadīšana caur kvalitāti. Lai uzlabotu organizācijas darbību, pastāvīgi tiek kontrolēta un pilnveidota izejošā produkta kvalitāte, iekšējo procesu kvalitāte un personāla kvalitāte (Rampersad 2005).

H.K. Rampersada universālajā rādītāju sistēmā ir paredzēta arī pārmaiņu vadības novērtēšana (Rampersad 2005). Pārmaiņu vadība ir process, kurā ietilpst vairāki etapi: pārmaiņu nepieciešamības apzināšanās, pārmaiņu vīzijas izveide, pārmaiņu realizācijas ceļu sagatavošana, pārmaiņu realizācija, pārmaiņu integrācija. Visi šie procesi arī tiek novērtēti. Kompetenču vadība arī ir īpašs process organizācijā, kurā ietilpst – kompetenču identifikācija veiksmīgai organizācijas stratēģiskai attīstībai, kompetenču profila veidošana dažāda līmeņa darbiniekiem, organizācijas mēroga kompetenču modelis, saskaņā ar organizācijas mērķiem un uzdevumiem, personāla apmācību un attīstības plānošana saskaņā ar organizācijas kompetenču modeli. Šo procesu novērtēšana arī iekļauta H. Rampersada sistēmā (Rampersad 2005).

D. Kolba apmācību cikla modelis pēc Rampersada ir jāizmanto organizācijās, lai veiktu personāla apmācību (Rampersad 2005). Šis modelis ietver mācību ciklu, kurā “tūlītēja un konkrēta pieredze” ir pamats “novērojumiem un pārdomām” (bet Kolba ciklu dažreiz var sākt ar citiem cikliem, piemēram, ar garīgo novērošanu vai teoriju). Šie jēdzieni “novērošana un pārdomas” tiek asimilēti un pārveidoti “abstraktos jēdzienos”, nodrošinot jaunu nozīmi darbībām, kas var būt “aktīva pārbaude”, kas, savukārt, rada jaunu pieredzi (Kolb 1984). Viss apmācību process pēc Kolba sastāv no 4 etapiem (Kolb 1984):

1. Konkrēta praktiskā pieredze;
2. Refleksija jeb pārdomas par iegūto pieredzi;
3. Teorētiska vispārināšana, kad iegūta pieredze tiek vispārināta līdz abstraktiem jēdzieniem un iekļauta esošajā indivīda zināšanu sistēmā;
4. Teorētisko secinājumu testēšana jaunā praktiskā situācijā.

Komentējot šo procesu, jāatzīmē, ka šādu apmācību sistēmu var izmantot tikai tad, ja tā nerada risku biznesam, konkrēti klientu apkalpošanai.

Kopumā par H. Rampersada (Rampersad 2005) sistēmu var teikt, ka to var izmantot kā alternatīvu R.S. Kaplana-D.P. Nortona (Kaplan, Norton 1992) sistēmai. Tā ir daudz sarežģītāka, plašāka, dārgāka, līdz ar to grūtāk ieviešama (Katelo 2016). Tomēr, ja uzņēmumam nepieciešama ļoti smalka visu procesu analīze, H. Rampersada (Rampersad 2005) sistēma ir izcila.

Pēdējo trīsdesmit gadu laikā ir radītas vairākas organizāciju un uzņēmumu novērtēšanas rādītāju sistēmas. Lielākai daļai no tām ir teorētisks

raksturs. Tomēr kā universālākā un praksē aprobētā sistēma jāmin R.S. Kaplana-D.P. Nortona (Kaplan, Norton 1992) sabalansētā rādītāju sistēma. Mūsdienu vadībzinātņu teorijā ir izstrādātas sistēmas, kas kombinē dažādus kvalitātes novērtēšanas modeļus. Šīs sistēmas radušās no ekonomiskās analīzes metodēm, tām pilnveidojoties un attīstoties, mainoties sociāli-ekonomiskajai situācijai. Izmaiņas notikušas klientorientētas stratēģijas, kvalitātes vadības un cilvēkresursu vadības virzienā.

Novērtēšanas rādītāju sistēmas ir universāls līdzeklis, lai veiktu operatīvo un stratēģisko kontroli uzņēmumos vai organizācijās, lai novērtētu to darbības efektivitāti.

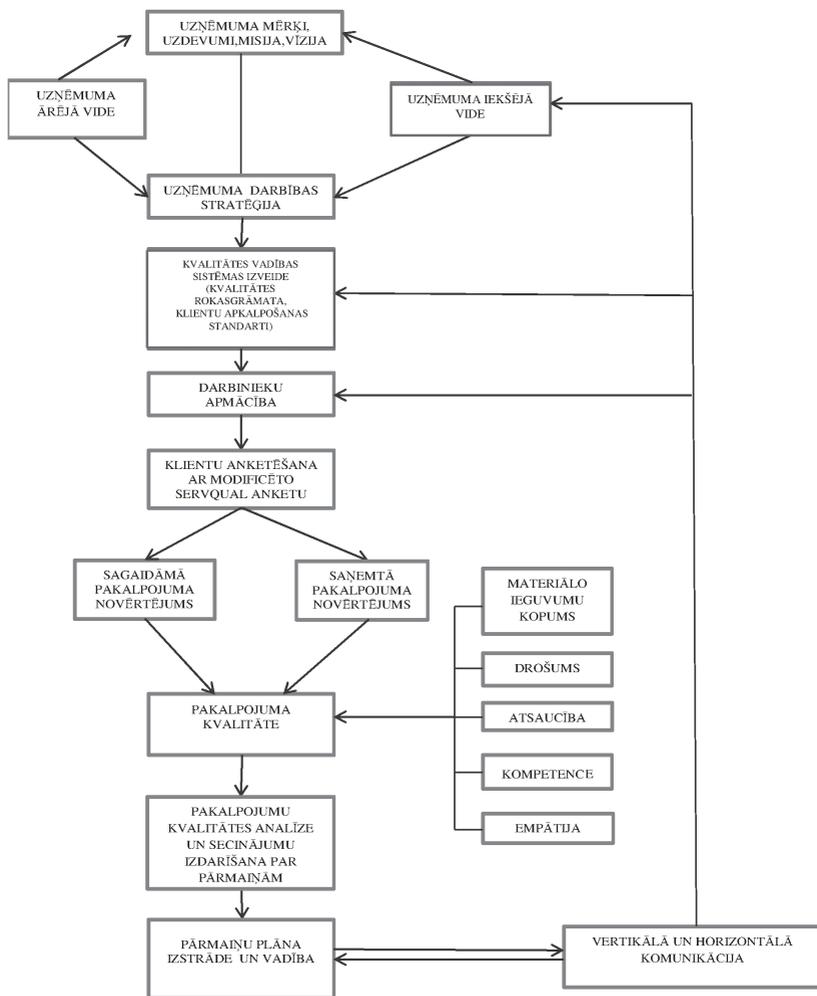
Autore izmantojusi iepriekšminētās mūsdienu vadībzinātnē izstrādātās sistēmas, kā teorētisko pamatu administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeļa izveidei. Pēc autores domām, Latvijas apstākļiem nepieciešams apkopojošs kvalitātes novērtēšanas modelis, kvintesence no apskatītajām organizācijas darbības rādītāju indikatoru sistēmām.

Autore uzskata, ka no R. S. Kaplana un D.P. Nortona (Kaplan, Norton 1992) sabalansētās rādītāju sistēmas būtu jāizmanto tādi indikatori kā uzņēmuma iekšējās vides procesu analīze un personāla apmācība. No H.K. Rampersada (Rampersad 2005) universālā rādītāju sistēmas autore izmanto kvalitātes vadības menedžmenta indikatoru. No R. Lyncha, K. Crossa efektivitātes piramīdas, autore ir izmantojusi tādu indikatoru kā klientu apkalpošanas novērtējums (Lynch, Cross 1995). No C. Adamsa un P. Roberts modeļa izmantots tāds indikators, kā efektivitāte, pārmaiņu un stratēģiskā vadība (Adams, Roberts 1993).

Pētījuma rezultāti

Analizējot zinātnisko literatūru, jāsecina, ka pēdējo dažu gadu desmitu laikā pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeļi ir bijuši praktiķu, uzņēmumu vadītāju un zinātnieku uzmanības centrā, jo sniegto pakalpojumu kvalitāte spēcīgi ietekmē uzņēmumu darbību. Augsta pakalpojumu kvalitāte rada augstāku veikspēju, zemākas izmaksas, klientu apmierinātību, klientu lojalitāti un paaugstina uzņēmuma rentabilitāti (Leonard, Sasser 1982; Cronin, Taylor 1992; Gammie 1992; Hallowell 1996; Chang, Chen 1998; Gummesson 1998; Lasser et al. 2000; Silvestro, Cross 2000; Newman 2001; Sureshchander et al. 2002; Gurau 2003). Lai organizācija iegūtu attīstības priekšrocības, tai ir jāizveido sistēma, kas palīdzētu iegūt un analizēt informāciju par klientu gaidām attiecībā uz apkalpošanu un esošo apkalpošanas kvalitāti, par pakalpojumu kvalitātes komponentiem. Auto-

res modeli tiek parādīta saistība starp nozīmīgākajiem mainīgajiem (Ghobadian et al. 1994). Tas ir vienkāršots uzņēmuma vai iestādes administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas sistēmas apraksts (skatīt 1. att.).



1. attēls. Administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modelis

Avots: autore veidots attēls Katelo 2022.

Uzsākot uzņēmuma vai iestādes darbību, sākotnēji tiek noteikti tā mērķi un uzdevumi, misija un vīzija. Ņemot par pamatu mērķus un uzdevumus, tiek izstrādāta uzņēmuma darbības stratēģija. Šo uzņēmuma veiksmīgas darbības nosacījumu izvēli vistiešāk ietekmē tādi faktori kā uzņēmuma iekšējā un ārējā vide. Pēc darbības uzsākšanas uzņēmumā jāizveido iestādes kvalitātes kontroles sistēma, kas ietver kvalitātes rokasgrāmatas un klientu apkalpošanas standartu izveidi. Notiek darbinieku apmācība par klientu apkalpošanas standartiem un klientu apkalpošanas procesu. Pēc klientu apkalpošanas uzsākšanas, modelis paredz uzsākt regulāru, vēlams vismaz 2 reizes ceturksnī, klientu anketēšanu ar modificēto SERVQUAL anketu. Šeit tiek izmantota autores modificētā un aprobežtā SERVQUAL anketa. Pēc anketēšanas datu apkopošanas tiek analizēta informācija par klientu sagaidāmo pakalpojumu, uztverto pakalpojumu sniegtā pakalpojuma kvalitāti un efektivitāti. Klientu anketēšanu un iegūto datu analīzi veic pakalpojumu kvalitātes uzraudzības un kontroles vienība. Iegūtā informācija var tikt izmantota gan darbinieku novērtēšanā, gan uzlabojumu veikšanai. Informācija tiek komunicēta gan vadības līmenī, gan darbinieku sanāksmēs. Modelis paredz arī pārmaiņu plāna izstrādi, komunikāciju un veikšanu. Šie procesi var radīt ietekmi uz uzņēmuma vai iestādes iekšējo vidi, uzņēmuma stratēģiju, klientu apkalpošanas standartiem. Autores izveidoto administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeli var skatīt 1. attēlā. Autore sniegusi arī skaidrojumu par administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeli iekļautajiem jēdzieniem (skatīt 1. tabulā).

1. tabula

**Administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeli
izmantoto jēdzienu skaidrojums**

Jēdziena nosaukums	Īss skaidrojums
1	2
Uzņēmuma mērķi, uzdevumi, misija, vīzija	Mērķis – konkrēts rezultāts, ko cenšas sasniegt uzņēmums. Uzdevumi – uzņēmuma darbības nosacījumi, lai īstenotu nospraustos mērķus. Uzņēmuma misija ir iestādē apzināta un publiski definēta organizācijas esamība, tās statuss un darbības būtība, eksistēšanas iemesls. Vīzija – kodolīgi izteikta organizācijas vēlamā nākotne, attīstības orientieris.

1	2
Uzņēmuma ārējā vide	Ārējo vidi veido faktori, ko uzņēmums nevar ietekmēt vai mainīt: ekonomiskie – inflācija, bezdarbs, iedzīvotāju pirktspēja, dzīves līmenis, valsts ekonomikas augšupeja vai lejupslīde; sociālie, kultūras un demogrāfiskie – iedzīvotāju sociālā piederība, kultūras līmenis, iedzīvotāju skaita pieaugums, iedzīvotāju nacionālā struktūra, kultūras, izglītības līmenis, tautu reliģiskās un tikumiskās normas; tehnoloģiskie – jaunu ražošanas un sakaru tehnoloģiju attīstība, zinātnes un tehnikas attīstība; politiskie – valsts ārējā politika, attiecības ar citām valstīm, ekonomiskā un politiskā situācija pasaulē; tiesiskie – šie faktori ietver mijiedarbību starp uzņēmumu un valdību vai likumdevējiem; likumdošana, nodokļu politika; institucionālie un informatīvie – uzņēmējdarbības normālai norisei nepieciešamās neražojošās sfēras iestādes un organizācijas: bankas, apdrošināšanas kompānijas, pakalpojumu un konsultāciju dienesti, reklāmas aģentūras, tirgus pētīšanas aģentūras, uzņēmējdarbības atbalsta centri u.c.
Uzņēmuma iekšējā vide	Iekšējo vidi veido tie faktori, kurus vadība var ietekmēt vai mainīt: uzņēmuma mērķi, stratēģija, uzdevumi; darbinieki, viņu zināšanas, prasmes, uztvere, iemaņas; uzņēmuma struktūra, darba dalīšana, struktūrvienības, funkciju sadale un izpilde; tehnoloģija, iekārtu izmantošana, informācijas sistēmas; uzņēmuma kultūra, vadītāja darba stils.
Uzņēmuma darbības stratēģija	Uzņēmuma stratēģija tiek izstrādāta ilgtermiņā. Tā iekļauj šādus elementus: mērķi, vīziju, misiju, stratēģiskos virzienus. Atbilstoši stratēģiskajiem virzieniem tiek izstrādāts rīcības plāns.
Kvalitātes vadības sistēmas izveide	Kvalitātes vadības sistēmas izveide ietver: – organizācijas procesu apzināšanu, analīzi un mijiedarbības shēmas izstrādi; – procesu aprakstu izstrādi; – kvalitātes rokasgrāmatas un klientu apkalpošanas standartu izstrādi.
Darbinieku apmācība	Modeli ir paredzēti gan darbinieku apmācība par klientu apkalpošanas standartiem, gan par veicamajām izmaiņām klientu apkalpošanā pēc klientu anketēšanas rezultātu analīzes.

1	2
Klientu anketēšana ar modificēto SERVQUAL anketu	Modeli ir paredzēti klientu anketēšanai ar autores modificēto SERVQUAL anketu vismaz divas reizes ceturksnī (sākumā un beigās).
Sagaidāmā pakalpojuma novērtējums	Autores modificētās SERVQUAL anketas A daļa parāda klienta gaidas attiecībā uz apkalpošanas kvalitāti, kā arī dažādu kvalitātes kritēriju svarīgumu klientam.
Saņemtā pakalpojuma novērtējums	Autores modificētās SERVQUAL anketas B daļa parāda klienta saņemtās apkalpošanas novērtējumu.
Pakalpojuma kvalitāte	Kopējais pakalpojumu kvalitātes rādītājs tiek aprēķināts, balstoties uz starpību starp gaidām un reāli saņemto pakalpojumu.
Pakalpojumu kvalitātes, efektivitātes analīze un secinājumu izdarīšana par pārmaiņām	Pēc klientu anketēšanas tiek veikta iegūto datu statistiskā apstrāde, rezultātu analīze, secinājumu izdarīšana par nepieciešamajām pārmaiņām.
Pārmaiņu plāna izstrāde un vadība	Pārmaiņas ir iekšēju un ārēju faktoru izraisītas izmaiņas organizācijas sistēmas darbībā. Lai sasniegtu organizācijai vēlamās izmaiņu rezultātus un mazinātu izmaiņu radītās negatīvās blakus ietekmes, pārmaiņas ir mērķtiecīgi jāvada.
Vertikālā un horizontālā komunikācija	Ar vertikālo komunikāciju autore saprot informācijas plūsmas virzīšanu augšup vai lejup starp dažādu līmeņu vadītājiem un pakļautībā esošajiem darbiniekiem. Horizontālā komunikācija ir informācijas plūsmas virzība vienā līmenī – starp dažādu struktūrvienību vadītājiem vai starp darbiniekiem.

Avots: autores veidota tabula Katelo 2022.

Izmantojot autores veidoto administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modeli, uzņēmumu vadītāji un pētnieki var iegūt sīkāku informāciju par klientu sagaidāmo pakalpojumu kvalitātes novērtējumu, uztverto pakalpojumu kvalitātes novērtējumu, sniegto pakalpojumu kvalitāti un tās komponentēm. Uzņēmumam ir iespēja, pamatojoties uz iegūto informāciju, izstrādāt un veikt izmaiņas pakalpojumu sniegšanas procesā, arī papildus apmācīt darbiniekus, lai sasniegtu augstākus rezultātus. Šajā kontekstā modelis iegūst īpašu nozīmi, jo tas ne tikai palīdz izziņāt ar pakalpojumu kvalitāti saistītos faktorus, bet arī sniedz norādījumus uzlabojumiem. Administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšanas modelis

ļauj uzņēmumu un iestāžu vadībai identificēt kvalitātes problēmas un tādējādi palīdz plānot kvalitātes uzlabošanas programmas uzsākšanu, uzlabojot uzņēmuma efektivitāti, rentabilitāti un kopējo sniegumu.

References

- Adams C., Roberts P. (1993) You are what you measure. *Manufacturing Europe*, pp. 504–507. London.
- Ashby W. R. (1957) *Introduction to Cybernetics*. Pieejams: <http://pespmc1.vub.ac.be/books/IntroCyb.pdf> (skat. 13.02.2023).
- Banathy B. (1968) *Instructional Systems*. Palo Alto, California: Fearon Publishers.
- Chang T.Z., Chen S.J. (1998) Market orientation, service quality and business profitability: a conceptual model and empirical evidence. *Journal of Services Marketing*, Vol. 12. No. 4, pp. 246–264.
- Cronin J.J., Taylor S.A. (1992). Measuring service quality: a reexamination and extension. *Journal of Marketing*, Vol. 56., No 3., pp. 55–68.
- de Menezes V.G., Pedrosa G.V., da Silva M.P.P., Figueiredo R.M.D. (2022) Evaluation of Public Services Considering the Expectations of Users-A Systematic Literature Review. *Information*, Vol. 13, No. 4, Article Number 162, pp. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.3390/info13040162> (skat. 24.01.2023).
- Eglītis J. (2003) *Regional and economical aspects of assuring the quality of education*. Summary of doctoral thesis. Latvian Agricultural University, Jelgava.
- Gammie A. (1992) Stop at nothing in the search for quality. *Human Resources*, Vol. 5, pp. 35–38.
- Ghobadian A., Speller S., Jones M. (1994) Service quality concepts and models. *International Journal of Quality & Reliability Management*, Vol. 11, No. 9, pp. 43–66. DOI: <https://doi.org/10.1108/02656719410074297> (skat. 24.01.2023).
- Greitāne R. (2011) *Pakalpojumu kvalitātes ekonomiskā nodrošināšana mazos un vidējos uzņēmumos*. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte. Rīga. (In Latvian)
- Grinberga-Zālīte G. (2011) *Klientu orientētu izglītības pakalpojumu kvalitātes nodrošināšana lauku konsultāciju centros*. Promocijas darbs. Latvijas Lauksaimniecības Universitāte. Jelgava. (In Latvian)
- Gronroos C. (1984) A service quality model and its marketing implications. *European Journal of Marketing*, Vol. 18, No. 4, pp. 36–44. DOI: <http://dx.doi.org/10.1108/EUM000000004784> (skat. 24.01.2023).
- Gummesson E. (1998) Productivity, quality and relationship marketing in service operations. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 10, No. 1, pp. 4–15.
- Gurau C. (2003) Tailoring e- service quality through CRM. *Managing Service Quality*, Vol. 13, No. 6., pp. 520–531.

- Hallowell R. (1996) The relationships of customer satisfaction, customer loyalty and profitability: an empirical study. *International Journal of Service Industry Management*, Vol. 7, No. 4, pp. 27–42, DOI: <https://doi.org/10.1108/09564239610129931> (skat. 24.01.2023).
- Kaplan S.R., Norton P.D. (1992) The balanced scorecard-measures that drive performance. *Harvard Business Review*, Vol. 70, No. 1, pp. 71–79.
- Katelo I. (2016) Performance evaluation indicators systems. *Proceedings of the 58th international scientific conference of Daugavpils University. Part B "Social Sciences"*, pp. 300–305. Daugavpils Universitāte, Daugavpils.
- Katelo I. (2022) *Administratīvo pakalpojumu kvalitātes novērtēšana Latvijas publiskā sektora iestādēs*. Promocijas darbs. Daugavpils Universitāte, Daugavpils. (In Latvian)
- Kolb D. A. (1984) *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Lasser W.M., Manolis C., Winsor R.D. (2000) Service quality perspectives and satisfaction in private banking. *Journal of Services Marketing*, Vol. 14, No. 3, pp. 244–271.
- Leonard F.S., Sasser W.E. (1982) The incline of quality. *Harvard Business Review*, Vol. 60, No. 5., pp. 163–171.
- Lynch R.L., Cross K.F. (1995) *Measure Up! Yardsticks for Continuous Improvement*, 2nd edition, Wiley.
- Maisel L.S. (1992) Performance measurement: the balanced scorecard approach. *Journal of Cost Management*, Vol. 5, No. 2, pp. 47–52.
- Newman K. (2001) Interrogating SERVQUAL: a critical assessment of service quality measurement in a high street retail bank. *International Journal of Bank Marketing*, Vol. 19, No. 3, pp. 126–139. DOI: <https://doi.org/10.1108/02652320110388559> (skat. 24.01.2023).
- Odum H.T., Odum E.C. (2000) *Modeling for all Scales: An introduction to System Simulation*. Academic Press, San Diego, CA.
- Parasuraman A., Zeithaml V.A., Berry L.L. (1985) A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, Vol. 49, No. 4 pp. 41–50. DOI: <https://www.jstor.org/stable/1251430> (skat. 24.01.2023).
- Putāns R. (2016) *Role of client-oriented approach in the development of public administration: Case study of youth*. Summary of doctoral thesis. Latvian University, Riga.
- Rampersad H.K. (2005) Total Performance Scorecard: Aligning Human Capital with Business Strategy and Ethics. *Nanyangn Business Review*, Vol. 4, No. 1, pp. 71–99.
- Senge P. (1990) *The Fifth Discipline: The art and practice of the learning organization*. New York: Doubleday/Currency.
- Silvestro R., Cross S. (2000) Applying service profit chain in a retail environment. *International Journal of Service Industry Management*, Vol. 11, No. 3, pp. 244–268.

- Sureshchandar G. S., Rajendran C., Anantharaman R. N. (2002) The Relationship between Service Quality and Customer Satisfaction – A Factor Specific Approach. *Journal of Services Marketing*, Vol. 16, No. 4, pp. 363–379. DOI: <http://dx.doi.org/10.1108/08876040210433248> (skat. 24.01.2023).
- Swanson R. A. (2006) The future of systemic and systematic training. *Advances in Developing Human Resources*, Vol. 8, No. 4, pp. 548–554.
- VARAM. (2013) *Publisko pakalpojumu sniegšanas rekomendējamais modelis*. Rīga. (In Latvian)
- von Bertalanffy L. (1969) *General system theory: foundations, development, applications*. Pieejams: https://monoskop.org/images/7/77/Von_Bertalanffy_Ludwig_General_System_Theory_1968.pdf (skat. 24.01.2023).
- Wiener N. (1961) *Cybernetics or Control and communication in the animal and the machine. Second Edition*. Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press. Pieejams: http://uberty.org/wp-content/uploads/2015/07/Norbert_Wiener_Cybernetics.pdf (skat. 24.01.2023).
- Wilantika N., Wibisono S.B. (2021) Evaluating the Quality of Public Services through Social Media. *Asian Journal for Public Opinion Research*, Vol. 9, No. 3, pp. 240–265. DOI: <https://doi.org/10.15206/ajpor.2021.9.3.240> (skat. 24.01.2023).

Quality assessment model of administrative services

Summary

Analysing the scientific literature, it should be concluded that in recent decades, service quality assessment models have been in the focus of practitioners, company managers and scientists, because the quality of the provided services has a great impact on the company's operation. The purpose of the theoretical review is to describe different service quality evaluation models and to offer your own service quality improvement solution. The research uses the analytical method of researching theoretical sources. The systems developed in the theory of modern management science to evaluate the quality of the organization's operation are described. Analysing these systems, the author created her service evaluation model. The service quality evaluation model proposed by the author allows the management of the company or institution to identify service quality problems, to create a service quality improvement program, thereby improving efficiency and overall performance.

Key words: service quality evaluation model, quality, service.

Inguna Lazdina, Andra Zvirbule (Latvija)

POLICENTRISMA STRATĒGISKĀ PLĀNOŠANA: VIETA UN LOMA REĢIONĀLAJĀ ATTĪSTĪBĀ

Telpiskās attīstības perspektīva iezīmē policentriskuma stabilu un integrētu skatījumu valsts attīstībā, atbilstoši teritorijas izaugsmes potenciālam un vajadzībām nacionālā, reģionālā un vietējā pārvaldes līmenī. Attīstības centri kā reģionu attīstības potenciāls un konkurētspējas veicināšanas nozīmīgs faktors ietverts Latvijas valsts attīstības nacionālā līmeņa plānošanas dokumentos, ar pēctecību nozaru politiku plānošanas dokumentos. Izmantojot monogrāfisko un loģiskās analīzes, sintēzes metodes, autore veica salīdzinošo analīzi policentriskuma teritoriālās perspektīvas pēctecībai, saskaņotībai un demarkācijai starp divu periodu hierarhiski augstākajiem vidēja termiņa (7 gadu) teritoriju attīstības plānošanas dokumentiem Latvijā – Nacionālo attīstības plānu (NAP) 2020 un pēctecīgi NAP 2027. Politikas plānošanas dokumentu savstarpējo sasaisti autore pamato ar pieņēmumiem hipotēzei, ka: 1) Latvijas reģionālās attīstības politikas īstenošanas trūkums ir nekoordinēta nozaru politiku veidošana; 2) Nesaskaņotība ar nacionālā līmeņa attīstības plānošanas dokumentiem. Sekundāro datu atlasē (iepriekš veikti pētījumi tēmas ietvaros un ekspertu atzinumi) autore analītiskās indeksācijas, fenomenoloģiskās analīzes un sintēzes rezultātā sniegts kritiski analītisks materiāls apkopojošu tabulu, diagrammu un informācijas vizualizācijas veidā.

Atslēgas vārdi: policentrisms, attīstības plānošana Latvijā, reģionālā politika.

Reģionu potenciāla attīstība un ekonomisko atšķirību mazināšana, stiprinot konkurētspēju, nodrošinot teritoriju specifikai atbilstošus risinājumus vides, sociālās un ekonomiskās jomas attīstībai ir Latvijas valsts Reģionālās politikas galvenais mērķis. Tā iezīmē trīs galvenos reģionālās politikas principus: teritoriālā pieeja atbalsta sniegšanā, tematiskā koncentrācija un viedī principi attīstības plānošanā (Ministru kabinets 2019).

Pēc Ekonomiskās Sadarbības un Attīstības organizācijas 2019. gada statistikas (OECD 2019) Latvija ir trešā valsts Eiropas Savienībā, kurā vērojamas pārāk lielas reģionālās atšķirības un disproporcijas teritoriju attīstības rādītājos. Rīgas plānošanas reģionā iekšzemes kopprodukts (turpmāk – IKP) uz vienu iedzīvotāju 2016. gadā ir 17 213 *euro*, kas ir 135% no vidējā IKP uz vienu iedzīvotāju valstī (12 760 *euro*). Kurzemē IKP uz vienu iedzīvotāju ir 74% no vidējā IKP uz vienu iedzīvotāju valstī, Vidzemē 66%, Zemgalē 63%, bet Latgalē 51% (OECD 2019).

Latvija ir viena no 34 OECD valstīm ar iedzīvotāju īpatsvara pieaugumu pilsētu reģionos vairāk kā 3% laika posmā no 2000. līdz 2017. gadam, vienlaikus atzīmējot, ka visās OECD valstīs 17 gadu periodā ir samazinājies iedzīvotāju skaits lauku teritorijās (OECD 2018).

Arī Centrālās statistikas dati (CSP) par iedzīvotāju skaita īpatsvaru Latvijas reģionos 2018. gadā apliecina reģionālo atšķirību faktu un metropoles ekonomiskos ieguvumus – gada sākumā Rīgas plānošanas reģionā dzīvoja 52% Latvijas iedzīvotāju, pārējos reģionos amplitūdā no 9–14% (CSP 2019). Latvijas sociālās jomas raksturojošie rādītāji veicina risku ilgtspējīgai reģionu attīstībai – darba spēka vecuma iedzīvotāju skaits laika periodā no 2000.–2019. gadam samazinājies par 20% (OECD 2019) ar augstāko samazinājumu Latgales reģionā – par 32.5%, otrajā vietā Vidzemes reģions ar 25.5% iedzīvotāju skaita samazinājumu, veidojot pozitīvu korelāciju starp iedzīvotāju skaita samazinājumu un emigrācijas, IKP faktoru (OECD 2019).

Pārresoru koordinācijas centrs (PKC) Nacionālā attīstības plāna 2014–2020 (NAP 2020) mērķu izpildes sniegtā norāda, ka 33 no NAP2020 mērķiem ir sasniegti, kas veido nedaudz vairāk par trešo daļu, vēl 14 mērķu gadījumā novirze nav ievērojama, lai arī tos nav izdevies sasniegt (PKC 2021). Mazāk nekā pusi jeb 40 no mērķiem no kopumā 87 mērķiem tomēr nav izdevies sasniegt (PKC 2021). Attīstības tendences bijušas stagnējošas 25 mērķu gadījumā, bet 11 mērķu gadījumā tās diemžēl bijušas negatīvas, un situācija ir pat pasliktinājusies (PKC 2021).

Vērtējot NAP2020 (Saeima 2012) īstenošanas sekmes kopumā, var secināt, ka plāna īstenošana nav bijusi pietiekami sekmīga un pilnībā izdevies sasniegt tikai nedaudz vairāk nekā trešdaļu no izvirzītajiem mērķiem, tāpēc tie ir iekļauti NAP2027 (Saeima 2020), lai turpinātu veikt uzlabojumus šajās jomās.

Pēc VARAM aprēķiniem pie esošā ekonomiskās attīstības tempa, lai sasniegtu reģionālās atšķirības 75% apmērā no Latvijas vidējā IKP, būtu nepieciešami 50 gadi, sasniedzot 7 994 milj. euro IKP pieaugumu plānošanas reģionos (PKC 2021).

Zinātnieki (Balland et al. 2018) kā vienu reģiona vecinošajiem kritērijiem min pārdomātas viedās specializācijas kodolu – kritisko kapacitāti tehnoloģijā, kas balstās uz reģiona specifiskajām zināšanu bāzēm un noved pie tehnoloģiskās modernizācijas. Zinātnieku diskurss pieņem konkurējošās diversifikācijas stratēģiju, kuras pamatā ir viedā specializācija ar reģionālās izaugsmes iespēju redzējumu konkurējošo priekšrocību izman-

tošanā un vērtību radīšanā. Rasmija (2021) viedoklis pauž atbalstu dažādībai, uzsverot, ka nav nozīmes vai reģions ir daudznozaru vai vienozaru (Rasmy 2021). Rasmija pētījuma rezultāti izceļ pieejas, ko var izmantot, lai sasniegtu sociālekonomisko ilgtspējību reģionālajos mezglos – piedāvātie pakalpojumi veicina cilvēku dzīves kvalitātes un līmeņa paaugstināšanu. Savukārt analizējot reģiona konkurētspēju un attīstību no teritorijas plānošanas perspektīvas, zinātnieki Simons un Kormaks (Simone, Kormaks 2010) akcentēja Eiropas telpiskās plānošanas “hibridu modeli” aizņemtu no Vācijas (Faludi 2005; Waterhout 2008) ar teritoriālās kohēzijas un telpiskās attīstības politikas institucionalizāciju.

Paradigmas maiņa līdzsvarotas reģionālās attīstības kontekstā vērojama Darbības programmas Latvijai 2021.–2027. gadam (Saeima 2020) saturā, ieviešot teritoriālajā plānošanā vienotu pieeju ar mērķteritoriju jēdzienu “Funkcionālās pilsētu teritorijas” (*Functional urban area*) teritoriālās pieejas plānošanā ar NAP 2027 ietvaru.

Pamatojoties uz Latvijas snieguma rezultātu, autore secina, ka Latvijas reģionu analītikas dati liecina, ka atšķirību mazināšana ir valsts politikas un reģionu pārvaldības ilgtermiņa izaicinājums ar mērķētu un pamatotu stratēģisko investīciju atbalstu līdzsvarotas “policentriskas” reģiona ekonomiskās, sociālās un vides izaugsmes pilnveidošanā.

Policentrisma stratēģiskā perspektīva un attīstības plānošana Latvijā reģionālās attīstības kontekstā

Jēdziena “reģions” daudzdimensiju pielietojums un traktāts kā sinonīmam “teritorija” (Vespers 2012) ir plaši izmatots atkarībā no teritoriāli pētnieciskā jautājuma prizmas. “Ekonomiskā reģiona” jēdzienu nacionālās ekonomiskās telpas analīzes kontekstā piedāvā), uzsverot ekonomiskā reģiona pamatfunktionalitāti un specifiku – funkcionējošu valsts kopējā ekonomiskajā vidē, bet ar savu ekonomisko administratīvo un / vai etnogrāfisko telpas daļu.

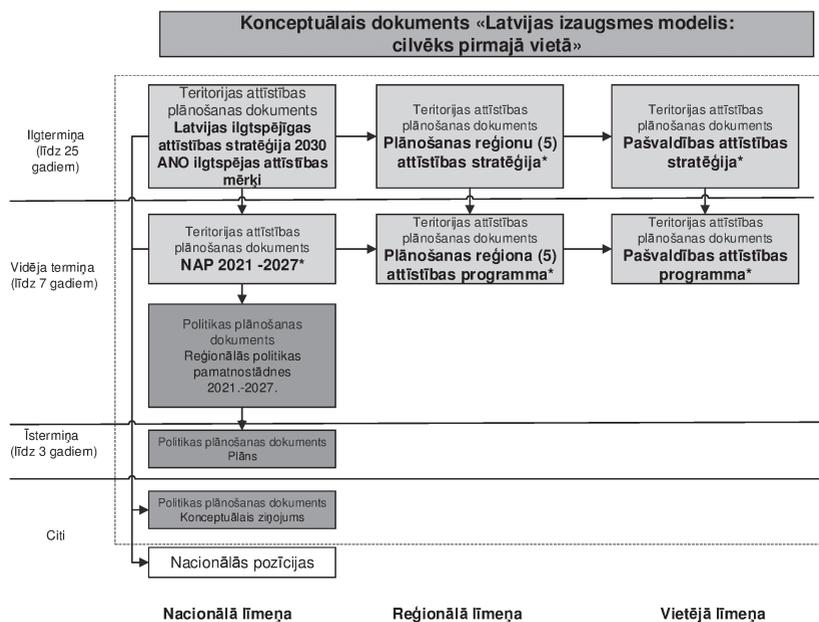
Plānošanas sistēmas spēja virzīt attīstības telpisko sadalījumu reģionālā mērogā uzsverot izaugsmes centru nozīmību (Convery 2006; Skots 2006; Williams, Shiels 2002) praksē norāda uz Latvijas valdības noteikto rīcībpolitiku – principiem, mērķiem un rīcību reģionālās attīstības jomā valsts attīstībai un iedzīvotāju dzīves kvalitātes uzlabošanai (PKC 2013).

Politisko mērķu un politikas prioritāšu maiņa Eiropā ietekmē parametrus un telpiskās plānošanas darbības jomas un akcentu maiņu Eiropas telpiskās attīstības politikā (Doucet 2006; Vanolo 2010). Eiropas reģio-

nālās politikas kontekstā priekšplānā tiek izvirzīta policentrisma pieeja, nosakot pilsētām reģionu izaugsmes virzītājspēka un apkārtējo lauku teritoriju saliedētāja lomu.

Latvijas pilsētu sociāli ekonomiskās attīstības tendences (VRAA 2007–2008) aplūko sociāli ekonomisko attīstību no diviem pilsētu sistēmas policentriskiem attīstības modeļiem – “vairāku attīstības centru modeļi” (Martin, Gianmarco, Ottaviano 2001) un “pilsētu sadarbības tīkla modeļi” (Meiejers 2005). Pakāpeniski, ar 21. gadsimta sākumu reģionālās attīstības plānošana no trīsdimensiju – sociālā, ekonomiskā un vides, paplašina tvērumu ar teritoriālās dimensijas integrēšanu attīstības rīcīpolitiku (Keunhyun et al. 2020).

Integrējot Attīstības plānošanas likumā (Saeima 2009) noteikto dokumentu hierarhiju ar saskaņotības principu vienotā sistēmā (Saeima 2002, 2005, 2009, 2010, 2012, 2020; Ministru kabinets 2019), autore sniedz pieeju policentrisma attīstības plānošanas trīs līmeņu mijiedarbības modelim Latvijā (1. attēls).



1. attēls. Policentrisma attīstības trīs līmeņu mijiedarbības modelis Latvijā

Avots: Autoru veidots.

Pamatojoties uz NAP 2020 īstenošanas gala (*ex-post*) novērtējuma (PKC 2022) atspoguļoto rezultātu prioritātei “Izaugsmi atbalstošas teritorijas” – nav izdevies sasniegt nevienu no prioritātes līmeņa mērķiem, autore kritiski salīdzina (1. tabula) turpmākās septiņgades valsts solījumus policentrisma attīstībai laikā un telpā.

Tabulā sniegtais salīdzinājums policentrisma attīstības prioritātēm, plānošanas mērķiem, rīcības virzieniem un sasniedzamajiem rezultātiem starp NAP 2020 un NAP 2027 demonstrē mērķorientētas pēctecības un intervences loģikas trūkumu katrai tabulā uzrādītajai NAP 2027 komponentei.

Secinājumi un priekšlikumi

1. NAP 2020 prioritātē “Izaugsmi atbalstošas teritorijas” nav izdevies sasniegt nevienu no prioritātes līmeņa mērķiem. Plānošanas reģionu sociālekonomiskās atšķirības ir saglabājušās gandrīz nemainīgas, tāpat arī atšķirības pēc tajos radītā IKP apjoma. Vienlaikus vērojama turpmāka un aizvien straujāka iedzīvotāju koncentrēšanās Rīgas plānošanas reģiona teritorijā, radot pārējo reģionu iedzīvotāju skaita samazinājumu un norādot uz nespēju nodrošināt pietiekami policentrisku valsts apdzīvojuma struktūras attīstību.
2. NAP2020 īstenošanas progress un sasniegti rezultāti uzrāda trūkumu valsts rīcībā īstenojot tikai 1/3 daļu no izvirzītajiem mērķiem.
3. NAP 2020 sniegumu īstenošanas gala (*ex-post*) vērtējums ir indikācija Latvijas ilgtspējīgas attīstības būtiskiem izaicinājumiem un izrietošu NAP 2027 stratēģisko mērķu korekciju sabiedrības līdzdalībā un savstarpējās attiecībās ar valsti.
4. NAP 2027 mērķorientācijā un rīcības virzienos trūkst pēctecība un sinerģija viedokļu līderu rekomendācijām reģionālās reformas tālākai īstenošanai.
5. Pārbaudot elementu savstarpējo saisti (tabulā) starp NAP 2020 un NAP 2027 trūkst intervences loģika un turpināmība.
6. Latvijas reģionu analītikas dati liecina, ka atšķirību mazināšana ir valsts politikas un reģionu pārvaldības ilgtermiņa izaicinājums ar mērķētu un pamatotu stratēģisko investīciju atbalstu līdzsvarotas “policentriskas” reģiona ekonomiskās, sociālās un vides izaugsmes pilnveidošanā.

1. tabula

Galveno rādītāju salīdzinājums policentrisma attīstībai NAP 2020 un NAP 2027

Rādītājs	NAP 2014.–2020. (apstiprināts Saēmā 20.12.2012.)	NAP 2021.–2027. (apstiprināts Saēmā 02.07.2020.)
1	2	3
NAP struktūra	<p>Vadmotīvs “Ekonomikas izrāviens”</p> <p>3 prioritātes:</p> <p>“Tautas saimniecības izaugsme”, “Cilvēka drošumspeja” un “Izaugsmi atbalstošas teritorijas” – veido savstarpēji iedarbīgu un vienu sistēmu, kas atbilst gan ilgspējīgas plānošanas pieejai, gan arī Latvija2030 un NRP noteiktajai struktūrai. Visas trīs prioritātes atbalsta viena otru un realizējamās savstarpējā mijiedarbībā.</p> <p>4 makromērķi, lai gan stratēģiskie indikatori, kas monitorē progresu makromērķu sasniegšanā, ir tikai 3 no tiem.</p> <p>NAP2020 makromērķi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ilgtspējīga Latvijas ekonomikas izaugsme ar pieaugošu gošu valsts konkurētspēju starptautiskajos tirgos; 2. radīta spēcīga vidusšķira un nodrošināta tautas ataudze Latvijā – valstī kur ikkatram cilvēkam ir iespējas gādāt par savu, savu tuvinieku un Latvijas attīstību; 3. radītas līdzvērtīgākas darba iespējas un dzīves apstākļi visiem iedzīvotājiem, izmantojot teritoriju attīstības potenciālu un unikālos resursus; 4. stiprināta Latvijas reģionu starptautiskā konkurētspēja, palielinot Rīgas kā Ziemeļeiropas metropoles un citu nacionālās nozīmes attīstības centru starptautisko lomu. 	<p>NAP2027 ietvaru veido 4 stratēģiskie mērķi, kuri ievirza politiku nākamajiem septiņiem gadiem, un 6 prioritātes, kurās sagrupēti 18 rīcības virzieni. Katra rīcības virziena sasniegšanai ir noteikti politikas rezultātu rādītāji jeb indikatori, veicamie uzdevumi, kā arī norādīta vismaz viena atbildīgā institūcija.</p> <p>NAP 2027 prioritātes:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stipras ģimenes, veseli un aktīvi cilvēki; 2. Zināšanas un prasmes personības un valsts izaugsmei; 3. Uzņēmumu konkurētspēja un materiālā labklājība; 4. Kvalitatīva dzīves vide un teritoriju attīstība; 5. Kultūra un sports aktīvai un pilnvērtīgai dzīvei; 6. Vienota, droša un atvērta sabiedrība. <p>NAP 2027 4 stratēģiskie mērķi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vienlīdzīgas iespējas; 2. Produktivitāte un ienākumi; 3. Sociālā uzticēšanās; 4. Reģionālā attīstība.

1	2	3
<p>3. prioritāte “Izaugsmi atbalstošas teritorijas” nozīmē efektīvi izmantotus un mērķtiecīgi attīstītus ģeogrāfiskā novietojuma, dabas un citus resursus, telpiskās struktūras sasaisti ar ilgtspējīgas tautas saimniecības struktūras veidošanos un kvalitatīvu investīciju piesaisti nacionālās un reģionālās nozīmes attīstības centros (9+21)10.</p>	<p>Mērķi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Radīt līdzvērtīgākas darba iespējas un dzīves apstākļus visiem iedzīvotājiem, izmantojot teritoriju attīstības potenciālus un unikālos resursus; 2. Stiprināt Latvijas reģionu starptautisko konkurētspēju, palielinot Rīgas kā Ziemeļeiropas metropoles un citu nacionālās nozīmes attīstības centru starptautisko lomu. 	<p>Reģionu potenciālu attīstība un sociālekonomisko atšķirību mazināšanās, izmantojot katram reģionam raksturīgos resursus, radot apstākļus jaunu darba vietu un pakalpojumu izveidei.</p>
<p>Prioritātes mērķi</p>	<p>4. prioritātes mērķis: “Dzīves vides kvalitātes uzlabošana līdzsvarotai reģionu attīstībai” 4. rīcības virziena “Līdzsvarota reģionālā attīstība” mērķis: “Reģionu potenciāla attīstība un ekonomisko atšķirību mazināšana, stiprinot to iekšējo un ārējo konkurētspēju, kā arī nodrošinot teritoriju specifikai atbilstošus risinājumus apdzīvojuma un dzīves vides attīstībai”.</p>	<p>4. prioritātes mērķis: “Dzīves vides kvalitātes uzlabošana līdzsvarotai reģionu attīstībai” 4. rīcības virziena “Līdzsvarota reģionālā attīstība” mērķis: “Reģionu potenciāla attīstība un ekonomisko atšķirību mazināšana, stiprinot to iekšējo un ārējo konkurētspēju, kā arī nodrošinot teritoriju specifikai atbilstošus risinājumus apdzīvojuma un dzīves vides attīstībai”.</p>
<p>Prioritātes rīcības virzieni</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ekonomiskās aktivitātes veicināšana reģionos – teritoriju potenciāla izmantošana; 2. Pakalpojumu pieejamība līdzvērtīgāku darba iespēju un dzīves apstākļu radīšanai; 3. Dabas un kultūras kapitāla ilgtspējīga apsaimniekošana. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Daba un vide – “Zaļais kurss”; 2. Tehnoloģiju vide un pakalpojumi; 3. Līdzsvarota reģionālā attīstība; 4. Mājokļi.
<p>Prioritātes/ rīcības virziena mērķu rādītāji</p>	<p>Prioritātes “Izaugsmi atbalstošas teritorijas” mērķu sasniegšanas rādītāji NAP 2020:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Teritorijas attīstības indekss plānošanas reģionos; 2. Reģionālā iekšzemes kopprodukta uz vienu iedzīvotāju dispersija (%); 	<p>Rīcības virziena “Līdzsvarota reģiona attīstība” mērķa indikatori NAP 2027:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Reģionālā IKP starpība – 4 mazāk attīstīto plānošanas reģionu (PR) vidējais IKP uz 1 iedzīvotāju līmenis pret augstāk attīstīto PR;

1	2	3
	3. Rīgas plānošanas reģiona iedzīvotāju īpatsvars no visiem valsts iedzīvotājiem gada sākumā (%).	2. Pilsētas novērtējuma indekss, Rīga; 3. Privāto investīciju piesaiste PR – 4 mazāk attīstīto PR vidējais līmenis pret augstāk attīstīto PR; 4. Darba algas PR – 4 mazāk attīstīto PR vidējais līmenis pret augstāk attīstīto PR.
Rādītājs	Bāzes vērtība (gads)	Bāzes gads, 2024 2027 vērtība
TAI plānošanas reģions	Rīga 0.786 Vidzeme -0.724 Kurzeme -0.577 Zemgale -0.454 Latgale -0.838 (2010)	2017 2020 2024 2027 0.65 0.55 0.52 0.55 -0.70 -0.60 -0.50 47 -0.52 -0.48 -0.40 55 -0.42 -0.38 -0.28 -0.73 -0.62 -0.55
Reģionālā IKP uz 1 iedzīvotāju dispersija (%)	43.3 (2009)	2017 19.1 25 30
Rīgas plānošanas reģiona iedzīvotāju īpatsvars no visiem valsts iedzīvotājiem gada sākumā (%)	49.9 (2012)	2017 33.4 37 45
	Privāto investīciju piesaiste PR – 4 mazāk attīstīto PR vidējais līmenis pret augstāk attīstīto PR (%)	
	Darba algas PR – 4 mazāk attīstīto PR vidējais līmenis pret augstāk attīstīto PR (%)	
	2018 73.9 80 89.0	

Avots: Autoru veidots izmantojot VARAM 2019, CSP prognozes uz 2019. gada 1. janvāri, NAP 2027, PKC 2020.

Priekšlikumi

Priekšlikums (1). Mērķēta un pārdomāta valsts un Eiropas finanšu līdzekļu piesaistīšana plānošanas reģionos. Reģionālajā attīstībā izšķiroša loma ir uzņēmējdarbības videi reģionos, izrietoši nodarbinātības limeņa un labklājības pieaugumam ar pozitīvu ietekmi migrācijas samazinājumam Rīgas metropoles virzienā.

Priekšlikums (2). Mērķēta un atbalstoša privāto investīciju piesaiste plānošanas reģionos, ar mērķtiecīgu ieguldījumu veikšanu vērstu uz atbalstu darba vietām, mobilitātei un infrastruktūras attīstībai

Priekšlikums (3). Ieguldījumi cilvēkkapitālā veido galvenos priekšnosacījumus ekonomikas attīstībai un pakalpojumu pieejamībai nacionālās un reģionālās nozīmēs centros ar pozitīvu ietekmi cilvēkkapitāla saglabāšanai Latvijas reģionos.

Priekšlikums (4) izrietošs no (3) Sabalansēta un analitiskā izvērtēta valsts rīcībpolitika pašvaldības kapacitātes stiprināšanai ar ietekmi depopulācijas izraisīto izaicinājumu pārvarēšanā.

References

- Atkinson D. (2002) *Local Government, local Governance and Sustainable Development. Getting the Parameters Right*. Pieejams: [http://seg.fsu.edu/Library/Local_Government,%20_Local_Governance_and_Sustainable_Development_-_Local_Governance,%20_Local_Governance_and_Sustainable_Development_-_Entire_eBook.pdf](http://seg.fsu.edu/Library/Local_Government,%20_Local_Governance_and_Sustainable_Development_-_Local_Government,%20_Local_Governance_and_Sustainable_Development_-_Entire_eBook.pdf) (skat. 10.04.2021).
- Cormac W. (2012) Spatial planning and territorial governance: managing urban development in a rapid growth context. *Urban Research & Practice*, Vol. 5. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17535069.2012.656451> (skat. 10.04.2021).
- European Union. (2004./2005.) *ESPON 1.1.1. Potentials for polycentric development in Europe. Project report*. Luxembourg: ESPON. Pieejams: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/fr-1.1.1_revised-full_0.pdf (skat. 10.04.2021).
- Faludi A. (2005) Territorial cohesion: An unidentified political objective – Introduction to the special issue. *Town Planning Review*, Vol. 76, No. 1, pp. 1–5, 13. DOI: 10.3828/tpr.76.1.1
- Faludi A. (2006) From European spatial development to territorial cohesion policy. *Regional Studies*, Vol. 40, Issue 6, pp. 667. DOI: 10.1080/00343400600868937
- Keunhyun P., Reid E., Sadegh S., Dong-ah C., Shima H., Guang T. (2020) Guidelines for a Polycentric Region to Reduce Vehicle Use and Increase Walking and Transit Use. *Journal of the American Planning Association*, Vol. 86, Issue 2, pp. 236–249. DOI: 10.1080/01944363.2019.1692690

- Kramar H., Kadi J. (2013) Polycentric city networks in Central-Eastern Europe: Existing concepts and empirical findings. *Geographia Polonica*, Vol. 86, Issue 3, pp. 183–198. DOI: 10.7163/gpol.2013.18.
- Meijers E. (2008) Measuring Polycentricity and its Promises. *European Planning Studies*, Vol. 16, Issue 9, pp. 1313–1323. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654310802401805>
- Ministru kabinets. (2019) *Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai. Ministru kabineta rīkojums Nr. 210, Rīgā 2019. gada 7. maijā*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/306691-par-valdibas-ricibas-planu-deklaracijas-par-artura-krisjana-karina-vadita-ministru-kabineta-iecereo-darbibu-istenosanai> (skat. 10.04.2021). (In Latvian)
- OECD. (2018) *OECD Regions and Cities at a Glance*. Pieejams: <https://www.oecd.org/regional/LATVIA-Regions-and-Cities-2018.pdf> (skat. 10.04.2021).
- OECD. (2019) *OECD Economic Surveys Latvia*. Pieejams: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2019_f8c2f493-en (skat. 02.09.2022).
- Pārresoru koordinācijas centrs. (2013) *Politikas veidošanas rokasgrāmata*. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/pkc_rokasgramata_090316_web.pdf (skat. 10.04.2021). (In Latvian)
- Pārresoru koordinācijas centrs. (2022) *Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam īstenošanas gala (ex-post) novērtējums*. Pieejams: https://pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP_2014-2020_gala_novertejums.pdf (skat. 10.04.2021). (In Latvian)
- Rasmy M. (2021) Sustainable strategy to create multisector or unisector smart economic hubs. *Smart and Sustainable Built Environment*, Vol. 11, No. 3, pp. 692–716. DOI: <https://doi.org/10.1108/SASBE-06-2020-0084>
- Romei A., Meijeer E. (2006) *Developing organizing capacity in polycentric European regions, January 2006, 1 Developing organizing capacity in polycentric European regions. 10th UNECE Conference on Urban and Regional Research, May 22–23, 2006, Bratislava*. Pieejams: https://unece.org/fileadmin/DAM/hlm/prgm/urbanenvperf/conference/tenth_bratislava/documents/topic2.04.romein.meijers.pdf (skat. 10.04.2021).
- Saeima. (2002) *Reģionālās attīstības likums. LR likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/61002-regionalas-attistibas-likums> (skat. 10.04.2021). (In Latvian)
- Saeima. (2005) *Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā. Saeimas paziņojums Par konceptuālā dokumenta apstiprināšanu. Paziņojums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/217923-par-konceptuala-dokumenta-apstiprinasanu> (skat. 10.04.2021). (In Latvian)
- Saeima. (2009) *Attīstības plānošanas likums. LR likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/175748-attistibas-planosanas-sistemas-likums> (skat. 10.04.2021). (In Latvian)

- Saeima. (2010) *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2030. gadam*. Pieejams: <https://www.pkc.gov.lv/lv/valsts-attistibas-planosana/latvijas-ilgtspējīgas-attistibas-stratēģija> (skat. 10.04.2021). (In Latvian)
- Saeima. (2011) *Teritorijas attīstības plānošanas likums. LR likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/238807-teritorijas-attistibas-planosanas-likums> (skat. 10.04.2021). (In Latvian)
- Saeima. (2012) *Par Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2014.–2020. gadam. Paziņojums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253919-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-2014-2020-gadam> (skat. 10.04.2021). (In Latvian)
- Saeima. (2020) *Par Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2021.–2027. gadam (NAP2027). Paziņojums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/315879-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-20212027-gadam-nap2027> (skat. 10.04.2021). (In Latvian)
- Valsts reģionālās attīstības aģentūra (VRAA). (2007–2008) *Pētījums “Latvijas pilsētu sociāli ekonomiskās attīstības tendences.”* Rīga. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/RAPLM_Petij_Latv_pilsetu_soc_ekon_att_tendenc.pdf (skat. 02.09.2022). (In Latvian)

Strategic planning of polycentrism: Place and role in regional development

Summary

The spatial development perspective marks a stable and integrated view of polycentricity in the development of the country, in accordance with the growth potential and needs of the territory at the national, regional and local levels of government. Development centres as a potential for regional development and an important factor for the promotion of competitiveness are included in the planning documents of the national level of development of the State of Latvia, with succession in sectoral policy planning documents. Using monographic and logical analysis, synthesis methods, the author performed a comparative analysis of the succession, coherence and demarcation of the territorial perspective of polycentricity between the hierarchically highest medium-term (7-year) spatial development planning documents of two periods in Latvia – the National Development Plan (NAP) 2020 and in succession to the NDP 2027. The author justifies the interconnection of policy planning documents with assumptions for the hypothesis that the lack of implementation of the regional development policy of Latvia is the uncoordinated formation of sectoral policies and incoherence with the national level development planning. As a result of the author’s analytical indexation, phenomenological analysis and synthesis, critical analytical material has been provided as a result of the author’s analytical indexation, phenomenological analysis and synthesis of summarizing tables, diagrams and expert opinions. in the form of visualization of information.

Key words: polycentrism, development planning in Latvia, regional policy.

Стратегическое планирование полицентризма: Место и роль в региональном развитии

Резюме

Перспектива пространственного развития знаменует собой устойчивый и комплексный взгляд на полицентричность в развитии страны, в соответствии с потенциалом роста и потребностями территории на национальном, региональном и местном уровнях управления. Центры развития как потенциал регионального развития и важный фактор повышения конкурентоспособности включены в документы по планированию национального уровня развития Латвийского государства с преемственностью в документах по планированию секторальной политики. Используя монографический и логический анализ, методы синтеза, автор провел сравнительный анализ преемственности, согласованности и демаркации территориальной перспективы полицентричности между иерархически высшими среднесрочными (7-летними) документами планирования развития двух периодов в Латвии – Национальным планом развития (НПР) 2020 года и НПР 2027 года. Автор обосновывает взаимосвязь документов планирования политики с допущениями гипотезы о том, что нереализация политики регионального развития Латвии является несогласованным формированием отраслевой политики и несогласованностью с планированием развития на национальном уровне. В результате аналитической индексации, феноменологического анализа и синтеза автором предоставлен критический аналитический материал в виде визуализации информации.

Ключевые слова: полицентризм, планирование развития в Латвии, региональная политика.

Summary

Development of regional potential and reduction of economic disparities – by strengthening competitiveness, ensuring solutions for the development of the environmental, social and economic sphere corresponding to the specific nature of territories is the main objective of the Regional Policy of the State of Latvia, outlining three main principles of regional policy: territorial approach in the provision of support, thematic concentration and application of smart principles in development planning (Cabinet of Ministers 2019).

According to the 2019 statistics of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD 2019), Latvia is the third country in the European Union where too large regional differences and disproportions in territorial development indicators are observed. In the Riga Planning Region, the gross domestic product (hereinafter – GDP) per capita in 2016 amounted to EUR 17 213, which is 135% of the average GDP per capita in the country (EUR 12 760). In Kurzeme, GDP per capita is 74% of the average GDP per capita in the country,

in Vidzeme 66%, in Zemgale 63%, and in Latgale 51%. Latvia is one of the 34 OECD countries with an increase in the share of population in urban regions of more than 3% during the period from 2000 to 2017, at the same time noting that in all OECD countries the number of population in rural areas has decreased over a period of 17 years (OECD 2018). The Central Statistical Data (CSB 2019) on the share of population in the regions of Latvia in 2018 also confirm the fact of regional differences and economic benefits of the metropolis – at the beginning of the year 52% of the population of Latvia lived in the Riga Planning Region, in other regions in the range from 9–14% (CSP 2019). Indicators characterising the social sector of Latvia contribute to the risk for sustainable development of regions – the number of population of labour force age in the period from 2000 to 2019 has decreased by 20% (OECD 2019) with the highest reduction in Latgale region – by 32.5%, second place Vidzeme region with 25.5% population reduction, forming a positive correlation between population reduction and emigration and GDP factor (OECD 2019).

A total of 33 of the NDP2020 (Saeima 2012) targets have been achieved, representing just over a third, while for a further 14 targets the deviation is not significant, although they have not been achieved. However, less than half, or 40, of the targets out of a total of 87, have failed to achieve (PKC 2021). Developments have been stagnant for 25 targets, but unfortunately they have been negative for 11 targets and the situation has even worsened.

An assessment of the overall success of the implementation of the NDP2020 (Saeima 2012) shows that the implementation of the plan has not been sufficiently successful and has only fully achieved just over a third of the objectives set, and is therefore included in the NDP2027 (Saeima 2020) to further improve in these areas. According to the MEPRD calculations, at the current rate of economic development, it would take 50 years to achieve regional differences in the amount of 75% of the average GDP of Latvia, reaching EUR 7 994 million the increase in euro GDP in the planning regions (PKC 2021). A paradigm shift in the context of balanced regional development can be observed in the content of the Operational Programme for Latvia for 2021–2027 (Saeima 2020), introducing a unified approach in territorial planning with the concept of “*Functional urban area*” in spatial planning with the framework of the NDP 2027. Based on the result of Latvia’s performance, the author concludes that the analytical data of Latvia’s regions show that reducing disparities is a long-term challenge of state policy and regional governance with targeted and justified strategic investment support in improving balanced “polycentric” economic, social and environmental growth of the region.

Резюме

Развитие регионального потенциала и сокращение экономических диспропорций — путем усиления конкурентоспособности, обеспечения решений для развития экологической, социальной и экономической сферы, соответствующих специфике территорий, является основной целью Региональной политики Латвийского государства, определяющей три основных принципа региональной политики: территориальный подход в оказании поддержки, тематическая концентрация и применение умных принципов в планировании развития (Кабинет министров 2019).

Согласно статистике Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР 2019) за 2019 год, Латвия является третьей страной в Европейском союзе, где наблюдаются слишком большие региональные различия и диспропорции в показателях территориального развития. В Рижском плановом регионе валовой внутренний продукт (далее — ВВП) на душу населения в 2016 году составил 17 213 евро, что составляет 135% от среднего ВВП на душу населения в стране (12 760 евро). В Курземе ВВП на душу населения составляет 74% от среднего ВВП на душу населения в стране, в Видземе 66%, в Земгале 63%, в Латгалии 51%. Латвия является одной из 34 стран ОЭСР с увеличением доли населения в городских регионах более чем на 3% в период с 2000 по 2017 год, в то же время отмечая, что во всех странах ОЭСР численность населения в сельских районах сократилась за период в 17 лет (ОЭСР 2018). Центральные статистические данные (ЦСУ 2019) о доле населения в регионах Латвии в 2018 году также подтверждают факт региональных различий и экономических выгод мегаполиса — в начале года 52% населения Латвии проживало в Рижском плановом крае, в других регионах в диапазоне от 9–14% (ОЭСР 2019)

Показатели, характеризующие социальный сектор Латвии, способствуют риску для устойчивого развития регионов — численность населения трудоспособного возраста в период с 2000 по 2019 год снизилась на 20%, при самом высоком сокращении в Латгальском регионе — на 32,5%, на втором месте видземский регион с сокращением населения на 25,5%, формируя положительную корреляцию между сокращением населения и эмиграцией и фактором ВВП.

В общей сложности было достигнуто 33 из целей NDP2020 (Сейм 2012) что составляет чуть более трети, в то время как для еще 14 целей отклонение не является значительным, хотя они не были достигнуты. Однако менее половины, или 40, из 87 целей не удалось достичь (Центр координации ресурсов 2021). События были застойными для 25 целей, но, к сожалению, они были отрицательными для 11 целей, и ситуация даже ухудшилась. Оценка общего успеха реализации НПР 2020 показывает, что реализация плана не была достаточно успешной и полностью достигла лишь чуть более трети поставленных целей, и поэтому включена в НПР2027 (Сейм 2020) для дальнейшего улучшения в этих областях. По расчетам, при нынешних темпах

экономического развития потребуется 50 лет, чтобы достичь региональных различий в размере 75% от среднего ВВП Латвии, достигнув 7 994 миллиона евро. увеличение ВВП в евро в плановых регионах (Центр координации ресурсов 2021).

Сдвиг парадигмы в контексте сбалансированного регионального развития можно наблюдать в содержании Оперативной программы для Латвии на 2021–2027 годы (Сейм 2020), внедряя единый подход в территориальном планировании с концепцией «*Функциональная городская территория*» в пространственном планировании в рамках НПР 2027. Основываясь на результатах деятельности Латвии, автор приходит к выводу, что аналитические данные регионов Латвии показывают, что сокращение неравенства является долгосрочной задачей государственной политики и регионального управления с целенаправленной и обоснованной стратегической инвестиционной поддержкой в улучшении сбалансированного «полицентричного» экономического, социального и экологического роста региона.

*Viktorija Šipilova, Vladimirs Meņšikovs,
Juris Baltgailis (Latvija)*

INSTITUCIONĀLĀS VIDES ĪPATNĪBAS BANKU STABILITĀTES KONTEKSTĀ: PĒTĪJUMU APSKATS

Banku institucionālā vide ir nozīmīga to stabilitātei. Šī raksta mērķis ir veikt pētījumu apskatu un piedāvāt sistematizētu zināšanu kopu par banku institucionālās vides īpatnībām banku stabilitātes kontekstā, ņemot vērā starpdisciplināru skatu gan uz autoru iepriekš veiktajiem pētījumiem, gan uz nākotnes pētījumu perspektīvām, kuras parādās zinātniskajā telpā. Rakstā tiek pielietota monogrāfiskā metode. Raksta rezultāti var būt noderīgi zinātniekiem, ekonomikas un socioloģijas programmās studējošiem finanšu jautājumiem veltītajos priekšmetos. Pētījumu rezultāti par banku institucionālās vides nozīmi banku stabilitātei parāda, ka jāņem vērā noteikta laika posma ekonomiskās un politiskās iezīmes, jāorganizē vērtēšana saskaņā ar precīzi noteikto faktoru kopu, kuru attīstībai un maiņai jāseko līdzī. Pēdējā laika aktuālās tendences demonstrē, ka banku institucionālā vide tiek ietekmēta ar jaunajām prasībām banku uzraudzībai, jaunāko tehnoloģiju ieviešanu, ilgtspējīga finanšu sektora attīstību. Aizvien liela interese par banku sektoru veiktajos pētījumos tiek veltīta cilvēkkapitālam, kuram ir liela nozīme gan ilgtspējīgu mērķu sasniegšanā, gan banku sektora modeļa izmaiņās. Piedāvātais zināšanu apkopojums demonstrē uz doto brīdi aktuālus virzienus banku institucionālās vides izpētē.

Atslēgas vārdi: ilgtspējīgs finanšu sektors, banku stabilitāte, banku institucionālās vides kvalitāte, banku institucionālās vides faktori, banku institucionālās vides periodizācija, starpdisciplinārā pieeja.

Ievads

Zinātnisko rakstu izstrādes rezultātā rodas jaunas atziņas, kuras veicina zināšanu uzkrāšanu un apkārtējas vides izmaiņu atspoguļošanu tajās. Secīga noteikta objekta izpēte ļauj daudzpusīgi veikt analīzi un secināt par kopsakarībām, ka arī ieraudzīt noteikta objekta izmaiņas laikā. Analīzes paplašināšana ar ietekmējošiem faktoriem parāda pētāmā objekta vietu kopējā zināšanu sistēmā. Piemēram, ņemot vērā finanšu sistēmas ciklisko dabu, ekonomikas aģentiem var rasties jautājums par banku institucionālās vides nozīmi.

Mūsdienu izpratne par banku institucionālo vidi prasa starpdisciplināru pieeju, kas aptver ekonomiskus, socioloģiskus, tehnoloģiskus

un vides jautājumus. Banku stabilitāte šobrīd saskaras ne tikai ar tradicionālajiem ietekmējošiem faktoriem (t.i., ekonomiskas un finanšu dabas faktori), bet arī ar jauniem, kā piemēram, klimata pārmaiņas un nefinanšu dabas krīzes. Saskaņā ar Starptautiskā valūtas fonda datiem, finansiālās stabilitātes riski pasaulē ir palielinājušies un uzmanība ir jāvelta augstai inflācijai, klimata pārmaiņu ietekmes mazināšanas finansēšanai, investīciju veicināšanai (International Monetary Fund 2022).

Iepriekš veikto pētījumu rezultāti parāda, ka institucionālā vide ietekmē uzņēmumu uzvedību visos saimnieciskās darbības sektoros (piem., Korsakiene et al. 2015). Finanšu sektorā, zinātnieki saista tās kvalitāti arī ar banku stabilitāti (piem., Hou, Wang 2016).

Piedaloties zinātniskās domas veicināšanā par banku institucionālās vides un banku stabilitātes kopsakarībām, raksta autori ir izstrādājuši virkni zinātnisko rakstu (Baltgailis et al. 2018; Menshikov et al. 2019; Menshikov et al. 2020; Šipilova et al. 2020; Šipilova et al. 2022). Secīga zinātnisko rakstu izstrāde ir veltīta jautājumam – kādi banku institucionālās vides faktori ir nozīmīgi banku stabilitātei? Rakstu izstrādes gaitā uzmanība tiek veltīta banku institucionālās vides periodizācijai – uz Latvijas piemēra demonstrējot, kā banku institucionālā vide mainās zīmīgu notikumu ietekmē (piem., ekonomikas sistēmas maiņa, ekonomikas ciklu maiņa, pievienošanās starptautiskajām savienībām un organizācijām) (Baltgailis et al. 2018); banku institucionālās vides faktoriem – piedāvājot starpdisciplināras dabas faktoros (Menshikov et al. 2019); finanšu tehnoloģijām – raksturojot to vietu banku institucionālās vides ietvaros (Šipilova et al. 2020); finanšu sektora ilgtspējībai – nosakot jaunus akcentus banku institucionālās vides faktoriem klimata pārmaiņu un klimata risku ietekmē (Šipilova et al. 2022). Meklējot atbildi uz jautājumu par institucionālās vides faktoru nozīmi banku stabilitātei, autori pievērta uzmanību institucionālās vides faktoru noteikšanai, periodizācijai un izmaiņām tehnoloģiju un klimata ietekmē.

Banku institucionālo vidi ietekmējošo faktoru loks mainās līdz ar izmaiņām globālajā ekonomikā, tehnoloģijās, sabiedrības labklājībā un drošībā, klimatā (piem., Kakhkharov, Bianchi 2022; Latvijas Banka 2023; European Commission n/d; Yuan et al. 2023; Bhaskar et al. 2022; Maja, Letaba 2022; Dikau, Volz 2021 u.c.). Jaunākās tendences pētījumos pievērš uzmanību starpdisciplināriem faktoriem, kuri liek bankām vērtēt to stabilitāti.

Šī raksta mērķis ir veikt pētījumu apskatu un piedāvāt sistematizētu zināšanu kopu par banku institucionālās vides īpatnībām banku stabili-

tātes kontekstā, ņemot vērā starpdisciplināru skatu gan uz autoru iepriekš veiktajiem pētījumiem, gan uz nākotnes pētījumu perspektīvām, kuras parādās zinātniskajā telpā. Raksta rezultāti var būt noderīgi zinātniekiem, ekonomikas un socioloģijas programmās studējošiem finanšu jautājumiem veltītajos priekšmetos.

Raksts sastāv no četrām nodaļām. Otrajā nodaļā autori sniedz ieskatu uz saviem iepriekš veiktajiem pētījumiem. Trešajā nodaļā autori piedāvā ieskatu uz pētījumu virzieniem, kuri turpinās ietekmēt banku institucionālo vidi nākotnē. Ceturtajā nodaļā tiek piedāvāti secinājumi. Raksta jauninājums ir saistīts ar kompleksu skatu uz banku institucionālās vides izpēti to stabilitātes kontekstā.

Banku institucionālās vides faktori: ieskats pētījumu rezultātos

Laika posmā no 2018. gada līdz 2022. gadam raksta autori ir izstrādājuši piecas zinātniskās publikācijas, kuru rezultātā iespējams noteikt un raksturot banku institucionālās vides faktorus, ņemot vērā banku stabilitātes aspektu. Šī raksta nodaļa piedāvā ieskatu galvenajās atziņās.

Institucionālās pieejas ietvaros, banku sistēma tiek saprasta kā ekonomikas institūts, kas pilda noteiktas funkcijas, tādējādi nodrošinot ekonomikas un sabiedrības veiksmīgu funkcionēšanu (Menshikov et al. 2019). Loģiski, ka šis institūts nedarbojas atrauti no kopējās ekonomiskās sistēmas un tiek ietekmēts gan no iekšējo, gan ārējo faktoru puses. Ietekmējošo faktoru izvēlei jābalstās uz starpdisciplināro izpratni par banku lomu mūsdienu ekonomikā. Minēto faktoru nozīme ir atkarīga arī no noteikta ekonomiskās un politiskās attīstības laika posma. Veicot attīstības periodizāciju, iespējams noteikt zīmīgus notikumus, kuru rezultātā notiek izmaiņas. Tātad, institucionālās vides periodizācija ir nozīmīga visaptverošai un korektai banku institucionālās vides analīzes rezultātu izpratnei.

Raksta autori veica pētījumu par banku institucionālās vides attīstību uz Latvijas piemēra (Baltgailis et al. 2018). Apskatāmais laika posms aptvēra divdesmit sešus gadus un ļāva demonstrēt, kādi notikumi var būt izmaiņas veicinošie. Veicot notikumu periodizāciju, autori izdalīja sekojošus – ekonomiskās sistēmas maiņa; finanšu krīzes, kuras var būt izraisītas gan ar banku iekšējām nepilnībām, gan ar notiekošo pasaules finanšu tirgos; pievienošanās starptautiskajām savienībām un organizācijām (Baltgailis et al. 2018). Izmaiņas, kuras var notikt banku institu-

cionālās vides ietvaros minēto notikumu iespaidā ir saistītas ar likumdošanas pilnveidošanu, uzraugošo institūciju attīstību, starptautiskajā praksē pieņemto normu un prasību ieviešanu, transakciju izmaksu samazināšanu (Baltgailis et al. 2018).

Banku stabilitāti veicinošās institucionālās vides attīstība (piem., arī minēto procesu izpēte (Baltgailis et al. 2018)) ir jābalsta uz konkrētiem faktoriem. Savos iepriekšējos pētījumos autori ir piedāvājuši banku institucionālās vides starpdisciplināra rakstura faktoros – ārējā ekonomiskā konjunktūra, iekšējā politiskā konjunktūra, tehnoloģiskā konjunktūra, sociāli-humanitārā konjunktūra, ekonomiskās un tiesiskās debitoru un kreditoru pozīcijas, banku darbības analīzes un monitoringa kvalitāte (Menshikov et al. 2019; Menshikov et al. 2020).

Mūsdienās ekonomiskie procesi tiek skaidroti ne tikai no ekonomiskā izdevīguma puses, bet arī no apkārtējās vides saglabāšanas puses, attīstot ilgtspējības konceptu finanšu sektora ietvaros (Lamperti et al. 2021). Savā vēlākajā rakstā autori ir paplašinājuši un papildinājuši banku institucionālās vides faktoros, ņemot vērā klimata pārmaiņas un klimata riskus (Špilova et al. 2022). Līdz ar to, banku institucionālās vides faktori varētu izskatīties sekojoši – ārējā un iekšējā ekonomiskā konjunktūra, ārējā un iekšējā politiskā konjunktūra, tehnoloģiskā konjunktūra, sociāli-humanitārā konjunktūra, ekonomiskās un tiesiskās debitoru un kreditoru pozīcijas, banku darbības analīzes un monitoringa kvalitāte, normatīvais regulējums klimata pārmaiņu jomā, sociālā korporatīvā atbildība klimata pārmaiņu jomā, tehnoloģiskie finanšu instrumenti apkārtējās vides problēmu risināšanai (Špilova et al. 2022).

Jāatzīmē, ka piedāvātais banku institucionālās vides faktoru saraksts (Menshikov et al. 2019; Špilova et al. 2022) ir zinātniski pamatots un var kalpot par pamatu salīdzinošo pētījumu veikšanai gan teorētiski, gan empīriski. Autori tādus arī veica, pētot banku institucionālās vides faktoru sakarību ar banku stabilitāti pasaulēs valstīs, diferencējot tās atkarībā no to banku stabilitātes līmeņa (Menshikov et al. 2019; Menshikov et al. 2020). Autori secina, ka banku stabilitātes līmenis var noteikt sakarības ciešumu ar institucionālās vides faktoriem (Menshikov et al. 2019). Tas veicina izpratni, ka institucionālās vides faktori ir nozīmīgi banku stabilitātes nodrošināšanai. Autori secina, ka pie kopējām institucionālās vides iezīmēm, kuras parādās valstīs neatkarīgi no to banku stabilitātes līmeņa, saskaņā ar pētījuma rezultātiem var pieskaitīt banku analīzes un monitoringa kvalitāti, debitoru un kreditoru ekonomisko un tiesisko stāvokli.

Atšķirīgas iezīmes izpaužas valstīs ar augstāku banku stabilitātes līmeni caur tehnoloģisko konjunktūru un sociāli-humanitāro konjunktūru (Menshikov et al. 2019).

Jāatzīmē, ka zinātniskajā literatūrā reti ir sastopami darbi, kuru pamatā būtu kompleksa un vienlaicīga visu ietekmējošo faktoru analīze.

Fokusējot uzmanību uz ilgtspējīgu finanšu sektoru, pētījumu rezultāti parāda, ka banku stabilitāte, tiek negatīvi ietekmēta ar klimata pārmaiņām un klimata riskiem (piem., Caby et al. 2020). Zinātnieki norāda, ka banku iesaiste klimata pārmaiņu mazināšanā un to negatīvo seku novēršanā ir iespējama caur banku iesaistīšanos (piem., Clark et al. 2018), piedāvājot oglekļa neitrālu kredītu politiku (piem., Umar et al. 2021). Šajā kontekstā autori ir analizējuši institucionālās vides faktorus klimata pārmaiņu un klimata risku ietekmē (Špilova et al. 2022). Veicot literatūras analīzi (Špilova et al. 2022), autori secina, ka ilgtspējīga pieeja finanšu sektora attīstībai prasa no bankām pielāgošanos jaunajām tendencēm un prasībām. Galvenās no tām ir saistītas ar pārmaiņām klientu novērtēšanā, jaunajām regulējošām prasībām, pieaugošo sabiedrības spiedienu iesaistīties brīvprātīgajās ilgtspējīgu finanšu sektoru veicinošajās aktivitātēs, resursu pārdali starp ekonomikas sektoriem, tehnoloģiju lomas palielināšanos tieši vides jautājumu finansiālajā risināšanā.

Finanšu tehnoloģiju nozīme banku darbībā zinātniskajā literatūrā tiek saistīta ar divām izpratnēm. Viena no tām ir attiecināma uz inovatīvo procesu, bet cita uz finanšu tirgus dalībnieku (piem., Cheng, Qu 2020). Savā pētījumā (Špilova et al. 2020; Menshikov et al. 2021) autori pievērta uzmanību finanšu tehnoloģijām kā tirgus dalībniekam ar plaši zināmu apzīmējumu *Fintech*. Autoru izvēle ir pamatota ar *Fintech* plašu iesaisti finanšu tirgus un banku sektorā. Saskaņā ar autoru veikto pētījumu bankas un *Fintech* var būt gan par konkurentiem, gan par sadarbības partneriem. Ilgtspējības veicināšanas kontekstā zinātnieki norāda, ka *Fintech* iesaiste varētu būt pozitīva (Sreenu et al. 2022; Baltgailis, Simakhova 2022). Analīzes rezultātā tiek piedāvāta strukturēta pieeja finanšu tehnoloģiju vietas izpratnei banku institucionālajā vidē – tās var tikt iekļautas tehnoloģiskajā konjunktūrā, vērtējot to ietekmi uz bankām, mijiedarbību ar bankām, kā arī integrāciju banku darbībā (Špilova et al. 2020). Autori parāda, ka *Fintech* ir ne tikai finanšu tirgus dalībnieks, bet arī banku institucionālās vides sastāvdaļa. Zinātniskajos darbos pielietotās pieejas finanšu tehnoloģiju novērtēšanai arī uzsver to starpdisciplināro dabu (Špilova et al. 2020).

Pētījumu gaitā gūtas atziņas par banku institucionālās vides nozīmi banku stabilitātei parāda, ka jāņem vērā noteikta laika posma ekonomiskās un politiskās iezīmes, jāorganizē vērtēšana saskaņā ar precīzi noteikto faktoru kopu, kuru attīstībai un maiņai jāseko līdzi. Finanšu tehnoloģiju attīstība un klimata pārmaiņas ir spilgtākās mūsdienu banku darbību un to stabilitāti caur institucionālo vidi ietekmējošas tendences, kuras tika apskatītas autoru iepriekš veiktajos pētījumos. Šīs tendences var tikt vērtētas banku institucionālās vides faktoru kopas ietvaros.

Aktuālās tendences banku institucionālās vides izpētē

Banku institucionālā vide un to ietekmējošie faktori nav statistiski un mainās laika gaitā. Šī raksta nodaļa parāda, kādas tendences ietekmēs banku institucionālās vides faktoros nākotnes pētījumos.

Jaunāko tehnoloģiju veiksmīga apgūšana un ieviešana savā ikdienas darbībā, konkurētspējas saglabāšana salīdzinājumā ar jauniem finanšu tirgus dalībniekiem un nefinanšu dabas krīzes ir mūsdienu banku dienas kārtībā. Augstāk minētais ietekmē arī banku institucionālās vides iezīmes, savā ziņā arī mainot tās faktoru sastāvu un to ietekmi.

Minot atsevišķus piemērus par pēdējā laika aktualitātēm, kuras ietekmē arī banku sektora darbību, iespējams atzīmēt tādas atslēgas vārdus kā covid-19 pandēmija (piem., Kakhkharov, Bianchi 2022), starptautiskās sankcijas (piem., Latvijas Banka 2023; European Commission n/d), *Fintech* (piem., Yuan et al. 2023), digitālā valūta (*digital currency*) (piem., Bhaskar et al. 2022), Lielie dati (*big data*) (piem., Maja, Letaba 2022), zaļās finanses (*green finances*) (piem., Dikau, Volz 2021; Lamperti et al. 2021).

Minēto atslēgas vārdu būtību iespējams attiecināt uz trim virzieniem, kuri ietekmē banku institucionālo vidi – jaunas prasības banku uzraudzībai, ieskaitot banku gan iekšējo, gan ārējo vidi (piem., covid-19 pandēmija un no tās izrietošie ierobežojumi, starptautiskās sankcijas), jaunāko tehnoloģiju ieviešana (*Fintech*, *digital currency*, *big data*), ilgtspējīgas prakses ieviešana ikdienas darbībā (*sustainable financial sector*).

Jāatzīmē, ka neskatoties uz jaunāko tehnoloģiju radītajām iespējām un prasībām, zinātnieki joprojām akcentē cilvēkkapitāla (*human capital*) lomu ilgtspējīga finanšu sektora attīstībā (piem., Ngo et al. 2022; Jabeen et al. 2023). Tas, savukārt, pievērš uzmanību izglītībai.

Finanšu sektoram veltītajos pētījumos pievērš uzmanību cilvēkkapitālam un izdevumiem uz izglītību, akcentējot to centrālo lomu (piem., Ngo et al. 2022). Šādu interesi iespējams pamatot gan ar ilgtspējīgas

attīstības mērķiem (United Nations Development Programme 2023), gan ar jaunu bankas sektora modeli (Campanella et al. 2023).

Tradicionālais banku sektora modelis tiek nomainīts ar jaunu digitāli pārveidotu modeli, kurā dominē informācijas tehnoloģijas, datu pārvaldība un augsti specializēts cilvēkkapitāls (Campanella et al. 2023). Tas, savukārt, prasa investīcijas cilvēkkapitālā (Campanella et al. 2023).

Pie līdzīgiem secinājumiem nonāk arī zinātnieki, kuri koncentrē uzmanību uz ilgtspējīgu attīstību. Ngo et al. (2022) raksta, ka ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšana palīdz stiprināt finanšu attīstību. Lai attīstītu zaļo kursu ekonomikā, uzmanība jāfokusē uz izglītību un cilvēkkapitālu, īpaši mazāk attīstītajās valstīs (Ngo et al. 2022).

Attiecībā uz zaļās ekonomikas veicināšanu, zinātnieki atzīmē, ka cilvēkkapitāls nosaka arī uzņēmumu iespējas veikt savas ideālas finansiālās izvēles, iegādājoties videi draudzīgas iekārtas un inovatīvas tehnoloģijas (Jabeen et al. 2023).

Finanšu sektors veic ieguldījums pētniecībā un attīstībā, tādējādi attīstot cilvēkkapitālu un veicinot videi draudzīgu tehnoloģiju radīšanu (Jabeen et al. 2023). Finanšu un cilvēkkapitāla mijiedarbības izpēte ilgtspējas kontekstā ļauj zinātniekiem norādīt, ka var būt gadījumi, kad finanšu padziļināšana pastiprina ekoloģiskās pēdas nospiedumu, savukārt, cilvēkkapitāla veidošana to samazina (Jabeen et al. 2023).

Secinājumi

Jaunas atziņas par banku institucionālās vides nozīmi banku stabilitātei parāda, ka jāņem vērā noteikta laika posma ekonomiskās un politiskās iezīmes, jāorganizē vērtēšana saskaņā ar precīzi noteikto faktoru kopu, kuru attīstībai un maiņai jāseko līdzi.

Aktuālās tendences finanšu sektorā ļauj norādīt, ka banku institucionālā vide tiek ietekmēta ar jaunām prasībām banku uzraudzībai ieskaitot banku gan iekšējo, gan ārējo vidi (piem., covid-19 pandēmija un no tās izrietošie ierobežojumi, starptautiskās sankcijas), jaunāko tehnoloģiju ieviešanu (*Fintech, digital currency, big data*), ilgtspējīgas prakses ieviešanu ikdienas darbībā (*sustainable financial sector*).

Aizvien liela interese pētījumos par finanšu sektoru tiek pievērsta cilvēkkapitālam. Tas ir saistīts gan ar ilgtspējīgas attīstības mērķiem, gan ar jaunu bankas sektora modeli. Zinātnieki norāda, ka cilvēkkapitāla attīstība veicina ilgtspējīgu finanšu sektoru.

References

- Baltgailis J., Menshikov V., Špilova V. (2018) Institucionālās vides attīstība un banku stabilitāte Latvijā. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis = Social Sciences Bulletin*, Vol. 27, No. 2, pp. 61–72. (In Latvian)
- Baltgailis J., Simakhova A. (2022) The technological innovations of fintech companies to ensure the stability of the financial system in pandemic times. *Marketing and Marketing of Innovations*, Vol. 2, pp. 55–65. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2022.2-05>
- Bhaskar R., Hunjra A. I., Bansal S., Pandey D.K. (2022) Central Bank Digital Currencies: Agendas for future research. *Research in International Business and Finance*, Vol. 62, Article number 101737. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2022.101737>
- Caby J., Ziane Y., Lamarque E. (2020) The determinants of voluntary climate change disclosure commitment and quality in the banking industry. *Technological Forecasting & Social Change*, Vol. 161, Article number 120282. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120282>
- Campanella F., Serino L., Battisti E., Giakoumelou A., Karasamani I. (2023) FinTech in the financial system: Towards a capital-intensive and high competence human capital reality? *Journal of Business Research*, Vol. 155, Article number 113376. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.113376>
- Cheng M., Qu Y. (2020) Does bank FinTech reduce credit risk? Evidence from China. *Pacific-Basin Finance Journal*, Vol. 63, 101398. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2020.101398>
- Clark R., Reed J., Sunderland T. (2018) Bridging funding gaps for climate and sustainable development: Pitfalls, progress and potential of private finance. *Land Use Policy*, Vol. 71, pp. 335–346. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.12.013>
- Dikau S., Volz U. (2021) Central bank mandates, sustainability objectives and the promotion of green finance. *Ecological Economics*, Vol. 184, 107022, pp. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107022>
- European Commission. (n/d) *Finance. Sanctions (restrictive measures)*. Pieejams: https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures_en (skat. 06.02.2023).
- Hou X., Wang Q. (2016) Institutional quality, banking marketization, and bank stability: Evidence from China. *Economic Systems*, Vol. 40, pp. 539–551. Pieejams: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecosys.2016.01.003>
- International Monetary Fund. (2022) *Global financial stability risks have increased amid a series of cascading shocks*. Pieejams: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2022/10/11/global-financial-stability-report-october-2022> (skat. 06.02.2023).
- Jabeen G., Ahmad M., Zhang Q. (2023) Combined role of economic openness, financial deepening, biological capacity, and human capital in achieving

- ecological sustainability. *Ecological Informatics*, Vol. 73, Article number 101932. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.ecoinf.2022.101932>
- Kakhkharov J., Bianchi R.J. (2022) COVID-19 and policy responses: Early evidence in banks and FinTech stocks. *Pacific-Basin Finance Journal*, Vol. 74, Article number 101815. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2022.101815>
- Korsakiene R., Diskiene D., Smaliukiene R. (2015) Institutional theory perspective and internationalization of firms. How institutional context influences internationalization of SMES? *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, Vol. 2, No. 3, pp. 142–153. Pieejams: [https://doi.org/10.9770/jesi.2014.2.3\(3\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2014.2.3(3))
- Lamperti F., Bosetti V., Roventini A., Tavoni M., Treibich T. (2021) Three green financial policies to address climate risks. *Journal of Financial Stability*, Vol. 54, Article number 100875. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2021.100875>
- Latvijas Banka. (2023) *Latvijas Banka noteikusi finanšu tirgus uzraudzības prioritātes, apstiprināts un publiskots 2023. gada pārbauzu plāns*. Pieejams: <https://bank.lv/aktualitates-banklv/zinas-un-raksti/latvijas-bankas-informacija-presei/16351-latvijas-banka-noteikusi-finansu-tirgus-uzraudzibas-prioritates-apstiprinats-un-publiskots-2023-gada-parbauzu-plans> (skat. 06.02.2023). (In Latvian)
- Maja M.M., Letaba P. (2022) Towards a data-driven technology roadmap for the bank of the future: Exploring big data analytics to support technology roadmapping. *Social Sciences & Humanities Open*, Vol. 6, Article number 100270. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2022.100270>
- Menshikov V., Šipilova V., Baltgailis J., Bedianashvili G. (2021) Financial Technologies within Institutional Environment of Banks: Considerations and Characteristics. *8th International Scientific Conference on “Regional Development”, Socio-Economic Effects of the Covid-19 Pandemic in a Regional Perspective”, 21 May 2021, Torun, Poland*.
- Menshikov V., Šipilova V., Baltgailis J. (2020) Stabil'nost' bankov i institutsional'naia sreda (teoreticheskie aspekty). [Soundness of banks and institutional environment (theoretical aspects)]. Meņšikovs, V. (red.). *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums “Starptautiskās zinātniskās konferences “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2019” materiāli”, Socioloģijas aktualitātes*, lpp. 96–108. (In Russian)
- Menshikov V., Šipilova V., Baltgailis J. (2019) Factors of institutional environment encouraging the soundness of banks: Their selection and analysis in the world countries. *Socialo Zinatnu Vestnesis = Social Sciences Bulletin*, Vol. 29, No. 2, pp. 7–23. DOI: [https://doi.org/10.9770/szv.2019.2\(1\)](https://doi.org/10.9770/szv.2019.2(1))
- Ngo T., Trinh H.H., Ullah D. (2022) Examining the bidirectional nexus between financial development and green growth: International evidence through the roles of human capital and education expenditure. *Resources Policy*,

- Vol. 79, Article number 102964. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102964>
- Sreenu D. (2022) Impact of fintech and green finance on environmental quality protection in India: by applying the semi-parametric difference-in-differences (SDID). *Renewable Energy*, Vol. 193, pp. 913–919. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.renene.2022.05.020>
- Šipilova V., Menshikov V., Baltgailis J. (2020) The place of financial technologies within institutional environment of banks and their evaluation. *Socialo Zinatnu Vestnesis = Social Sciences Bulletin*, Vol. 31, No. 2, pp. 114–126. DOI: [https://doi.org/10.9770/szv.2020.2\(6\)](https://doi.org/10.9770/szv.2020.2(6))
- Šipilova V., Menshikov V., Baltgailis J. (2022) Adjusting institutional environment of banks to climate change and risks. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis / Social Sciences Bulletin*, Vol. 34, No. 1, pp. 7–25. DOI: [https://doi.org/10.9770/szv.2022.1\(1\)](https://doi.org/10.9770/szv.2022.1(1))
- Umar M., Ji X., Mirza N., Naqvi B. (2021) Carbon neutrality, bank lending, and credit risk: Evidence from the Eurozone. *Journal of Environmental Management*, Vol. 296, Article number 113156. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.113156>
- United Nations Development Programme. (2023) *The SDGs in Action. What are the Sustainable Development Goals? Pieejams*: <https://www.undp.org/sustainable-development-goals> (skat. 06.02.2023).
- Yuan K., Li W., Zhang W. (2023) Your next bank is not necessarily a bank: FinTech expansion and bank branch closures. *Economics Letters*, Vol. 222, Article number 110948. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2022.110948>

Characteristics of the institutional environment in the context of soundness of banks: A research review

Summary

The institutional environment of banks is important for the soundness of banks. The purpose of this article is to conduct a research review and to offer a systematized body of knowledge on the peculiarities of the institutional environment of banks in the context of their soundness, taking into account an interdisciplinary view of both the authors' previous research and future research perspectives that appear in the scientific space. Within the article, the authors use monographic method. The results of the article may be useful for scientists, students of economics and sociology programs in subjects devoted to financial issues. New findings about the importance of the institutional environment of banks for their soundness show that the economic and political features of a certain period of time should be taken into account, the evaluation should be organized according to the well-defined set of factors, the development and changes of which should be monitored. Current trends of recent times demonstrate that the institutional environment of

banks is affected by the new requirements for bank supervision, the introduction of the latest technologies, the development of a sustainable financial sector. Additionally, human capital, which plays an important role both in achieving sustainable goals and in changes in the banking sector model, is of increasing interest in the research conducted on the banking sector.

Key words: sustainable financial sector, soundness of banks, quality of institutional environment of banks, factors of institutional environment of banks, periodization of institutional environment of banks, interdisciplinary approach.

ЗНАЧЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ

В статье рассматривается роль и значение инвестиций в достижении высоких темпов экономического роста. Это особенно необходимо для развития и процветания развивающихся стран, чтобы они постепенно приближались к статусу развитых стран. Высокий уровень мировых интеграционных процессов придает большое значение экономическому росту для привлечения инвестиций и реализации определяющих его факторов. Именно поэтому целью нашего исследования является поиск оптимальных путей, которые будут способствовать привлечению инвестиций для ускорения темпов экономического роста страны. В Грузии есть все условия для существенного увеличения инвестиций, что происходит за счет местной ресурсной обеспеченности и ее геоэкономического положения. При этом основной акцент должен быть сделан на дальнейшие перспективы инвестиций, что является одним из факторов, способствующих обеспечению страны квалифицированной рабочей силой.

Ключевые слова: Инвестиционная политика, мировые интеграционные процессы, экономический рост, прямые иностранные инвестиции.

В условиях глобализации экономический рост любой страны непосредственно зависит от внутренних и внешних инвестиций, их притока из различных источников. Инвестирование, как механизм повышения экономической эффективности, очень важно для реального сектора экономики, так как создает основу для интереса к различным проектам. Это подтверждает и кейнсианская теория инвестиций, которая, в свою очередь, основана на мотиве прибыли, основанном на психологии предпринимателей. Средства, вложенные предпринимателями в недвижимость или средства производства, связаны с получением дохода в будущем. На эффективность различных инвестиций влияет количество, качество инвестиций и готовность страны-получателя их одобрить. Страна-получатель всегда обязана распределять инвестиционные проекты в выбранных отраслях и регионах в приоритетном порядке, в соответствии с потребностью, и должна быть готова к внедрению передовых технологий и инновационных методов управления.

Инвестиционная политика имеет большое значение в условиях открытой экономики. При изучении теоретических аспектов необходимо рассматривать её как на микро-, так и на макроуровне. Поэтому понятно, что она принадлежит к числу глобальных проблем, требующих всемерного изучения и исследования. По словам известных авторов Э. Дж. Долана и Д.Э. Линдсей инвестиции на макроуровне — это «увеличение количества капитала, действующего в экономической системе, т. е. увеличение предложения производственных ресурсов, которые осуществляют рабочие силы» (Dolan, Lindsei 1994, str. 13). Данное определение объясняет инвестиции как средство расширения производственных ресурсов общества.

В экономической теории понятие «инвестиции» непосредственно связано со сбережениями, которые являются взаимно определяющими факторами. Так, например, крупнейший ученый XX века Дж.М. Кейнс утверждал, что сбережения и инвестиции «должны быть равны друг другу, поскольку каждое из них равно превышению дохода над потреблением» (Keins 1993, str. 183). Следовательно, интересен вывод Дж. Кейнса о том, что на величину инвестиций влияют различные факторы, противодействующие приравниванию инвестиций и сбережений (Keins 1993, str. 53). По его словам, к таким факторам относятся: снижение ожидаемой ставки по капиталу, жесткие процентные ставки, устанавливаемые финансовыми институтами и др. Существование именно этих факторов является результатом менее прибыльных случаев инвестиций.

Инвестиции, как механизм повышения экономической эффективности, очень важны для инвесторов, так как создают основу для заинтересованности в инвестиционном проекте. Это подтверждает и кейнсианская теория инвестиций, которая, в свою очередь, основана на мотиве прибыли, основанном на психологии предпринимателей (Keins 1993, str. 65). Средства, вложенные предпринимателями в недвижимость или оборудование, связаны с будущими доходами. При этом, текущая прибыль и будущая прибыль могут не совпадать. Сумма, полученная сверх текущей прибыли, может быть небольшой, но предприниматели все же могут продолжать инвестировать для снижения производственных затрат и улучшения своего производственного положения. На эффективность различных инвестиций влияют количество, качество инвестиций и готовность принимающей страны одобрять инвестиции. Страна-получатель всегда обязана распределять инвестиционные проекты в выбранных секторах и ре-

гионах в приоритетном порядке. Принимающая страна также должна быть готова предоставить передовые технологии и управление.

Важно иметь правильную политику в управлении потоками иностранных инвестиций, так как нежелательный результат всегда приведет к игнорированию экономических интересов принимающей страны. Таким образом, определение инвестиционной политики является довольно сложной задачей. Когда рыночные условия и механизмы не направлены в пользу страны, необходимо, чтобы государство способствовало правильному распределению инвестиций с учетом перспектив экономического развития.

Теории об инвестициях постоянно развивались. Такие ученые, как У. Шарп (Sharpe 1964), Дж. Гордон (Gordon 2002) и др. внесли значительный вклад в развитие современных теорий. Значительный вклад в формирование современных инвестиционных теорий также внесли М. Миллер (Miller, Upton 1986), Ф. Модилиани (Modigliani 1944). Они предложили синтез теоретических выводов представителей различных школ и обобщение результатов современной инвестиционной практики.

Мировые интеграционные процессы показали нам, что без инвестиций немислим экономический рост стран. На это влияет множество факторов. Теоретическое обсуждение этого вопроса является областью исследований многих известных экономистов. В связи с этим можно назвать теорию жизненного цикла товара американского экономиста Р. Вернона (Vernon 1966). Эта теория пытается объяснить, почему инвесторы хотят экспортировать товары или услуги за границу. Вернон отмечает, что в основе решений компании лежит наилучшая стратегия, включающая три альтернативных пути (Vernon 1966). Это внутреннее производство, экспорт товаров и перенос производства за границу (Vernon 1966).

Теория модернизации поддерживает неоклассическую теорию роста (Solow, Swan 1956), которая указывает на производительность труда, накопление капитала и технический прогресс как на факторы долгосрочного экономического роста.

Технологически сильные прямые иностранные инвестиции, отличающиеся высоким качеством и высокой производительностью, доступом к крупным рынкам, могут завоевать долю рынка местных предприятий, ограничить или даже ликвидировать малый и средний бизнес, а также подталкивают местных предпринимателей к снижению цен.

Теория зависимости отдаёт предпочтение теории эндогенного роста, согласно которой положительное влияние прямых иностранных инвестиций не зависит только от объема инвестиций. Возможности трудоустройства, прогресс технологий и установление экономических связей зависят от кадрового потенциала принимающей страны. Именно последняя должна обладать способностью привлекать положительные эффекты прямых иностранных инвестиций, так называемой «поглощающей способностью». Положительное влияние прямых иностранных инвестиций на экономический рост в принимающих странах зависит от качества человеческих ресурсов, что уже подтверждено существующими исследованиями.

Академик Владимир (Лад) Папава предлагает интересные рассуждения о важности инвестиций для экономического роста. «...поскольку для капитала характерна убывающая отдача, то при других равных условиях, в странах со сравнительно низким уровнем экономического развития возможно достичь более высоких темпов развития экономики, чем в странах со сравнительно более высоким уровнем экономического развития. Это явление известно как «Эффект резкого роста» (*Catch-Up Effect*), а, согласно его русскому переводу, оно известно как «Эффект быстрого старта» (Папава 2020). В истинности этого рассуждения можно убедиться, даже если сравнить результаты роста развитых и развивающихся стран. Экономический рост Грузии, как развивающейся страны, по данным 2022 года определяется двузначной цифрой, но она все же остается страной с малой экономикой.

В современных условиях выделяют три типа экономического роста: 1. опережающий рост; 2. продолжающийся рост; 3. снижение роста (Папава 2020, str. 251). Роль инвестиций выделяется четко особенно в условиях снижения роста, во время которого решающее значение отводится поиску собственных инвестиционных ресурсов, который опять-таки заключается в ускорении темпов развития экономики.

Посмотрим, какие тенденции имели место в Грузии в недавнем прошлом. Согласно отчету Всемирного банка в 1990–2013 годах до 2020 года экономика Грузии характеризовалась пятью фазами: коллапс, стабилизация, ускорение, кризис и восстановление. Каждый этап характеризовался экономическими, политическими, социальными условиями, которые определяли специфику страны в целом (<https://www.mof.ge/4959>). Мировой опыт показывает, что экономическое развитие имеет непосредственное отношение к структурным изменениям в экономике. Это относится к процессу, который разде-

ляет экономическую деятельность между сельским хозяйством, услугами и промышленностью, что приводит к модернизации экономики, повышению уровня занятости и производительности.

По структуре валового внутреннего продукта сфера услуг считается одной из крупнейших отраслей экономики. В 2016 году доля добавленной стоимости услуг в валовом внутреннем продукте составила 66% в Грузии (National Statistical Service of Georgia 2007–2020). Его рост был вызван притоком крупного капитала в сферу услуг. Если оценить структурные изменения в динамике валового внутреннего продукта по вкладу отраслей, то мы увидим, что наибольшее влияние на его рост оказали: сфера услуг, промышленность и строительство. После финансового кризиса сфера услуг и промышленность вносят большой вклад в восстановление экономики. В частности, в 2010–2012 годах в Грузии в 6.5% приросте валового внутреннего продукта 4.5% пришлось на услуги, а 1.41% на промышленность (National Statistical Service of Georgia 2007–2020). В то время как вклад сельского хозяйства в оздоровление экономики был совершенно незначительным (National Statistical Service of Georgia 2007–2020).

На положительной связи между прямыми иностранными инвестициями и экономическим ростом акцентирует внимание в своих исследованиях Л. Кркоска (Krkoska 2001), который изучал 25 стран с переходной экономикой в 1989–2000 гг. Страны, вошедшие в его исследование, характеризовались увеличением прямых иностранных инвестиций, что стимулировало накопление капитала в стране. В то же время накопление капитала в период экономического спада не замедлило экономический рост стран.

Среди положительных эффектов, получаемых от инвестиций, следует выделить следующие сопутствующие положительные эффекты прямых иностранных инвестиций: трансферт технологий (включая использование ноу-хау); повышение уровня занятости (Kharkherauli 2013); экономический рост, ограничение развития местных монополий, относительно широкий выбор товаров и услуги т.д.

В случае с Грузией сложно говорить о том, в какой степени прямые иностранные инвестиции развили технологическую и инновационную сферу, тем более что, согласно Глобальному индексу конкурентоспособности 2018 г., показатель инновационного потенциала достаточно низок (Грузия занимает лишь 85-ое место из 140 стран) (National Statistical Service of Georgia 2007–2020). Однако телекоммуникационный сектор, основанный на технологических инновациях, вполне

успешен. Тем не менее, доля указанного сектора в структуре прямых иностранных инвестиций незначительна.

Мнение ученых в основном делится на две части. Одна часть считает, что прямые иностранные инвестиции вызывают положительный продуктивный эффект на производительность экономики принимающей страны. В то же время, по мнению второй части ученых, экзогенное положительное влияние прямых иностранных инвестиций на экономику принимающей страны относительно слабое. Это объясняется тем, что местные условия могут ограничивать возможности страны по использованию прямых иностранных инвестиций. Взаимосвязь между прямыми иностранными инвестициями и экономическим ростом изучалась в ряде эмпирических публикаций, посвященных как промышленно развитым, так и развивающимся странам. Эмпирические исследования показывают, что положительный эффект от прямых иностранных инвестиций зависит от характеристик принимающей страны, а именно: уровня человеческого капитала, государственной политики, развитых финансовых рынков, уровня развития местной инфраструктуры (Balasubramanyam et al. 2001).

Воздействие прямых иностранных инвестиций на экономику принимающей страны объясняется такими механизмами, как передача структурных эффектов масштаба, навыков и технологий. Эффект масштаба относится к вкладу ПИИ (прямые иностранные инвестиции) в экономику принимающей страны за счет накопления капитала, что влияет на темпы роста производственной базы страны (Bosworth et al. 1999). Однако косвенное влияние иностранного капитала на экономику принимающей страны определяется передачей технологий и управленческих навыков (Baldwin, Philippe 1999).

В целом транснациональные предприятия больше заинтересованы в наукоемких отраслях (Markusen 1995). Технологии, внедряемые ПИИ в принимающей стране, могут оказывать положительное экономическое воздействие на местные фирмы за счет демонстрационных эффектов, оттока рабочей силы или связей с местными покупателями и поставщиками. Структурный эффект обусловлен деятельностью транснациональных предприятий в экономике принимающей страны, которая включает в себя изменения в горизонтальных (конкуренция) и вертикальных (связи с местными покупателями и поставщиками) операциях. Инвестиции, сделанные в принимающей стране, могут усилить конкуренцию и обеспечить распределение ресурсов, особенно в секторах, где степень внутренней конкуренции ограничивается

входным барьером. В связи с этим транснациональные компании вносят определенный вклад в повышение динамичности рынка и инноваций, что в свою очередь автоматически ведет к экономическому росту. Однако существует риск того, что транснациональные фирмы за счет эффекта масштаба и использования больших финансовых ресурсов могут вытеснить с рынка местные фирмы (Agosin 2000). При изучении влияния прямых иностранных инвестиций на внутренние инвестиции эффект вытеснения неоднократно наблюдался в Грузии (Sikharulidze, Charaya 2018).

Однако следует также учитывать, что между иностранными филиалами и местными поставщиками могут образовываться прочные связи и коалиции, что является эффективным механизмом для транснациональных фирм, оказывающих положительное экономическое влияние на местные фирмы. В частности, иностранные фирмы устанавливают прямые связи с местными фирмами, через которые они заботятся о модернизации местной промышленности (Scott, Lodge 1985).

Грузия, как развивающаяся страна, в значительной степени зависит от прямых иностранных инвестиций из-за нехватки местных ресурсов. Инвесторов больше всего привлекает стабильная среда, и поэтому государство всеми силами старается поддерживать относительно стабильный обменный курс и процентную ставку национальной валюты посредством проведения валютной политики.

В связи с этим Департамент статистики Грузии (National Statistical Service of Georgia 2007–2020) предоставляет очень интересные данные, которые приведены на диаграмме №1.

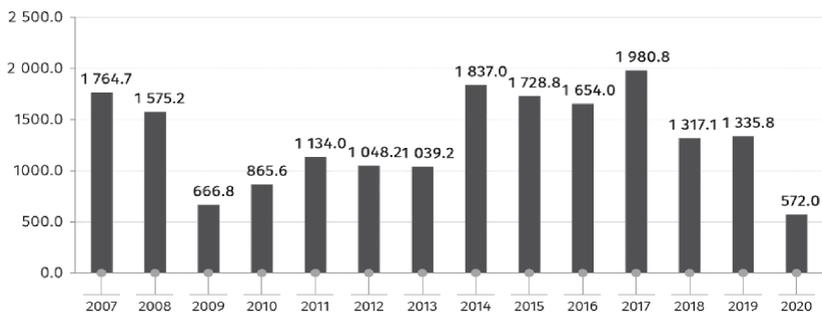


Диаграмма 1. Прямые иностранные инвестиции в Грузию в 2007–2020 гг. (млн. долларов США)

Источник: National Statistical Service of Georgia 2007–2020.

По данным Национальной статистической службы Грузии (National Statistical Service of Georgia 2007–2020), в 2020 году объем прямых иностранных инвестиций в Грузию составил 572 млн. долларов, что на 57.2% меньше, чем в 2019 году. Такое сокращение было вызвано в первую очередь негативными последствиями пандемии, за которой последовала стагнация производственных процессов и значительное снижение темпов роста мировой экономики.

Однако, согласно данным диаграммы 1, если проанализировать данные прямых инвестиций в Грузию за 2007–2020 годы, то мы увидим, что инвестиции в этот период поступали неустойчиво и в 2020 году были на самом низком уровне (National Statistical Service of Georgia 2007–2020). В частности, если в 2007 году он составлял более 1.7 млрд. долларов, то в 2017 году он достиг максимума и составил 1.98 млрд. Долларов (National Statistical Service of Georgia 2007–2020). В последующие годы он снизился в 3.5 раза в связи с пандемическими процессами.

А в 2021 году прямые иностранные инвестиции в Грузию составили 728.4 млн. долларов, то есть увеличились в 1.27 раза, что следует считать положительной тенденцией (National Statistical Service of Georgia 2007–2020).

Интересно, что до пандемии Грузия выглядела достаточно прибыльной с точки зрения инвестиций в туристический сектор, а экономика страны во многом базировалась на туристическом секторе (National Statistical Service of Georgia 2007–2020). Однако показателен тот факт, что Грузия оказалась в так называемой «туристической ловушке». В результате пандемии этот сектор пострадал больше всего и, соответственно, иностранные инвестиции также значительно сократились, что нанесло существенный ущерб экономике страны в целом. Однако ситуация не была благоприятной и до пандемии, поскольку внутри страны имели место политические конфликты и волнения, что также негативно сказалось на имидже страны.

Примечателен тот факт, что в 2013 году правительство Грузии приняло решение, согласно которому иностранцу запрещалось покупать землю на территории Грузии¹. Хотя только 0.7% частной земли было оформлено на иностранцев они обязаны оформить землю на гражда-

¹ Закон о собственности земли сельско-хозяйственного назначения. Принято 02.07.2019 г. Доступно: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/32998?publication=18>

нина Грузии², это создало серьезное препятствие для инвесторов, поскольку они фактически ограничили свои возможности для расширения своего бизнеса в стране. В последующие годы эта проблема была частично решена, что сделало интересы инвесторов более эффективными.

Несмотря на упомянутые выше проблемы, Грузия остается одним из самых привлекательных мест для начала бизнеса. Прежде всего, причиной тому является стратегическое положение страны и природные ресурсы. По данным *Heritage Foundation*, Грузия занимает 16-е место из 170 стран по уровню экономической свободы и 9-е место из 44 стран Европы³. Кроме того, согласно данным Всемирного банка, Грузия занимает девятое место среди 190 стран по легкости ведения бизнеса и первое место среди стран Европы и Центральной Азии⁴.

Одна из причин привлекательности Грузии для инвесторов заключается в том, что Грузия и Европейский Союз подписали Соглашение об углубленной и всеобъемлющей зоне свободной торговли с Европейским Союзом (*DCFTA*).

В отличие от других соглашений о свободной торговле, подписанных Грузией, *DCFTA* подразумевает либерализацию торговли как товарами, так и услугами. Кроме того, *DCFTA* охватывает широкий круг вопросов, связанных с торговлей (например, безопасность пищевых продуктов, конкурентная политика, защита интеллектуальной собственности, финансовые услуги и т.д.) и предусматривает постепенное сближение торгового законодательства Грузии с законодательством Европейского Союза (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia 2021).

DCFTA позволяет Грузии постепенно принять четыре свободы внутреннего рынка ЕС (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia 2021): свободное перемещение товаров, услуг и капитала и свободное передвижение людей в результате либерализации

² Закон о собственности земли сельскохозяйственного назначения. Принято 02.07.2019 г. Доступно: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/32998?publication=18>; Изменение в законе о земле. Доступно: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1961212?publication=>

³ Грузия в индексе экономической свободы в мире. Доступно: <https://netgazeti.ge/business/591733/>

⁴ Грузия в индексе экономической свободы в мире. Доступно: <https://netgazeti.ge/business/591733/>

визового режима. Однако это не означает, что процесс трудоустройства упрощается.

В итоге можно сделать вывод, что Грузия достаточно привлекательная страна с точки зрения инвестиций. Наши природные ресурсы и расположение позволяют нам привлекать иностранных инвесторов для инвестиций в страну.

Следует отметить, что одной привлекательности для страны недостаточно. Грузия может сделать гораздо больше, и правительству необходимо предпринять эффективные шаги, чтобы полностью использовать её потенциал. Прежде всего, его необходимость вызвана стабилизацией экономической и политической обстановки в стране и совершенствованием законодательной базы. Этому должна способствовать привлекательность грузинского рынка для иностранных инвесторов.

Популяризация образования также является важным фактором, поскольку в стране ощущается нехватка квалифицированной рабочей силы, что является одним из сдерживающих факторов экономического роста страны. Инвестиции в сектор образования служат перспективе будущего, потому что именно образованная молодежь и ее инновационное видение создают успешное будущее страны.

References

- Agosin M. R., Mayer R. (2000) *Foreign Investment in developing countries. Does it crowd in domestic investment? UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) Discussion Papers*. Dostupno: https://unctad.org/system/files/official-document/dp_146.en.pdf (sm. 27.02.2023).
- Balasubramanyam V., Salisu M., Sapsford D. (2001) Foreign Direct Investment and Economic Growth in LDCs: Some Further Evidence. In: Bloch, H., Kenyon, P., eds. *Creating an Internationally Competitive Economy*. Palgrave Macmillan, London. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230557062_13
- Baldwin R. E., Philippe M. (1999) Two waves of globalisation: Superficial similarities, fundamental differences. *NBER Working Paper*, No. w6904, Dostupno: <https://ssrn.com/abstract=147244> (sm. 27.02.2023).
- Bosworth B.P., Collins S.M., Reinhart C.M. (1999) Capital Flows to Developing Economies: Implications for Saving and Investment. *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 1999, No. 1, pp. 143–180. DOI: <https://doi.org/10.2307/2534664>
- Dolan E. Dzh., Lindsei D. (1994) *Mikroekonomika*. Lisovkin, B., Lukashovich, V. (eds.). SPB. (In Russian)
- Gordon R.J. (2002) *Macroeconomics. 9th edition*. Pearson.
- Keins Dzh. (1993) *Teoriia deneg, procenta i zaniatosti*. Moskva: izd-vo Ekonomika. (In Russian)

- Kharkherauli Kh. (ხარხერაული ხ.). (2013) უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების მოზიდვის პერსპექტივები საქართველოში. [Attracting foreign direct investment. Prospects in Georgia]. სადისერტაციო ნაშრომი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, თბილისი. Dissertation thesis, Georgia Technical University, Tbilisi]. (In Georgian)
- Krkoska L. (2001) Foreign direct investment financing of capital formation in central and fastern europe. *EBRD Working Paper*, No. 67. Dostupno: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=314270>
- Markusen J.R. (1995) The boundaries of multinational enterprises and the theory of international trade. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, No. 2, pp. 169–189.
- Miller M.H., Upton C.W. (1986) *Macroeconomics: A Neoclassical Introduction*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia. (2021) *DCFTA. Free Trade with the EU. DCFTA for Business. How to trade with the EU*. Dostupno: <https://dcfta.gov.ge/en/home> (sm. 27.02.2023).
- Modigliani F. (1944) Liquidity Preference and the Theory of Interest and Money. *Econometrica*, Vol. 12, No. 1, pp. 45–88. DOI: <https://doi.org/10.2307/1905567>
- National Statistical Service of Georgia. [საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.] (2007–2020) პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში Foreign Direct Investments in Georgia. Dostupno: Geostat.ge (In Georgian) (sm. 27.02.2023).
- Papava V.L. (ვლადიმერ (ლადო) პაპავა). (2020) არატრადიციული ეკონომიკისი [Unconventional economics]. თბილისი [Tbilisi]. (In Georgian)
- Scott B. R., Lodge, G.C., eds. (1985) *U.S. competitiveness in the world economy*. Boston: Harvard Business School Press.
- Sharpe W.F. (1964) Capital asset prices: A theory of market equilibrium under conditions of risk. *Journal of Finance, American Finance Association*, Vol. 19, No. 3, pp. 425–442. DOI: [j.1540-6261.1964.tb02865.x](https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1964.tb02865.x)
- Sikharulidze D. (სიხარულიძე დ.), Charaya V. (ჭარაია ვ.) (2018) უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები, თეორია და საქართველოს გამოცდილება [Foreign direct investments, theory and experience of Georgia]. გამომცემლობა უნივერსალი [Publishing House Universal]. (In Georgian)
- Solow R.M., Swan T.W. (1956) Economic Growth and Capital Accumulation. *Economic Record*, Vol. 32, pp. 334–361. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-4932.1956.tb00434.x>
- Vernon R. (1966) International investment and international trade in the product cycle. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 80, No. 2, pp. 190–207. DOI: <https://doi.org/10.2307/1880689>

The role of investment policy in economic growth

Summary

The article discusses the role and importance of investments in achieving high rates of economic growth. This is especially necessary for the development and prosperity of the developing countries, so that they gradually approach the status of developed countries. The high level of global integration processes attaches great importance to economic growth in order to attract investment and implement its determining factors. That is why the purpose of our study is to find the best ways that will help attract investment to accelerate the country's economic growth. Georgia has all the conditions for a significant increase in investment, which is due to the local resource endowment and its geo-economic position. At the same time, the main emphasis should be placed on further investment prospects, which is one of the factors contributing to the provision of the country with a skilled workforce.

Key words: Investment policy, global integration processes, economic growth, foreign direct investment.

Светлана Кучеренко, Людмила Леваева (Украина)

ОСОБЕННОСТИ СТИМУЛИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Образовавшееся распределение ресурсов в Украине, включая процесс децентрализации, следует рассматривать как потенциал для трансформации региональной экономической структуры, движущую силу реформирования территориального пространства, формирования нового центра регионального развития и переход к инклюзивной модели регионального развития, между разными бизнес-структурами. Реализация структурной модернизации экономики, повышение конкурентоспособности базовых отраслей, увеличение доли альтернативных отраслей, корректировка структуры занятости, создание рабочих мест, восстановление региональной среды, должны способствовать устойчивому развитию региональной экономики. Несмотря на большой объем работ по этой теме, проблема стимулирования устойчивого социально-экономического развития региона все еще существует, когда центральная власть передает часть своих финансовых ресурсов и полномочий на уровень регионального и местного самоуправления. Она еще не полностью изучена и необходимы дополнительные исследования. Украине выгодно сформулировать эффективные методы стимулирования регионального социально-экономического развития на основе финансовой децентрализации. Целью исследования является анализ особенностей стимулирования устойчивого регионального развития. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что с помощью бюджетных инструментов реализация предложений по стимулированию устойчивого социально-экономического развития в Украине будет способствовать решению неотложных проблем увеличения поступлений местных бюджетов и повышения благосостояния регионов. Зрелые методы обеспечения подотчетности и финансового контроля в содействии устойчивому региональному социально-экономическому развитию могут обеспечить постепенную реализацию этих функций: от соглашений о юридическом контроле между сторонами до многосторонней поддержки добровольных обязательств на основе доверия. Выводы: систематизация научных взглядов в стране и за рубежом указывает на то, что фискальная децентрализация в широком смысле предусматривает децентрализацию больших полномочий местным органам власти для обеспечения того, чтобы местные общины могли принимать решения относительно доходов, расходов и надзора, обеспечивая экономическое и социальное развитие региона.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, социально-экономическое развитие, регион, фискальная децентрализация, местное самоуправление.

В экономической теории достаточно внимания уделено изучению отношений между странами и регионами. Анализ этой связи был разработан в трудах классической экономической школы, изучая влияние налогообложения на национальный экономический рост. С позиции влияния межбюджетных отношений на социально-экономическое развитие регионов Ж.-Б. Сэй указывал на то, «что в условиях, когда каждый субъект экономических отношений заинтересован в благосостоянии других, развитие одной отрасли промышленности (или региона в целом) всегда способствует развитию всех других» (Szej, Bastia 2000, str. 46—47). Благодаря этим отношениям осуществляется стимулирование отсталых территорий к социально-культурному и экономическому развитию.

С позиции взаимосвязей между государством и местным самоуправлением И. Лунина (Lunina 2006, str. 60), указывает на характер таких отношений, в частности, «относительно распределения полномочий государственных органов власти и органов местного самоуправления, а также распределения расходных обязательств и доходных источников между бюджетами разных уровней».

«Как совокупность финансовых отношений в системе перераспределения соответствующих ресурсов между государством и органами местного самоуправления для обеспечения возможности осуществления полномочий государственных органов власти и органов местного самоуправления с целью устойчивого развития государства и регионов» исследуются отношения между государством и его регионами в трудах В. Барановой и О. Дубовик (Baranova, Dubovik 2013, str. 27).

Примерно до сер. 90-х гг. XX в. считалось, что для развивающихся стран приоритетом государства для стимулирования региональной экономики является сильная и целенаправленная политика центральной власти (Buletsa 2015). Органам местного самоуправления отведена роль исполнителей национальных стратегий развития. В этом случае местные власти теряют полномочия устанавливать ставки налога, например, центральная власть устанавливает его единым пунктом во всех регионах. Полученные налоги не только непосредственно используются центральным правительством, но и косвенно местными органами власти и административными ведомствами, последние получают средства за счет трансфертных платежей от центрального правительства в местные органы власти.

Процесс децентрализации полномочий органам местного самоуправления для принятия решений в сфере содействия социально-

экономическому развитию регионов раскрывает природу децентрализации. С этих позиций основными формами являются администрирование и финансы. Административная децентрализация достигается путем передачи власти от государственных учреждений к региональным органам местного самоуправления. Но в условиях самокупаемости региона особое значение имеет децентрализация бюджетных отношений, что отражается на финансовой самостоятельности органов местного самоуправления при принятии решений.

«В условиях финансовой децентрализации органы местного самоуправления, обладая самостоятельностью, с одной стороны, получают больше стимулов к увеличению доходов в рамках своей компетенции, но при этом не могут переступить определенные пределы аккумуляции ресурсов из-за открытости экономики» (Chechetova, Chechetova-Terashvili, Lelyukh 2019, str. 24). С другой стороны, они рациональнее тратят деньги, поскольку полагаются на налогоплательщиков, могут более точно понимать о местном спросе на общественные блага и рационально использовать накопительный потенциал региона.

По мнению И. Ускова (Uskov 2012, str. 107), «в организационной сфере финансовая децентрализация, с одной стороны, влияет на развитие системы местных финансов, проведение эффективной бюджетной политики в государстве, а с другой – обеспечивает высокую финансовую самостоятельность местных органов власти, предусматривает эффективность системы налогообложения субъектов хозяйствования и рост общественного благосостояния населения».

Итак, стимулирование регионального развития при условии финансовой децентрализации происходит по следующим направлениям:

- 1) децентрализованные расходы: обеспечение финансовыми ресурсами органов местного самоуправления для выполнения задач и функций, связанных с социально-экономическим развитием региона;
- 2) децентрализация доходов: обеспечение достаточности доходов местного самоуправления для надлежащего и качественного выполнения соответствующих задач и функций, а также предоставить право самостоятельно определять их масштаб;
- 3) независимость процедур и организаций: самостоятельно предоставляют права, а органы и должностные лица местного самоуправления отвечают за формирование, утверждение и выполнение финансовых планов, бюджетов, обеспечение отчетности и контроля.

Децентрализация расходов дает возможность органам местного самоуправления организовать и предоставлять государственные услуги наиболее приемлемым для социально-экономического развития районаи обеспечить качественное распределение имеющихся ресурсов между сферами их использования. Это объясняется тем, что местная власть географически ближе к населению региона и лучше понимает его потребности, поэтому может лучше удовлетворять потребности региона, чем центральная власть. По исследованию И.Я. Чугунова (Chuhunov 2009, str. 418), «увеличение объемов и повышение эффективности бюджетных расходов за счет их децентрализации способствуют повышению жизненного уровня населения и общественного благосостояния в регионе».

В свою очередь, децентрализация доходов может быть реализована в трех направлениях (Buletsa 2015).

Направление 1. Все налоги в пределах его юрисдикции распределяются между местными органами власти. При этом часть доходов должна направляться в бюджетную систему высшего уровня для выполнения расходных обязательств национального правительства. Недостатком в этой сфере является возможность снижения эффективности межрегионального перераспределения доходов и ограничения обеспечения фискальной стабильности. Кроме того, это может предоставлять несоответствующие стимулы для местных органов власти по финансированию государственных расходов.

Направление 2. Правила распределения налоговых поступлений фиксируют все налоги в центральном правительстве, а затем перечисляют средства правительствам низшего уровня путем предоставления субсидий или трансфертных платежей или установления стандартов отчисления для всех или отдельных налогов для уменьшения бюджета. В этой сфере также есть недостатки, в основном из-за отсутствия зависимости между уровнем правительства, который имеет полномочия принимать решения о расходах на региональное социально-экономическое развитие, и самим регионом, который взимает определенные налоги. Это подрывает основу для эффективной системы межбюджетных отношений. Если эта зависимость не установлена, возможно чрезмерное финансирование местных расходов или необоснованное уменьшение объема финансовых ресурсов, передаваемых низшим уровням бюджетной системы. И то, и другое может привести к неспособности создать стабильную систему финансирования государственных услуг на региональном уровне.

Направление 3. Распределение доходных полномочий предусматривает выделение части налоговых полномочий местным или региональным органам власти, а при необходимости – компенсацию утраченного дохода или получение доли регулируемого налога, или перечисление трансферта в местный бюджет. Этот вариант находится между первыми двумя вариантами, что позволяет распределить полномочия по налогообложению правительствам низшего уровня, таким образом связывая размер налогового бремени с решениями по расходам. При этом местная власть руководствуется принципом «экономической эффективности», тем самым повышая экономическую эффективность принятия решений. Однако для реализации этого плана распределения доходов необходим согласованный выбор налога, начисляемого местным органам власти (местный налог), и доля государственного налога, включаемого в местный бюджет (регулируемый налог).

Проблема распределения налоговых поступлений не ограничивается общей интеграцией отдельных налогов на уровне местного или регионального бюджета. В большинстве случаев лучше всего сочетать различные планы налогообложения и интеграции налоговой власти. Это вызвано вертикальным и горизонтальным дисбалансом. Вертикальные дисбалансы могут быть связаны с различиями в собственных обязательствах по доходам и расходам на разных уровнях бюджетной системы, тогда как горизонтальные дисбалансы возникают при дифференциации фискальных потенциалов на определенном уровне бюджетной системы. Для устранения этого дисбаланса обычно используются механизмы перевода или кредитования. Выбор конкретного механизма межбюджетного трансферта зависит от целей государственной политики в соответствующий период.

Анализ научных методов ведущих экономистов в сфере стимулирования регионального развития показывает, что финансовая децентрализация имеет преимущества и недостатки, которые отображаются в сравнении социальных затрат и выгод (Akulova 2015; Radionov 2015; Belya 2019; Gadzhiev 2008). Его преимущества включают:

- близость местного самоуправления к гражданам и непосредственное взаимодействие с гражданами могут качественно удовлетворить социальные потребности местного населения. Близость местных властей к людям также способствует повышению энтузиазма граждан, повышению прозрачности власти и усилению контроля над людьми. Обеспечение общественных благ только ведомствами,

- аффилированными с центральным правительством, повлечет за собой огромные расходы: в некоторых областях единый подход к территории приведет к перепроизводству общественных благ, а в других — к их недопроизводству, что не способствует социально-экономическому региональному развитию (Akulova 2015, str. 9);
- обеспечить рациональное распределение финансовых ресурсов между различными территориальными образованиями, обеспечить достаточные средства для социальных и инвестиционных проектов и программ на территории юрисдикции (Uskov 2012, str. 107–108);
 - обеспечить макроэкономическую стабильность на местном уровне и финансовую независимость местных органов власти в финансировании их функций и задач, поскольку распределение расходов между правительствами всех уровней является четким (Belya 2019, стр. 42);
 - повысить способность и навыки местных органов власти в решении текущих и стратегических задач на региональном уровне, усилить ответственность местных органов власти и управлений, повысить производительность бюджетной системы путем обеспечения подотчетности органов местного самоуправления перед членами общин (Belya 2019, str. 42; Uskov 2012, str. 108);
 - поддержка предпринимательской деятельности местных органов власти и увеличение инвестиционных возможностей, связанных с региональным социально-экономическим развитием (Gadzhiev 2008).

Основные недостатки финансовой децентрализации заключаются в следующем (Buletsa 2015): «снижение уровня контроля за формированием и эффективностью распределения бюджетных средств; рост межрегиональной дифференциации чистых фискальных выгод; смещение приоритетов государственных органов власти и управления в предоставлении инфраструктурных инвестиций, снижение эффективности реализации бюджетной политики на местном уровне; ограниченность государственных органов власти и управления в выравнивании доходных и расходных частей бюджетов местного самоуправления, регулировании социально-экономических диспропорций развития регионов.»

Анализ характеристик, преимуществ и недостатков децентрализации позволяет сделать вывод, что в современных условиях стимулирования регионального развития наиболее популярной формой

экономических взаимоотношений органов государственной власти и местного самоуправления является фискальная децентрализация, которая учитывает финансовые ресурсы и организационные независимости, местного самоуправления и области.

Следует отметить, что для того, чтобы доказать, что введение финансовой децентрализации в государстве является обоснованным, необходима полная и точная информация о региональной структуре и интенсивности потоков капитала. С одной стороны, такие данные помогают понять, сколько налоговых поступлений каждого региона направляется в бюджеты всех уровней, а с другой – сколько средств в бюджете идет на социально-экономическое развитие региона. Эта информация раскрывает характер финансовой самодостаточности каждой территории и ее способность самостоятельно гарантировать собственное социально-экономическое развитие.

Итак, систематизация научных взглядов в стране и за рубежом указывает на то, что фискальная децентрализация в широком смысле предусматривает децентрализацию больших полномочий местным органам власти для обеспечения того, чтобы местные общины могли принимать решения относительно доходов, расходов и надзора, обеспечивая экономическое и социальное развитие региона.

References

- Akulova M. (2015) *Ekonomicheskii krizis Irlandii 2008–2013 godov. [Irish Economic Crisis 2008–2013.]* Dostupno: http://www.beroc.by/webroot/delivery/files/PP_28Akulova.pdf (sm. 16.01.2023). (In Russian)
- Baranova V.G., Dubovik O.E. (2013) Vliianie nalogovoi nagruzki na razvitie predprinimatel'stva. [The impact of the tax burden on business development]. *Naukovii visnik natsional'nogo universitetu DPS Ukraini (ekonomika, pravo) [Scientific Bulletin of the National University of the State of Ukraine (Economics, Law)]*, Vol. 1, No. 60, str. 25–30.
- Belya A.R. (2019) Administrativno-finansova decentralizatsiia iak chinnik reformuvannia finansovogo kontroliu na mistsevomu rivni. [Administrative and financial decentralization as a factor of reforming financial control at local level]. *Visnik L'viv's'kogo torgovel'no-ekonomichnogo universitetu [Herald of Lviv University of Trade and Economics. Economic Sciences]*, No 58. pp. 37–43. (In Ukrainian)
- Buletsa N.V. (2015) Fiskal'na decentralizatsiia ta sotsial'no-ekonomichnii rozvitok regionov [Fiscal decentralization and socio-economic development of regions]. *Efektivna ekonomika*, No. 12. Dostupno: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4657>(sm. 16.01.2023). (In Ukrainian)

- Chechetova N.F., Chechetova-Terashvili T.M. and Lelyukh N.E. (2019) Finansova skladova detsentralizatsii: suchasnii stan ta tendentsii rozvitku [Financial component of decentralization: current state and development trends]. *World Science*, Vol. 3, No. 5(45), str. 22–27. DOI: 10.31435/rsglobal_ws/31052019/6521 (In Ukrainian)
- Chuhunov I.Ya. (2009) *Finansi Ukraini: institutsiini peretvorennia ta napriami rozvitku* [Finance of Ukraine: institutional transformation and ways of development]. Kyiv: DNUU “Akademiia finansovoho upravlinnia.” (In Ukrainian)
- Gadzhiev Yu.A. (2008) *Neoklassicheskie i kumuliativnye teorii regional'nogo ekonomicheskogo rosta i razvitiia* [Neoclassical and cumulative theories of regional economic growth and development]. Dostupno: <http://koet.syktsu.ru/vestnik/2008/2008-1/1/1.htm> (sm. 16.01.2023). (In Russian)
- Lunina I.O. (2006) *Derzhavni finansi ta reformuvannia mizhbiudzhbetnikh vidnosin* [Public finances and reform of inter-budgetary relations]. Kiiv: Naukova dumka [Kyiv: Scientific opinion]. (In Ukrainian)
- Radionov Yu.D. (2015) Problemi realizatsii biudzhbetnikh investitsii [Problems of realization of budget investments]. *Ekonomika Ukraini* [Economy of Ukraine], No. 2(639), str. 48–60. (In Ukrainian)
- Sjei Zh.-B., Bastia F. (2000) *Traktat po politicheskoi ekonomii* [A treatise on political economy]. *Ekonomicheskie sofizmy* [Economic sophistry]. *Ekonomicheskie garmonii* [Economic harmony]. M.: Delo. (In Russian)
- Uskov I. V. (2012) Detsentralizatsiia kak osnova stanovlennia finansovo samositoiatel'nykh mestnykh organov vlasti [Decentralization as a basis for the formation of financial autonomy of local authorities]. *Biznes Inform*, No. 3. str. 107–111. (In Ukrainian)

Peculiarities of stimulating sustainable regional development

Summary

The resulting distribution of resources in Ukraine, including the process of decentralization, should be seen as a potential for transforming the regional economic structure, a driving force for reforming the territorial space and forming a new center of regional development, and the transition to an inclusive model of regional development, between various business-entities. Structural modernization of the economy, improving competitiveness of basic industries, increasing the share of alternative industries, adjusting the employment structure creating more jobs and restoring the regional environment should contribute to sustainable development of the regional economy. Despite the large amount of research works on this topic, the problem of stimulating sustainable socio-economic development of the region still exists, when the central government delegates part of its financial resources and powers to the level of regional and local self-government. It has not yet been fully explored and additional research is still required. It would be

beneficial for Ukraine to formulate effective methods for stimulation of regional socio-economic development on the basis of financial decentralization. The aim of the study is to analyze the peculiarities of stimulating sustainable regional development. The practical significance of the results obtained is that using budgetary instruments to implement proposals to stimulation of sustainable socio-economic development in Ukraine will contribute to solving urgent problems of increasing revenues received by local budgets and improving the welfare of regions. Well-proven methods used to ensure accountability and financial control in promoting sustainable regional socio-economic development can provide gradual implementation of these functions: from legal control agreements between parties to multi-lateral support for voluntary commitments based on trust. Findings: systematization of scientific views both at home and abroad indicates that fiscal decentralization in a broad sense implies delegation of greater powers to local governments to ensure that local communities can make decisions about income, spending and oversight, thus contributing to economic and social development of the region.

Key words: interbudgetary relations, socio-economic development, region, fiscal decentralization, local self-government.

ZIŅAS PAR AUTORIEEM / ABOUT AUTHORS

Jānis BALODIS

Mg. oec., Doktorants,
Daugavpils Universitāte, Latvija
janisbalodis100@gmail.com

Jurijs BALTGAILIS

Dr. oec, Docents,
Transporta un sakaru institūts,
Latvija
Baltgailis.J@tsi.lv

Lienīte EGLĪTE

Studente,
Jēkabpils Agrobiznesa koledža,
Latvija
eglite.lienite@jak.lv

Jevgēnijs GLADEVICH

Mg. oec., Viespētnieks,
Daugavpils Universitāte, Latvija
jevgenijs.gladevics@du.lv

Iveta KATELO

Dr. oec., Zinātniskā asistente,
Daugavpils Universitāte, Latvija
iveta.katelo@du.lv

Solvita KOZLOVSKA

Mg. oec., Lektore,
Jēkabpils Agrobiznesa koledža,
Latvija
solvita.kozlovska@jak.lv

Inguna LAZDIŅA

Mg. sc. soc, Doktorante,
Latvijas Biozinātņu un
tehnoloģiju universitāte,
Iekšējā audita daļas vadītāja,
VAS "Latvijas autoceļu
uzturētājs", Latvija
inguna.lazdina@lau.lv

Vladimirs MEŅŠIKOVŠ

Dr. sc. soc., Profesors,
Daugavpils Universitāte, Latvija
vladimirs.mensikovs@du.lv

Viktorija ŠIPILOVA

Dr. oec., Vadošā pētniece,
Daugavpils Universitāte, Latvija
viktorija.sipilova@du.lv

Andra ZVIRBULE

Dr. oec., Professore,
Latvijas Biozinātņu un
tehnoloģiju universitāte, Latvija
Andra.Zvirbule@llu.lv

Мурман КВАРАЦХЕЛИЯ

Доктор экономических наук,
профессор, главный научный
сотрудник,
Институт экономики имени
Паата Гугушвили Тбилисский
государственный университет
имени Иване Джавахишвили,
Грузия
murmankvara77@gmail.com

Светлана КУЧЕРЕНКО

Кандидат экономических наук,
доцент, Университет Григория
Сковороды в Переяславе,
Украина
ksvetau66@gmail.com

Людмила ЛЕВАЕВА

Кандидат экономических наук,
доцент,
Университет Григория
Сковороды в Переяславе,
Украина
lluda85@i.ua

VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 6–7 lpp. (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*MSWord*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sakumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsaturo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem pa e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

References (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitates daudzbarsiba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp.* (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sotsiologii, № 1, str. 37–67.* (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis, 8. marts.* (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati.* (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References sakārtojamas autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) latīņu alfabēta secībā.

RAKSTI, KURI NEATBILST PRAŠĪBĀM, NETIKS PUBLICĒTI!

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 6–7 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using MS Word *Times New Roman*; the size of letters 12, the interval between lines 1,5. Left margin 3,5 cm; right margin 2 cm; from the top and from the bottom 2,5 cm. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article).

Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tables, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

References (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje vobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitates daudzbalziba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp.* (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sotsiologii, № 1, str. 37–67.* (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis, 8. marts.* (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati.* (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References should be compiled in the Roman alphabet's order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

THE ARTICLES, WHICH DO NOT COMPLY WITH THE GENERAL REQUIREMENTS, WILL NOT BE PUBLISHED!

Atbildīgā par izdevumu: **Viktorija Šipilova**

Maketētāja: **Marina Stočka**



Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā “Saule” –
Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija.